

914; 915
916; 917
918

205

9-74

N= 94

A/1139

2010

205
2-74 ա. ռ.

ԿՐՕՆԱԿԱՆ—ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ

ԽՈՐՀՐԴԱԾՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ԱՍՏՈՒԱԾՍԻՐՈՒԹԵԱՆ, ԱՌԱՔԻՆՈՒԹԵԱՆ ԵՒ
ԲԱՐԵԳՈՐԾՈՒԹԵԱՆ ԵՌԱՆԴ ԱՐԾԱՐԾԵԼՈՒ ՀԱՄԱՐ

ԹԱՐԳՄԱՆԵՑ ԳԵՐՄԱՆԵՐԷՆԻՑ

ԳՐԻԳՈՐ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ԱՂԱՓԻՐԵԱՆՑ

1008
38087

ՄԻԱԲԱՆ ՄԱՅՐ ԱԹՈՒՈՑ ՍՐԲՈՑ ԷՋՄԻԱԾՆԻ ԵՒ ՎԱՆԱՀԱՅՐ
ՎԱՆՈՒՑ Ս. ԹՈՎՄԱՅԻ ԱՌԱՔԵԼՈՑ. ՈՐ ՑԱԳՈՒԼԻՍ

ՀԱՏՈՐ Զ. - Գ - Գ - Գ - Գ.

Բ. Տպագրութիւն

ՀՐԱՄԱՆԱՒ

Տ. Տ. ՄԿՐՏԶԻԱ.

ՎԵՀԱՓԱՌ ԵՒ ՍՐԲԱԶՆԱԳՈՅՆ ԿԱԹՈՒՂԻԿՈՍԻ

ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ

ՎԱՂԱՐՇԱՊԱՏ

ՏՊԱՐԱՆ ՄԱՅՐ ԱԹՈՒՈՑ ՍՐԲՈՑ ԷՋՄԻԱԾՆԻ

1897

20 01

57250-ահ

Дозволено цензурою. 28 Октября 1896 г. Тифлисъ.

Ա.

ԱՇԽԱՐՀԻՍ ՄԱՐԴՈՅ ԽԵԼՕՔՈՒԹԻՒՆՆ ՈՒ
ՔՐԻՍՏՈՆԷԻ ԻՄԱՍՏՈՒԹԻՒՆՆ:

Մարտի. Ժ. 16.

Ես չեմ խնդրում Գեղանից փող ու բարիք, ո՛վ իմ Սաեղ-
ծող, չեմ խնդրում Գեղանից, որ անարտասուք օրեր ունե-
նամ. պարգևի՛ր ինձ, իմ Աստուած, միայն ուրախ սիրտ, որ
ամեն բան համբերութեամբ տանել կարողանամ:

Ինչ որ Դու ինձ տալիս ես՝ ու ինչ որ ինձանից առնում
ես, միշտ Գո ձեռքիդ բարերարութիւնն է ինձ համար. իմ
գլխիս ի՞նչ գալիք էլ որ ինձ համար որոշել ես, աղաչում եմ
Գեղ, որ մի օր երջանիկ վերջ ունենայ ինձ համար Գո առաջ-
նորդելովդ:

Մինչև անգամ առնալիս Ժողով էլ կարող է
սխալուել, և իւր ընտրած միջոցներովն, որ մի ուրիշ
ժամանակ ամեն մարդ էլ շատ նպատակայարմար էր
համարում իւր բաղդաւորութեան համար, ամենա-
սարսափելի թշուառութիւն պատրաստել իւր համար:
Առնաբարեպաշտ քրիստոնեան անգամ կարող է

սխալուել ու ճիշդ այն ժամանակ ամենամեծ ձախորդութեան մէջ իրան տանել, քցել, երբոր կարծում էր թէ ամենաառաքինի կերպով է գործ կատարում:

Որչափ էլ անհաւատալի է երևում այս ասածս, որ մարդս իւր բոլոր խելքը բանեցնելովն էլ իրան կորստեան անդունդն է գլորում. որ մարդս իւր առաքինութեան ամենայն եռանդովն էլ ձախորդութիւն է միայն հնձում, բայց չենք կարող ուրանալ, որ յիրաւի այդպէս է պատահում, այդպէս է լինում:—Փորձն այդ մասին անհամար օրինակներ է մեր առաջը դնում:—Ս.յդ օրինակներն ինձ աւելի ուշ դնել պիտի տան՝ թէ՛ մտածելուս և թէ՛ գործելուս կերպի վերայ՝ ու միշտ ինձ արթուն և զգոյշ պահեն իմ կեանքումս: Կարելի է, որ շատ անգամ խելօք եմ, բայց իմաստութիւնն է ինձ պակասում: շատ անգամ բարեպաշտ եմ, բայց հարկաւոր խելօքութիւնը չունիմ: Կարելի է, որ ես էլ նորանցից մէկն եմ, որ Քրիստոսի վսեմ առակը չեն հասկանում թէ՛ եղէ՛ Խոստովնայ օյեյի նման, «— Դիտիս աղանդներն իման:

Մահկանացու մարդոց մեծ մասն, Աստուծոյ իմաստութեանը վերայ շատ չմտածելով, անհոգ է գտնվում իմաստուն լինելու համար ջանք անելու խելօք մարդ ճանաչուելու, անուն, պատիւ ունենալու ետեւիցն են աւելի վազում՝ և իրանց այդ անուշովն ու պատուովը փառաւորուելու: Քիչ մարդիկ կան, որ իրանց բռնած գործի մէջ՝ իրանք իրանց հարցնեն թէ՛ այդ գործին, որ ձեռք եմ զարկել ու կատարում, արած գործիս հետ մի և նոյն ժամանակ Աստուծոյ կամքն էլ կատարում եմ արդեօք:

Ինձ նման մարդու բարին ևս՝ կամ լաւութիւնը նոյնչափ կամենում եմ ու աչքիս առաջն ունիմ, որչափ որ իմ անձնական շահս աչքիցս չեմ կորցնում: Կարելի է, որ աւելի մեծ պարտաւորութիւններս անկատար եմ թողնում, երբոր վազում եմ աւելի փոքր պարտականութիւններս կատարելու ետեւից:—Քիչ մարդիկ կան, որ իրանք իրանց այդ բանը հարցնեն: Բայց այո՛, շատ և շատ մարդիկ սովորաբար, այն բանի վերայ են ամենից աւելի մտածում ու հոգս անում, թէ ինչ ճանապարհներով իրանց ցանկացած նպատակին ամենաապահով կերպով հասնեն: Թէ իրանց ընտրած միջոցների մէջ, կարելի է, սուտ էլ կայ այդ ժամանակ, մի չարամիտ խորամանկութիւն էլ կայ, անպատիւ կերպով բան բռնել էլ կայ, այդ բաներն իրանց շատ հեշտ են ներում: Մինչև անգամ իրանց դուր է գալիս, երբոր ուրիշներն իրանց համար ասում են թէ՛ «ետեկած մարդ է, սատանայ մարդ է. թէև հաւանել չի կարելի ամեն բանն, ինչ որ արեց և ինչ հնարքներ որ գործ դրեց իւր նպատակին հասնելու համար, բայց ինչ կասես, որ արեց իւր սրտի ուղածն ու հասաւ իւր նպատակին. իսկ թէ ինչպէս, ինչ կերպով, ինչ ճանապարհներով, այդ մի հարցնիր, մի՛ քննիր»:

Չէ՛, այդպէս չէ՛. մի կարծիր, թէ քեզ վերայ այդպէս խօսողները, քո հնարագիտութիւնդ հաւանողները քեզ գովում են, ո՛չ՝ այլ աւելի քեզ դատապարտելու համար իրանց վճիռն են տալի քո վերայ: Նորանք յարգում են քո զգուշաւորութիւնդ, քո յաջողակութիւնդ՝ կամ ճարպիկութիւնդ՝ բան գլուխ

բերելուդ մէջ, բայց իսկապէս ատում են քո ան-
խղճմտանքութիւնդ: Դու քո նպատակիդ հասար, բայց
քո լաւ քաղաքակիցներիդ քո վերայ ունեցած վրս-
տահութիւնը կորցրիր: քեզ անհաւատարիմ ու խար-
դախ մարդ են ճանաչում: Մի անգամ խաբողին՝ մար-
դիկ, էլ երբէք հաւատ չեն ընծայում: Դու չես լսում,
որ քեզ գովելու հետը միասին՝ ետեւիցդ աւելացնում
են այս խօսքերն էլ թէ՛ լաւ մարդ չէ՛. նորանից զգոյշ
պէտք է մնալ: Ուրեմն դու աւելի բան կորցրիր, քան
թէ ձեռք բերիր, կարելի է, ամենի ու քո իսկ աչ-
քումդ անընդունելի ճանապարհով մի բարիք ձեռք
քցեցիր, որ թէ՛ ուրիշների համար և թէ՛ քեզ հա-
մար մեռած ու փուչ մի բանի է նման, բայց ազնիւ,
կենդանի սրտեր քեզանից հեռացրիր:

Մի տսիլ թէ՛ «ինձ համար մէկ է, ինչ ուզեն,
թո՛ղ խօսեն իմ վերայ: Անխելք է այն մարդն, որ
իւր ձեռքիցն եկածը չի անում, մտածելով թէ՛ մար-
դիկ ինձ համար ինչ կ'սեն, կ'ամ ինձ կ'գտապար-
տեն: Ես այդ մասին ամենեւին հոգս չեմ անում, ես
իմ նպատակիս միայն հասնեմ, ուրիշներն ինչ ուզում
են, թո՛ղ ասեն վրաս »:

Ձէ՛, չարաչար սխալվում ես, որ ասում ես թէ՛
ես իմ նպատակիս հասնեմ, մարդոց ինձ վերայ խօ-
սածներն, ինձ վերայ արած բամբասանքներն ինձ
համար ամենեւին նշանակութիւն չունի, մի փողի չեմ
առնիլ. հա՛ խօսել են վրաս, հա՛ չեն խօսել, ինձ հա-
մար մի և նոյն է: Ասացի քեզ թէ՛ սաստիկ սխալ-
վում ես, երբոր այդ խելքիդ ես ծառայում, և այդ-
պէս մտածում՝ կ'ամ խօսում, ինչու որ թէ՛ և դու,

ողորդ է, քո նպատակներիդ հասար, բայց սրտիդ
հանգստութիւնը կորցրիր: Դու քո կարծած խելօ-
քութիւնովդ անարդար միջոցներ էիր ընտրել, որ քեզ
նպատակիդ հասցրին, բայց Աստուծոյ ընդդէմ՝ շար-
ժեցիր ու մարդոց քեզ վերայ ունեցած հաւատար-
մութիւնը քո վրայից վերցրիր, նորանց խաբելով ու
խաբեբայ մարդ դուրս գալով նորանց առաջը: Դու
քո սլարդութեան և անմեղութեան գեղեցիկ դրախ-
տից ինքդ քեզ դուրս քցեցիր՝ ու մի ապահով՝ վայ-
րենի տեղ ընկար. էլ ուրիշ յենարան չունիս քեզ
համար. քեզ մնում է միայն այնուհետեւ քո գլուխդ
մի կերպ պահել այս աշխարհումս քո անապա-
հով խելքովդ, որ մարդոց առաջն այլ ևս արժէք
չունի:

Մի՛ մտածիլ թէ՛ «ես իմ գլուխս մի կերպ կա-
ռավարել կըկարողանամ»:— Ա՛յ ողորմելի մարդ, որ
քո ունեցած խելքիդ ես ապաւինել, իմացիր, որ այդ
խելքդ շատ շուտ քեզ անօգնական կը թողնի. մեր
կեանքի շատ փորձառութիւններն անհերքելի կերպով
ցոյց են տալիս, որ մենք չպիտի պարծենանք թէ՛
մենք խելք, վարպետութիւն, ճարպիկութիւն, սատա-
նութիւն այնքան ունինք, որ երբէք անբաղդութեան
մէջ չենք ընկնիլ՝ ու խեղճ չենք մնալ, այլ միշտ լաւ
կապրենք, լաւ օրեր անց կ'կացնենք: Շատ սխալվում
ես: Մի պատահմունք ամեն ունեցած խելքդ ոչնչի
կը հանի, ամեն բան տակն ու վրայ կ'անի, ինչ որ
սրամտութիւնովդ ու վարպետութիւնովդ ձեռք ես
բերել և ունիս. մի անակնունելի ու սարսափելի դի-
պուած կարող է ամեն բան քարուքանդ անել, ինչ

որ կարծում ես, որ դու շատ լաւ շինել ես: Բայց չէ՛, այնպէս չասացի, ինչպէս որ պէտք է ասէի, անակրնունելի դիպուած չէ՛, այլ Աստուծոյ տիեզերական կարգադրութիւն է խելքդ գլխիցդ առնողն, որ յանկարծ կորցնում ես բոլոր ունեցած չունեցածդ: Ինչու որ չէիր իմանում՝ ու ինքդ քեզ չէիր ճանաչում, որ մի տկար արարած ես ու միշտ Աստուծոյ տնօրէնութեան տակն ես՝ ու պիտի մնաս: Աստուծոյ հզօր ձեռքը կարող է քո հպարտութիւնդ կոտրել, որ վիզդ ծռես, գլուխդ քաշ քցես: Ի՞նչպէս կլինի այն ժամանակ քո բանդ, երբոր տեսնես թէ՛ աւելի կորցրիր, քան թէ ինչ որ և ինչքան որ խարդախութիւնովդ ու խորամանկութիւնովդ ձեռք էիր բերել: Ի՞նչպէս կլինի այն ժամանակ քո բանդ, որ աններելի միջոցներով ինչք ու հարստութիւն էիր ձեռք քցել՝ ու յանկարծ տեսնում ես, որ յետին մուրացկան աղքատը դարձար, ու քո գլխին էկածի վերայ ուրախանում են, արդարացի կերպով արհամարհում են քեզ բոլոր քեզ ծանօթ մարդիկ՝ ու քեզ վերայ ցաւելու տեղն՝ ասում են թէ՛ տեղն է, որ յետին թշուառութեան մէջ ընկաւ, արժանի էր այդ պատժին, իւր իրաւացի մասն ու բաժինն է. — կամ երբոր ունայն փառքի և մեծ անուն ունենալու համար քո խղճմտանքդ արատաւորել ես, ու յետոյ՝ ի վերուստէն գլխիդ մի մեծ քար ընկնելու նման՝ յանկարծ պատահում է մի յեղափոխութիւն քո կեանքիդ մէջ, քո ամեն բանդ տակն ու վրայ անում, բարձրութիւնիցդ քեզ գլորում, խոր փոսը քցում, և ամեն մի մարդ ետեւիցդ ասում է թէ՛ տեղն է, այդպէս

պէտք էր նորան, արժանի է. — և ամեն մի մարդ, որ էլ քեզանից վախենալու բան չունի, գովելու տեղ՝ քեզ խայտառակում է մինչև անգամ մեռնելուցդ յետոյ, որ գերեզմանիդ մէջն էլ քեզ հանգիստ մնալ չէ թողնում:

Ուրեմն ինչ էր վերջապէս քո խելօքութիւնդ մի անխելքութիւն չէ՞ր արդեօք: — Ո՛րչափ արժանի չէ գովասանքի այն հնարիմաց ու զգուշաւոր մարդն, որ շատ կարճատեւ, կարելի է ասել, բոպէական վայելչութեան համար խաղի մէջ է դնում իւր կէանքն, որպէս և անցաւոր ու պատահական բանն՝ յաւիտենական արժէք ունեցող բանի հետ. — որ բաղդաւոր լինելու համար կորցնում է լաւ մարդոց դէպի ինքն ունեցած պատիւն ու մեծարանքը միանգամայն և հաւատարմութիւնն, Աստուծոյ իւր վերայ ունեցած սէրն ու խնամքն, և վերջապէս կորցնում է իւր ուրախալից յոյսն ու ակնկալութիւնն՝ և իրան դատապարտում է խաւար աշխարհը գնալու՝ իւր մահուանից յետոյ՝ այն կեանքում: — Այստեղ մենք չենք տեսնում հնարագիտութիւն, զգուշաւորութիւն ու խելք, այլ ամենայն կերպով պատժուելու արժանի թեթեւամտութիւն:

Եթէ որ մեր երկրագունդն այն՝ լաւագոյն աշխարհի նման՝ սուրբ արարածներով միայն՝ հրեշտակների միայն բնակարան լինէր, այն ժամանակ աստուածային իմաստութիւնը մի և նոյն ժամանակ մարդկային գերագոյն խելօքութիւն կը ճանաչուէր: Ամեն մի մարդ կը քիցը հեռու կը փախչէր, ամեն մի մարդ մեղքը կանխէր. ամեն մի մարդ կը համարձակուէր

անպատրուակ իրան ցոյց տալ, առանց վախենալու, որ չարագործներն ի չարն գործ կըզենեն իւր համար-
ձակութիւնն ու իւր գլուխը փորձանքի կը բերեն:

Բայց, իսկապէս այնպէս չէ: Արդար մարդն այս աշխարհիս մէջ այնպիսի մարդոց հետ է ապրում, որոնք մեծ մասամբ միայն իրանց անկուշտ ինքնա-
սիրութեանն են ուզում յագուրդ տալ. այնպիսի մարդոց մէջ է ապրում, որոնք իրանց շատ անգամ մեծ մարդ են կարծում, երբոր կարողանում են, սա-
տանութիւն բանեցնելով իրանց պատուաւոր, անկեղծ ու անխարդախ եղբօր գլխին, նրան վնաս հասցնել, իսկ իրանք շահուել. այնպիսի մարդոց մէջ է ապ-
րում, ասում եմ, իրանց նման մարդոց հաւատա-
ցող, խղճմտանքի տէր ու ճշմարիտ մարդն, որոնք որ՝ իրանց նման մարդոց՝ իրանց համար միայն խա-
ղալիք ու գործիք են տեսնում. որոնց իրանց օգտին պէտք է բանեցնեն, որոնք թէև դիտաւորութեամբ էլ վնաս չեն տալիս նորանց, բայց իրանց չափից
գուրս թուլութիւնովը կարող են վնաս հասցնել: Սորա համար ասաց աստուածային Ոստուցիչն իւր աշակերտաց, երբոր նորանց պատրաստում էր իրանց կեանքի մէջ տեսնելու բաների համար՝ «Ահա՛ զրկում եմ ես ձեզ՝ իբրեւ գառներ՝ գայլերի մէջ»:

Այսպիսի մի աշխարհի մէջ, այսպիսի մարդոց մէջ, ինչպէս որ միանգամ կան արդէն ու ապրում են, բաւական չէ՝ Աստուծոյ օրէնքները կատարելն, որ առաքինի լինի մարդս. ամենեւին հերիք չէ ուրիշ-
ներին էլ իրան նման բարեխիղճ ու ճշմարիտ մարդիկ ճանաչելն, այլ պէտք է զգուշաւորութեամբ էլ բան

բռնել, պէտք է իմանալն էլ ուղիղ կերպով գործա-
դրելն առաքինութեան օրէնքներն. և ով որ այս բանը չգիտէ, կամ իւր չափից դուրս ջերմեռանդութիւնից իմանալ չէ ուզում, կարող է՝ ընդդէմ իւր կամքին՝ մեղքի թագաւորութիւնն ընդարձակել այնտեղ, ուր որ մտածում էր մեծացնել Աստուծոյ թագաւորութիւնն:

Օրինակի համար ասենք, ճշմարիտ է, պէտք է խեղճերին, աղքատներին օգնես, կարօտներին ողոր-
մութիւն տաս. բայց առանց խելօքութեան արած ողորմութիւնովդ երես տանող, անգործ կեանք անց-
կացնող մնւրացկանին՝ իւր ծուլութեան ու մոլու-
թեան մէջ աւելի ևս միայն կը հաստատես:

Ողորդ է, ճշմարտութիւնը պէտք է խօսես. բայց ոչ առանց զգուշութեան: Կան այնպիսի ճշմարտու-
թիւններ, որ ժամանակից առաջ յայտնելն՝ արդար և անխարդախ մարդոց բաղդաւորութիւնը կարող է վտանգի մէջ դնել: Կան կեղծաւորներ, որոնք որ քո առաջդ ձեռնում են քեզ անկեղծ բարեկամների, քեզ բարի ցանկացողների, ճշմարտութեան նախանձաւոր-
ներ՝ և իրանց կեղծ վարմունքովը քեզ հետ՝ քո սրտիցդ գաղտնիքներ են որսում ու դուրս քաշում, հանում որոնցով քո և ուրիշ մարդոց գլխին չաղա-
տուելու փորձանքներ կարող են բերել:

Ստոյգ է, ոչ մի մարդու պիտի չը վիրաւորես, ոչ ոքի համար վատ չխօսես, ոչ ոքի հակառակ պիտի չգնաս, չկռուես. բայց խորամանկ ու չարահոգի մար-
դիկը կըցանկանային, որ շատ բարեօրիտ մարդուն կորցնել տան, իւր ունեցած չունեցածից ու պատուից որպէս և ունեցած իրաւունքիցը զրկեն խաբբայու-

թիւնով, զոր տեղն ես դու նրանց առաջը պարզ սրտով և արգարացի կերպով ցոյց տալի քո ճշմարտութիւնդ, շուտ կակղելով ու ականջ անելով նորանց խօսքին: Նորանք քո հոգիդ չունին, նորանք ծաղր են անում քո առաքինութիւնդ, նորանք այն մարդիկն են, որ առանց խղճահարուելու, յափշտակել են ու կը յափշտակեն թէ՛ քո և թէ՛ քո մերձաւորներիդ ունեցած չունեցածն էլ, եթէ որ ամեն բան աչքիդ առաջը չառնես ու սիրտ չանես նորանց դէմ՝ դնելու և վերջապէս՝ օրէնքի պաշտպանութեանը չդիմես նորանց դէմ:

Իրաւ է, ամեն բանից աւելի ցանկալի չափտի համարենք երկրաւոր հարստութիւնն այս աշխարհիս մէջ՝ որպէս և փափուկ ու հանգիստ կեանք ունենալն, որոյ համար հոգի տայինք, այլ գլխաւոր բանը մեզ համար պէտք է լինի մեր սիրտն ազնուացնելը: Մենք պէտք է աշխարհիս վերայ ամեն ջանք անենք գործ կատարելու, և ետեւից ընկնենք այն բանի, որ մեր ունեցած սեպհականութեան հանգամանքների մէջ՝ մինչև անգամ մեր հարստութիւնն աւելանայ ու չպակասի: Այսպէս անելով, ամեն մի մարդ իւր անդուլ գործունէութեամբ՝ կարող է՝ ձեռքիցն եկածի չափ՝ գործել ու մի և նոյն ժամանակ ուրիշների բարօրութեանն ևս նպաստել:

Սո՛ւտ չէ, պէտք է մենք Աստուծոյ առաջնորդութեանը հաւատանք. բայց մեր հաւատը մեզ պիտի չտանի յոյլ անգործութեան ու ծուլութեան: Մենք պէտք է մեր անզգոյշ վարմունքովն ինքներս մեր մեծ անբաղդութեան պատճառ չգառնանք, ու ինք-

ներս մեզ չհանգստացնենք թէ՛ այդպէս պէտք է լինէր, Աստուած այդպէս էր կամեցել: Մեզ աստուածանից բանականութիւն է տուած, որ մեր խելքովը՝ վտանգները մեզանից հեռացնենք:

Այսպէս ամեն աշխարհային ու երկրաւոր խելօքութիւն՝ առանց քրիստոնէական իմաստութեան՝ անխելքութիւն է, և ամեն առաքինութիւն, որ առանց լաւ մտածելու ենք անում, արժանի է վերջապէս ամենախիտ պարսաւանաց: Սրբապետ Կաթողիկոս Եղիշ Երեմիայի խելքովը՝ խելօք վնասէ իմաստութիւնը:

Խելօքութիւնն այն յաջողակութիւնն է, որ մենք ունենում ենք փորձառութիւնով, որով մենք մեր ամեն գործերի մէջ միշտ ամենանպատակայարմար միջոցներն ենք ընտրում մեր նպատակին հասնելու համար: Խելօքութիւնն ամեն հանգամանքների ծանօթանում է, ամեն հանգամանքները քննում, կշռում, ու նրանց համեմատ՝ անելու բանն անում. նա այն հանգամանքներից միայն օգուտ է քաղում, և ջանք է անում, որ ամենապահօրէն ճանապարհները ձեռք առնի:

Ընդ հակառակն իմաստութիւնն այն ջանքն է, որ ամենայն կերպով աշխատում է անել միայն այն բանն, ինչ որ Աստուծոյ պատուիրանն ու մեր մարդկային արժանաւորութիւնը մեզանից պահանջում է՝ կամ մեզ ցոյց տալիս: Իմաստութիւնն իւր համար ոչ մի օգուտ չէ ուզում. նա ոչ թէ իւր օգուտը միայն մտքումն ունի, այլ և մտածում է այն ամեն բանն, ինչ որ ազնիւ և բարեբար բան է, ում էլ որ յետոյ

օգուտ բերի: Նա միայն փափագում է, որ իւր հոգին սուրբ լինի, իւր սիրտը՝ մաքուր: Իւր ամեն արած բանի մէջ հոգի է տալի միայն Աստուծոյ սիրոյն համար՝ և իւր նման մարդու բարւոյն համար:

Խելօքութիւնն իւր համար ընտրում է և իւր աչքի առաջը դնում այնպիսի մի բան, որ միայն իւր օգտին, իւր շահուն համար պէտք է անի. բայց իմաստութիւնն ասում է ներելի՞ է արդեօք քեզ այդ միջոցն, որ ընտրել ես ու գործ պիտի դնես: Այնպիսի մի միջոց ընտրել ես, որ Աստուծոյ հաճելի լինի: Այդ ընտրած միջոցդ քեզ համար է միայն, թէ քեզ նման մարդոց բարին ու օգուտն էլ աչքիդ առաջն ունիս:

Խելօքութիւնն ընտրում է իւր նպատակին ծառայելու երեցող միջոցներ, որ իւր սրտի ուզած բանին հասնի: Բայց իմաստութիւնն ասում է. այդ ընտրած միջոցներդ, այդ բռնած ճանապարհդ ամեն բանից առաջ բարոյապէս բարի՝ պէտք է լինին. ուրեմն արհամարհիր այն ամեն բանն, որ դու պէտք է չհաւանէիր, երբոր ուրիշների վերայ տեսնէիր: Տնով տեղով չունենորին զղուելի վաշխառութիւնովդ մի խեղդիր, որ աղքատներին առատ ձեռքով ողորմութիւն տաս: Սուտ մի խօսիր, կեղծաւորութիւն ու շողոքորթութիւն մի անիր, որ բարձր գիրք ունեցող մարդոց հաճելի ու հաւանելի լինիս ու սիրուիս. քեզ նման մարդոց մէկին մի զրպարտիր, որ ուրիշների աչքումը մի անուն ստանաս:

Այս է ուրեմն աշխարհումս գլխաւոր պարբերութիւնը իւր իմաստութիւնի մէջ: Խելօքը՝ յոյս դնում է

իւր խելքի վերայ, իմաստութիւնը հիմնվում է խղճմտանքի ճշմարտութիւնների վերայ: Խելօքը փոխում է իւր մի բան անելու կերպը, հանգամանքներին մըտիկ տալով իսկ իմաստունն ամեն ժամանակ և ամեն տեղ անփոփոխ է մնում, որովհետեւ միայն մշտական նշանակութիւն ու արժէք ունեցող բանն է ուզում, որ լինի: Աշխարհիս խելօքութիւնն ոյժ ու զօրութիւն է ստանում կեանքի փորձառութիւններից. իսկ իմաստութիւնը՝ խելքի ուղիղ համոզմունքներից, աստուածային կամքի ճանաչողութիւնիցն, ինչպէս որ մեր Փրկիչն յայտնել է մեզ: Խելօքութիւնը կարճ ժամանակ է մեզ օգուտ բերում, իսկ իմաստութիւնը մեզ պարգևում է մնայուն բաղդաւորութիւն, այսինքն է՝ սրտի գոհութիւն, հոգւոյ հանգստութիւն, յարգանք դէպի մեր անձն, ուրախ կերպով մտիկ տալ Աստուծոյ և յաւիտենական կեանքի վերայ: Խելօքութիւնը հոգս է քաշում երկրաւոր բարիքների համար, իսկ իմաստութիւնն՝ երկնաւոր երջանկութեան համար:

Խելօք-ութիւնն ու իմաստ-ութիւնը մարդս իւր աչքի առաջն ունենալով, երկուսից մէկը պէտք է ընտրի. բայց ո՞րն ընտրի. տեսնում է, որ երկուսն էլ մահկանացու մարդուն աստուածանից պարգեւած շնորհքներն են իւր երկրաւոր՝ ժամանակաւոր կեանքում բաղդաւոր լինելուն համար: Ո՞րն ընտրի հարցնողիդ, որ այս տողերս կարդում ես, ինչ պատասխան տամ որ այստեղ, պէտք է ասեմ, որ մարդս՝ ո՛չ խելք բանեցնելը և ոչ իմաստութիւնը պէտք է ձեռքից թողնի՝ կամ արհամարհի. երկուսն էլ պէտք են իւր

կեանքի մէջ, երկուսն էլ պէտք է ունենայ ու բանեցնի, ոչ մի ժամանակ չպիտի խելքն ու իմաստութիւնը մինը միւսից ջոկի, մէկը՝ պէտք համարի իւր համար, իսկ միւսն՝ անպէտք, իւր մտքումն ասելով թէ՝ երկուսից մէկն իրան հերիք է աշխարհումն ապրելու համար, առանց միւսին կառավարուել կարող է. ուրեմն մէկը՝ կամ միւսը պէտք էլ չէ: Այդտեղ է, որ նա չարաչար կը սխալուի, նախապատիւ համարելով՝ կամ խելքը՝ կամ իմաստութիւնը. պատճառն, եթէ որ կուզես իմանալ, այն է, որ աշխարհիս Փրկիչն ասաց թէ՝ *խորհէ՛ք եղբ, օյերի նման, բայց Ռոմիս ազանիներէ պէս:*

Այժմ նոր եմ հասկանում իմ աստուածային Ուսուցչիս յայտնած խօսքերի խոր միտքն ու ճշմարտութիւնն: Ախ, ինչպէս շատ անգամ իմ կեանքումն խելօք էի միայն՝ և ոչ իմաստուն: Որչափ բաներ արի, միայն իմ բոլորական օգուտս մտածելով, առանց ինքս ինձ հարցնելու՝ կամ կշռելու թէ՝ իմ ուղեցած և՛ ինձ միայն յայտնի կերպով արածս՝ բարի էր արդեօք, լա՛ւ էր, ազնիւ սրտով էի արել: — Հէնց դրանիցն էր, որ իմ կեանքիս մէջ արած գործերումը՝ ոչ մի մնացական շահ չունեցայ. հէնց դրանիցն էր, որ իմ արած բաներիս, կատարած գործերիս շատն՝ ինձ հոգս պատճառեց, որն էլ մինչև անգամ փոշմանութիւն՝ թէ ինչո՛ւ իմ բռնած գործերիս մէջ ուղիղ և լաւ ճանապարհը բանի տեղ չըղբի: Հիմա եմ հասկանում, որ առանց քրիստոնէական իմաստութեան մարդուս ունեցած խելքն՝ անխելքութիւն է միայն:

Եթէ որ իմ բռնած ամեն մի մեծ նշանակութիւն ունեցող գործի մէջ մի և նոյն ժամանակ մտածած ու կշռած լինէի թէ՝ անելու բանիս մէջ մեղք չկայ արդեօք, արդա՛ր բան եմ բռնում, ուրիշ՝ ինձ նման մարդոց՝ ոչ թէ վնաս, այլ շատ օգուտ կը բերի — ախ, եթէ որ այս ամեն բանը միտք արած լինէի, երբէք այնպիսի բան չէի բռնիլ, որ այժմ ինքս ինձանից ամաչէի, արած գործս միտքս բերած ժամանակս, որչափ էլ ուրիշներին յայտնի չէ, որ ես իմ արած բանս ամենէին չեմ հաւանում ու ինձ սաստիկ մեղադրո՛ւմ. այժմ նոր խելքս զլիսի գալով թէ՝ այնպիսի կեանք կարող էի անցկացնել, որոյ յիշատակը միայն մեծ ուրախութիւն ու մխիթարութիւն կը լինէր ինձ համար, երբոր մտածէի թէ՝ ինչպէս եմ ապրել մինչև այս տարիքիս հասնելս: Կրտսնէի, որ ես բարերար եմ եղել իմ բոլոր ընտանեացս համար, բարերար եմ եղել շատ ու շատ իմ քաղաքակցացս և օտարների համար, կարելի է, իմ բոլոր հարեանեացս համար էլ: Աւելի լաւ, աւելի ազնիւ, աւելի մեծ մարդ կը լինէի. քան թէ, դժբաղդաբար, այժմ չեմ: Իմ սուրբ սկզբնատպիս՝ իմ Փրկչիս աւելի նման կը լինէի, իմ Աստուծուս աւելի մօտիկ կը լինէի:

Բայց այն չեմ, ինչ որ պէտք էր լինէի: Ես իմ արած գործերի մէջ խելօք էի միայն, բայց ճշմարիտ իմաստութիւնը, ճշմարիտ և ուղիղ բանի համար ունեցած քնքոյշ զգացմունքս հեռո՛ւ էր ինձանից:

Քրիստոնէական սուրբ իմաստութիւն, *կրօնի խառնիւրդ*, այժմ գոնէ միացիր երկրաւոր խելօքութեանս հետ, ինչպէս որ մեր անմահ հոգին մեր հո-

դանիւթ ու հողանալու մարմնոյ հետ միացած է: — Ո՛վ իմ հոգի, ամեն մի արած բանիդ մէջ մտածիր թէ՛ կարո՞ղ ես արդեօք բռնած գործիդ մէջ ամենագէտ Աստուծոյդ առջ յատասխան տալ: Արդեօք խղճմտանքդ արած բանիդ համար վճռողաբար մի «այո՛», ասո՞ւմ է քեզ:

Բայց այն ժամանակ քո բարի դիտաւորութիւններիդ համար ունենալու վարմունքիդ ամենալաւ կերպըն էլ ընտրիր: Մի բանեցնիր ոչ մի անվայել ու քեզ անպատուութիւն բերող խարդախութիւն՝ կամ նենգութիւն, որ քո ցանկութիւններդ կատարել կարողանաս: Անպիտան ճանապարհներով բարի նպատակի հասնելն՝ դժոխքի օգնութեամբ երկինք ձեռք բերել ուզենալ չէ՞ արդեօք:

Աւելի լաւ է, որ ոչ մի բան չանես, երբոր իմաստութեամբ անել չես կարող: Աւելի լաւ է՝ թողնես քո սրտիդ ամենացանկալի բաղձանքներն անկատար մնան, երբոր տեսնում ես, որ ցանկութեանդ կատարուին ուրիշներին աւելի վնաս կարող է բերել քան թէ քեզ օգուտ: Մի թողնիր, որ քո տուած դատողութիւնդ՝ կամ վճիռդ՝ կրքերովդ ու բարկութիւնովդ առաջնորդուելով, քեզ քո փափագիդ հասցընեն: Մի հանգիստ բոպէ ընտրիր քեզ համար մտածելու՝ սառնասիրտ խոհեմութեամբ՝ ու վճռիր քո անելու գործդ: Երբոր քո ընտրութիւնդ արիր, պրծար, հոգւոյ անյողդողդ գօրութիւնով արա՛ անելու բանդ՝ քո ամենալաւ համոզմունքիդ հաւատարի՛մ մնալով:

Եւ երբոր տեսնում ես, որ մեծ փորձութեան

բոպէներ գալիս են, — այն ժամանակ քո հոգւոյդ ամենամաքուր մեծութեամբը երեացի: Կորչի՛, գնա՛ չնչին բաների ետեւից ընկնող քո երկրաւոր խելօքութիւնդ, որ միայն իւր օգուտն է հաշուել ուզում՝ ու Քրիստոսի իմաստութեանը հակառակ է գնում: Այն ժամանակ ստեղծող Աստուծուդ աւելի լսիր, քան թէ մարդոց, այն ժամանակ Աստուծուդ աւելի լսիր, քան թէ քո սրտիդ ցանկութիւններին: Խելօքի անուն ունենալն արհամարհիր, ու ստացիր արդար մարդու, ազնուահոգի՝ մարդու անունը: Կարելի է, որ դու կարծում ես թէ՛ քեզ ու քո արած գործդ ճանաչող չի լինիլ, աշխարհը քեզ ու քո արած գործիդ վերայ զարմանալու տեղը քեզ համար կասի թէ՛՝ անխելք է, յիմար մարդ է: — Աշխարհը թո՛ղ իրա՛ համար մնայ: Այն ինչ խելքի տէր մարդ կըլի՛նի, որ իւր հոգւոյ արժանաւորութիւնն ոչինչ գնով ծախի՝ ինչ է որ աշխարհիս կարճամիտ մարդոց իւր վերայ զարմացնի ու նոցա, սովորաբար, շատ անհատաւոր, միշտ փոփոխական դատողութեան համեմատ ապրի: Քեզ տեսնում է երկինքը, քեզ դատում է ամենաբարձրեալ Աստուածդ:

Բ.

ՅԱԽԻՏԵՆԱԿԱՆ ԿԵԱՆՔԻ ՄԱՍԻՆ ԱԿՆԱՐԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ.

Հօրը ծայր գնալը.

Խաղաղութիւն եմ թողում ձեզ, իմ խաղաղութիւնս
եմ տալիս ձեզ. չէ թէ ինչպէս աշխարհս է տալիս՝ ես տալիս
եմ ձեզ. ձեր սրտերը թող չշփոթուին ու չվախենան.

Լսեցիք, որ ասացի ես ձեզ, թէ գնում եմ ու էլի կգամ
ձեզ մօտ. թէ որ ինձ սիրէիք, ապա ուրախ կլինէիք, որ ես
Հօր մօտն եմ գնում. ինչի որ իմ Հայրս ինձանից մեծ է.

Եւտ չուզենալով է միայն միտք անում մարդոյ,
որ մի օր պէտք է մեռնի ու հողը մօտնի. բայց ինչ-
քան բան կայ, որ նորան միտք է անել տալիս կա-
մայ ակամայ, որ պէտք է մեռնի ու տանեն, թաղեն
իրան, աշխարհիս երեսումը չպիտի այլ ևս երևի.
հողի տակումը պէտք է գնայ, պառկի. Թէ այն ժա-
մանակ, որ մարդս պատահում է մարդոց որ մեռելի
հետ գնում են ու տանում մինչև գերեզմանը ճա-
նապարհ ձգելու, կամ թէ այն ժամանակն, որ լսում

է թէ՛ այս, այն իրան ճանանչ մարդը վախճանուել
է, կամ երբոր միտքն են ընկնում իւր իսկ սրտի
սիրեկաններն, որ իրանից բաժանուեցին, գնացին,
հեռացան ու հողը մօտն—այս ամեն մի դիպուա-
ծումն միտք ենք անում, որ մենք ևս բնութեան
օրէնքից դուրս գալու չենք, մեզ համար ևս նոյն
օրէնքը կայ, ու մի օր մենք ևս պէտք է հրաժա-
րուենք աշխարհից, բաժանուենք մեր սիրեկաններից,
հեռանանք, օտարանանք մեր տունից՝ տեղից, ազգ-
ու ազգականից, բարեկամից ու ծանօթներից: Այն
մարդն, որ ոչ մի ժամանակ չէ մտածել, սարսափե-
լով, իւր մահուան ժամի վերայ, նորա նման է ու
նորա օրին հասած է, ով որ մահ էր ցանկանում
ինքն իրան: Բայց առհասարակ քիչ մարդ կայ, որ
ուզենալով մտածի թէ՛ մի օր պէտք է ինքն ևս մեռ-
նի ու հողը մօտնի, այդ բանը մտքին բերելը հասա-
րակ մարդն, աշխարհիս մարդն ամենևին չէ ուզում,
այլ ամենայն կերպով աշխատում է, որ իւր գլխից
հանի, կամ իրանից հեռացնի, որ սիրտը չտխրի,
կեանքը չդառնացնի, աշխարհը աչքիցը չընկնի: Մար-
դիս այսպէս լինելը բնական է ու չպիտի զարմացնի
մեզ: Եթէ որ մահկանացու մարդի մէջն այնչափ
սաստիկ ևս չլինէր ընդածին (մեզ հետ ծնած)
կեանքի սէրն, որչափ որ է իսկապէս, դարձեալ մի-
թէ պիտի չխորշէինք, հեռու չփախէինք մեռնելու
վերայ մտքեր անելուց, ինչի որ այդ մտքերն բոլո-
րովին հակառակն են այն ամեն բաներին, ինչ որ
այս աշխարհում մեզ ուրախութիւն է բերում: Մահը
մեր յոյսերին վերջ է դնում, մեր ամեն յոյսերը

կտրուժ է, մեր մտքումը դրած ամենագեղեցիկ բաները ոչնչացնում, մեր ունեցած ու մեզ համար ամենաքաղցր սովորութիւններից բոլորովին յետ քցում, մեր ձեռքից առնում, տանում մեր ծնողներին, մեր զաւակներին, մեր եղբայրներին, քոյրերին, ընկերներին, բարեկամներին ու մեզ նորանցից զրկում, անողորմաբար ոյժ բանեցնելով: Այս մեր հոգու կտոր, մեր սրտին թանկագին մեր սիրեկաններից քանի քանիսին կեանքից զրկել է անգութ մահն ու մեզ սեւ սրտով նստացրել:

Երբոր բանն այսպէս է, այլ ևս ինչի՞ համար ամեն անգամ նոր նորից սեւացնենք մեր սիրտը տըխուր բաներ միտքներս բերելով ու դառնացնենք այն քիչ մեր քաղցր օրերն, որ մեր կեանքի մէջ մեզ ուրախ անցկացնելու համար են մնում: Փանի որ լաւ օրեր ունենք տեսնելու, քանի որ մեր ձեռքն են այդ լաւ օրերն, խելք կանենք, որ վայելենք, վայելչութիւններ քաշենք. իսկ եթէ զուր հոգսեր անելով՝ մեր ունեցած ուրախ օրերն ևս ինքներս տըխուրութիւնով անցկացնենք, այն ևս մեր խելքիցն իմարութիւնով անցկացնենք, այն ևս մեր խելքիցն իմանք:—Շատերի բերանից այս խօսքերը կլսես, եթէ որ նորանցից հարցանել ու բան իմանալ ուզենաս իրանց կեանքի մասին, թէ ինչպէս պէտք է անցկացնեն, կամ թէ ինչպէս պէտք է ապրի մարդս, քանի որ կենդանի է: Այլ ևս ի՞նչ ասեմ. շատ մարդ կայ, որ մինչև անգամ քրիստոնէական հաւատին ևս լաւ որ մինչև անգամ քրիստոնէական հաւատին ևս լաւ տեսել չեն ուզում, նորանց խելքովը՝ մարդիս սրտին տըտմութիւն բերող մի հաւատ է, որովհետև միշտ մեզ ասում է թէ՛ մեր կեանքն ու աշխարհս անցա-

ւոր է, այսօր կանք, վաղը՝ չկանք:

Իայց ճշմարիտն այն է թէ, ով որ մահուան վերայ հանգիստ և ուրախ սրտով մտածել չէ կարող, նա ոչ մի ժամանակ դեռ ևս չէ մտածել իւր կեանքի վերայ: Ում համար որ մահը չուզենալու, չախորժելու մի բան է, մի զգուշի պատկերի նման այնպիսի մարդի համար կեանքն մի կնճռոտ խելք չհասցնելու մի հանելուկ է. և այդպիսի մարդն ինքն իրան ևս դեռ չէ հասկացել, դեռ ևս ինքն իւր խելքին տեղ չէ արել թէ՛ ինչի համար է աշխարհք ծնել ու ապրում և ինչ բանի ետեւից պիտի ընկնի, լինի, որ հասնի. հաւատն է, որ կեանքի հանելուկն հանում է և նորանով մեր ձեռքն է տալի մահուան հանելուկի բանալին. հաւատովն է, որ մենք հասկանում ենք թէ, ինչի համար ենք ապրում ու ինչի ենք մեռնում, կամ թէ մեր կեանքն ու մահն ինչ է, ինչ խորհուրդ ունի մեր՝ մի օր ծնելը, մի օր ևս մեռնելը, որ քրիստոնէական հաւատ չունեցողի համար շատ մութ ու անհասկանալի բան է երևում ու մնում, ինչքան ևս գլուխ կոտրի մտածելով: Գոյնաւոր քրիստոնէական հաւատը՝ ոչ միայն մարդիս սրտին տըխուրութիւն բերող չէ, այլ ընդհակառակն՝ մահուան վերայ մտածելու ժամանակին՝ ամեն մի ցաւ թեթեւացնող է, մարդիս սիրտն բարձր պահող ամեն մի նեղութիւնից, երկիւղից, չարից, փորձանքից. այդ մեր հաւատովն է, որ կարողանում ենք կեանքի տեսակ տեսակ ուրախութիւններն վայելել միշտ հանգիստ սրտով, թէ՛ մեր մահը շուտ գալու լինի, թէ՛ ուշ. որովհետև մեզ համար մէկ է՝ շուտ կմեռնենք թէ

շատ երկար ապրելուց յետոյ, ինչի որ մեր անցկաց-
րած տարիներն մեր աչքին չեն երևում, ունշանա-
կութիւն կարող են ունենալ մեզ համար այն ժամա-
նակի երբոր քրիստոնէական կեանքով ու գործով ենք
անցկացրել: Եթէ որ Քրիստոսի հաւատն իրօք վայե-
լել է տալի մեզ միշտ հանգիստ սրտով կեանքի տե-
սակ տեսակ ուրախութիւններն, թէ շատ ապրելու
լինենք՝ թէ քիչ, եթէ մեր սիրտը բարձր է պահում
աշխարհումս մեր գլխին գալու ամեն նեղութիւննե-
րից, եթէ մեր ցաւերը թեթեւացնում է, ուրեմն
ի՞նչպէս կարող ենք այդպիսի հաւատին վատ ասել,
կամ ինչի՞ մեր գլխից պիտի քշենք, հեռացնենք այն
մտքերը, որ իրանք իրանց գալիս են մեր գլուխը
մտնում: Քո սրտիդ մօտիկներից ումի՞ն ես արդեօք
կատարելոց կարգումն համարում: Կարելի է հօրդ,
որ քեզ համար երկրաւոր պահապան հրեշտակդ էր,
քանի որ ողջ էր, թէ մօրդ, որ քեզ իւր աչքի լու-
սի պէս էր սիրում: Կարելի է եղբօրդ, որից հազար
ու մի լաւ լաւ յոյսեր կար, երբոր քո աչքիդ առա-
ջին էր, քո հետդ ման էր գալի: Ի՞նչ ասեմ քեզ,
մի՞թէ սրտիդ սիրեկանի մինին միտքդ բերելդ այլ ևս
այնքան չես ուզում, որ մինի մահը, որ միտքդ է
ընկնում, մենակ եղած ժամերումդ, մահից վախե-
նում ես:

Մեծ կորուստ ունեցած ժամանակդ՝ սրտիցդ
արիւն է գնացել, դեռ ևս սրտիդ խոցը չէ լաւա-
նում: Ախ, այնպիսի խոցեր կան, որ մարդիս բոլոր
կեանքին մէջ ևս այնպէս են մնում՝ առանց լաւա-
նալու: Սխալ խօսք է թէ՛ ժամանակը վերջ ի վերջոյ

ամեն բան բժշկում է: Բայց ինչ որ ժամանակը չէ
կարող անել, ինչ վերջ, ինչ խոց, որ ժամանակը չէ
կարողանում բժշկել, Քրիստոսի մեզ պարգեւած հա-
ւատը լաւ գիտէ իւր սուրբ բալասանովն նորա ցաւը
թեթեւացնել, մեղմացնել, այն՝ ամեն ցաւի ճար՝ իւր
բալասանովն, որ կաթեցնում է մեր վերջի, մեր խո-
ցերի վերայ:

Նաւ կարելի է, որ մի հանդարտ բողբոջումդ քո
մահդ ու ոչնչանալդ միտքդ ընկնելով, ակամայ մի
սարսափ է գալի վրագ ու բոլոր մարմնովդ դողում,
զարհուրում ես, մաղերդ բիզ բիզ կանգնում ու
մարմնիդ բոլոր թելերին ընդդէմ է թվում ու հա-
կառակ են ուզում կանգնել մեր սիրտն ահ ու դող
ձգող այն մտքին, որ մի օր պէտք է ոչնչանանք: Մի
մի ժամանակ միտք կանեն, — ի՞նչպէս չէ, — որ աւելի
լաւ կլինէր ամենեւին աշխարհք ծնած չլինէիր, քան
թէ մի օր ծնել ես, մի օր ևս պիտի մեռնես. բայց
այս անախորժ, այս՝ սիրտ սեւացնող զգացումներիդ
պարզ կերպով հասկացած ճշմարտութեան ներգոր-
ծութիւններ չեն ամենեւին, այլ մի սխալ հասկացո-
ղութեան պտուղ: Ի՞նչ քրիստոնէական հաւատն է,
որ այստեղ մահուան ամեն զարհուրանքներն ոչնչաց-
նում է մեր առաջին, ու մեր աչքը ձգել է տալի
այնպիսի ապագայի, յորում կեանքը, գործունէու-
թիւնը և ուրախութիւնը յաւիտեան վերջ չունին: Աշ-
խարհիս ու կեանքի խորհուրդն ու ամենայն հանգա-
մանքները ամենալուսաւոր կերպով մեր առաջը դնող
Փրկիչն մի՞թէ զուր եկաւ աշխարհ, որ մեզ այն գե-
րագոյն և անգործացուցիչ մտխոյրութիւնը բերեց՝

Թէ մենք անմահ ենք, յաւիտենական ու երջանիկ կեանք ունենալու համար ենք ստեղծուած:

Ինչպէս նկարագրեց Քրիստոս մահը. մահը, որոյ արհաւիրքը (զարհուրանքները) ինքն այնպիսի սարսափելի կերպով քաշեց, որ ոչ մի մահկանացու մարդ չէ քաշել. բայց և այնպէս պէտք էր քաշէր՝ այն ևս՝ երբոր դեռ ևս բոլորովին առոյգ հասակի մէջն էր, դեռ ևս իւր ամենալաւ տարիքի մէջն, բոլորովին առողջ և ոյժը ամենեւին չկորցրած միջոցին, որ տեսնողին հիացնում էր, և որ, շատ լաւ գիտէր իւր անարատ կեանքն ու անմեղութիւնն, որ ունէր. ինչ էր ասում՝ Նա մահուան մասին, Թէ ինչ է. ասում էր Թէ՝ Գնահ է՝ Հօրն Տօրը. ահա ինչ է մահն ամեն մի մարդի համար, ով որ մեր Փրկչի ճշմարիտ աշակերտն է ու Նորա մեզ սորվեցրածի գոնէ այս խօսքը հասկանում է:

Ինչպէս որ Նա էր ասում, այնպէս ևս ամեն մի քրիստոնեայ ասում է իրաւամբ Թէ, մեռնելը՝ Հօրը մօտ յետ դառնալ է. ինչի որ Յիսուսի Հայրը մեր հայրն ևս է, ամենայն բան Ստեղծողն՝ իմ Ստեղծողս ևս է: Ինչ քաղցր գաղափար է, որ ունենք մահուան վերայ. մեռնելը հասկանում ենք Հօրը մօտը գնալ: Միշտ այս անունը պիտի տայինք մեր և մեր ընկերացի, բարեկամաց ու սիրելիների մահուանն. այն ժամանակն մահը, որ մեր վախեցած երեւակայութիւնը իբր կմախք (ոսկորտանք) դառնալ է իմանում սովորաբար, մահն, ասում եմ, այն ժամանակը կնմանէր մի սիրելի ոգու, որ իբրեւ քաղցր բարեկամ մեզ մեր կեանքի սահմաններից դուրս է հանում,

որ մեզ դէպի մեր հայրենիքը տանի: Եւ ճշմարիտ է, որ մահից վախենալը նորանիցն է, որ սխալ ու զարհուրելի անուշներ ենք տալի մեր մահուանն, որ մենք ևս այնպէս ենք իմացել ու այնպէս ընդունել: Երբեմն մահ, մեռնել ասելով՝ փոխել, փոխանալ են հասկանում. բայց մեր հոգին չէ փոխում, չէ փոխում երբեք. երբեմն՝ աշխարհս թողնել, աշխարհիցս դուրս գալ են իմանում. բայց մենք տիեզերքից երբեք դուրս չենք գալիս. պատճառ որ այդ բանն անկարելի է. երբեմն ոչնչանալ են հասկանում. բայց երբեք կարելի չէ մեր ոչնչանալը: Ահ, մեռնելը՝ Հօրն Տօրն էր. Բայն է:

Գերեզմանի մէջ պառկած դիակի վիճակն ու դրութիւնը՝ մեր դրութիւնը չէ, ինչպէս որ կանք մեր ողջ ժամանակին. մեռած, գերեզման մտած մարդի դրութիւնն՝ իւր պատեանը թողած, իւր հոգու հագուստը հանած դրութիւնն է: Երբոր մենք մկրատով մեր մազերը խուզում, կարծացնում ենք, այն կրտուած մազերը դարձեալ մեր գլխի վերայն են ու այնպէս ենք համարում, որ իբր Թէ չե՞ն կտրուել. արդէն դէն ձգուած չե՞ն իբրեւ մեզ այնուհետեւ անպէտք բան: Զինուորը որ պատերազմի մէջ ձեռը կամ ոտը կորցնում է, ու ինքն աչքովը տեսնում է, որ թաղեցին. այն կտրուած անդամներին՝ դրութեան մէջն է լինում և ինքն, այդ անդամները հօգի տակ փոխում են իբրեւ կեանք ու կենդանութիւն չունեցող, իբրեւ մեռած անդամներ, իսկ ինքն ողջ է, կեանք կայ մէջն ու ապրում է և զգում է, որ փոխուլ ընդունակ չէ և չէ կարող փոխել:

Ինչներին է պէտք մեր մարմնաւոր պատեանն. ի՞նչ ենք անում նորան. մի հնացած, մի դէն քցելու հագուստ է դարձած մեր հոգու համար: Ինչո՞ւ դող չէ բռնում մեզ, որ մեր մարմնոյ մասերի փոխուիլն ենք տեսնում: Այս ասում եմ նորա համար, որ երեւելի բնագէտների արած գիտողութիւնն որ կարգում ենք, նորանց գրածիցն իմանում ենք, որ տարիներ ապրելուց յետոյ՝ զանազան տարիների միջոցում՝ մարդիս մարմինը շատ անգամ փոխվում է, այնպէս որ՝ պատանեկութեան հասակին որ գալիս ենք, մի և նոյն միտն ու արիւնն չենք ունենում, որ ունէինք մեր երեխայութեան տարիքում. նոյնպէս և ծերութեան հասակում դարձեալ ուրիշ մարմին, միտ ու արիւն ունենք, և այն չէ, ինչ որ ունէինք մեր այրական հասակումը: Մենք չենք զգում, չենք հասկանում թէ՛ այդ փոփոխութիւնները մեր մէջն ինչպէս են լինում, որ մենք չենք կարում իմանալ. ինչո՞ւ որ այդ փոփոխութիւնն աննշմարելի կերպով կամաց կամաց է լինում: Ինչո՞ւ համար աւելի մեր աչքին պիտի երևի, աւելի մեզ թուելի լինի վերջապէս մեր վերջին փոփոխութիւնը, որ մենք մեր թանձր պատենից (կճեպից) բաժանվում ենք: Ո՞վ է, որ կարողացել է գիտել թէ՛ ինչպէս է զարթուն մարդը քունի գնում, որ ինքն ևս չէ իմանում. այժմ դեռ զարթուն էր, մին ևս տեսար, արդէն քունի է գնացել. այդ աննշմարելի փոփոխութիւնը ամեն մի մարդիւր վերայ փորձած է ու լաւ գիտէ:—Շատ մարդիկ են պատահել, որ հոգի տալու միջոցին, խելքները քոլորովին վրաններն է եղել ու իմացել են, որ մեռ-

նում են: Հանգիստ կերպով վախճանուողներից քիչ մարդիկ են պատահել, որ տեսնէինք թէ՛ հոգին՝ մարմնից բաժանուելու միջոցին՝ մեռնողը չուզեալու, ընդգիմանալու նշաններ է ցոյց տուել: Մինչև անգամ այն մարդն, որ մեռնում է եղել քայքայուած մի մարմնի կրակի պէս այրող ցաւերից, մահը մօտեցած ու հոգին աւանդելու ըողպէումը այդ ցաւերն այլ ևս նա չէ զգում եղել:

Դէն գնան, հեռանան մահուան այն ամեն անմիաթար պատկերներն, որ մեր երեւակայութեան մէջ քաշում ենք. այդ պատկերները մեր հոգւոյ դատարկ, հնացած, մաշուած, կտրատուած հագուստիցն հանելով, մեր գլխին ցաւ, մեր սրտին մաշուցք են շինում: Մենք անմահ ենք: Բոլոր բնութիւնն, բոլոր աշխարհըս իւր մէջն եղածներովն ու նորա հետ միասին զարմանալի կերպով համաձայն և միակերպ վկայութիւն տուող Աստուծոյ յայտնութիւնն, որ մենք ընդունել ենք մեր Փրկից, նոյնն են քարոզում մեզ, թէ մենք անմահ ենք: Առանց այս հաւատին, որ հաւատ ու հաւատալ, եթէ ասենք, քիչ է, պատճառ որ մեր հոգւոյ ամենաներքին ու ամենագեղեցիկ մի ըզգացմունքն է, որ հոգւոյ օրէնքն է, առանց այս հաւատին, ասում եմ, ո՛չ աստուածութիւնը աստուածութիւն կլինէր, ո՛չ աշխարհը՝ աշխարհ, ո՛չ բանականութիւնը՝ բանականութիւն. մեր մտածելու բոլոր կարողութիւնն ու մինչև անգամ մեր գոյութիւնն խելքից մտքից դուրս, ոչ մի բանի չնմանող մի սխալմունք կլինէր:

Աշխարհիս ամենահին ժամանակի մարդիկը քա-

ղաքներ շինել, զէնք հնարել, կտաւ գործել դեռ ևս չսորված, լաւ հասկացած էին իրանց բանականութեան վկայութիւնովն, որ մի ամենակարող, գերագոյն ու բարի էութիւն կայ. նոյնպէս լաւ իմացած էին իրանց խելքի զօրութիւնովն, որ անմահ կեանք կայ: Դարձեալ հազարաւոր տարիներ հազարաւոր տարիների վերայ անց կկենան մեր երկրագունդի վերայ. նորա մակերևոյթներն (երկրիս երեսն) կփոխուին. որտեղ որ այժմ անապատներ են, կարելի է, շատ հեռու տեղերի վերայ թագաւորական իշխանութիւն ու զօրութիւն բանեցնող քաղաքներ կձաղկին. իսկ որ տեղ որ այժմ մահկանացու մարդոց ահագին շինուածքներն են բարձրանում, այն տեղերը նոցա աւերակները հազիւ ցոյց կտան, որ շէնքեր են եղել մի ժամանակ այդ տեղերը. բայց մարդիս կեանքի գոյութեան անվերջանալի կերպով շարունակուելու կողմանէ, յաւիտենական տեղութիւն ունենալու գիտակցութեան կողմանէ, որպէս և Աստուծոյ գոյութեան մասին մարդոց ունեցած գիտութեան կողմանէ՝ այնչափ քիչ փոփոխութիւն կլինի, ինչպէս որ բնութեան որ և իցէ օրէնքները չեն փոխվում, այն օրէնքներն եմ ասում, որով բոլոր աշխարհս իւր գոյութիւնն ունի ու շարունակվում է անխտոր կերպով. Նթէ երբ և իցէ՝ եղել են, կամ թէ այժմ ևս կան այնպիսի մարդիկ, որ կասկածել են, կամ կասկածում են, կամ թէ՝ ուրացել են բոլորովին և ուրանում են որ մարդիս հոգին անմահ է, բայց խղճմտանքը միշտ և հանապազ ընդդէմ է եղել նոցա խելքիցը դուրս եկած այդպիսի ունայն ու անհիմն

վճռին, որ մոլորվելով, արել են իրանց համար:

Մեր՝ միայն երկրաւոր կեանք ունենալու համար աշխարհ եկած չլինելը, այլ մեր մահից յետոյ ևս մեր կեանքի շարունակուելը ու յաւիտենական տեղութիւն ունենալը մի քանի իմաստուններ փորձ են փորձել դատողութիւններով ու աւելի քան հաւանական խօսքերով ապացուցանելու (խսպթ անելու) այնպիսի ճշդութեամբ, ինչպէս որ մատեմատիկական խնդիրներն կարելի է ապացուցանել: Բայց անմահութիւնն ապացուցանելու բան (գաղափար) չէ՝, այլ մեր բանական էութեան ամենաներքին կողմի երևան գալն, բացայայտուիլն է. այս բանը, կամ գաղափարը, որ ունինք մենք, չենք կարող գիտնական (գիտութեան) ճանապարհով քննել ու իմանալ, ինչպէս որ չենք կարող ամենայն կեանքի ու կենդանութեան սկզբնական աղբիւրը քննել:

Բայց մարդիս համար — իսկը որ մոիկ տալու լինիս — իւր կեանքը յաւիտենական տեղութիւն ունենալու ապացոյցներն ու հիմունքը գտնելն աւելի հարկաւոր ևս չէ նորա համար, որ առանց այն ևս աւելորդ է, քանի որ մեր գիտակցութիւնն իբրեւ մեր ներքին, մեր հոգւոյ կարիքն է ճանաչում. այլ մեզ հարկաւորն և ցանկալին իմանալու այն է, որ թէ մեր կեանքի այս տեղութիւնն ինչ կերպով պիտի լինի, ինչ վիճակ պիտի ունենայ մեր հոգին՝ մեր մարմնից բաժանուելուց յետոյ. մեր հոգւոյ այս վիճակը որպիսի պիտի լինի ու ինչ յարաբերութիւն պիտի ունենայ այն վիճակին հետ, որ մենք յաւիտենակութիւն ենք ասում:

Մահկանացու մարդս՝ իւր անխորհուրդ (անմիտ)

Հետաքրքրութիւնովն շատ է ետեւից ընկնում որ և իցէ՝ կերպով իմանալ, հասկանալ այն գաղտնիքը (մեզանից ծածկուած, մեր խելքը չհասնելու բանն)՝ թէ ինչ վիճակի մէջ պիտի լինի մեր հոգին այն կեանքումն, ուր կգնայ և ինչ կլինի մեր մեռնելուց յետոյ, և արդէն շատ տեսակ անհիմն բաներ գլխից հնարած է, մի օր կամ մի ժամանակ մեր ունենալու ապագայ կեանքի մասին: Բայց երբէք պիտի չըմոռանանք, որ մենք՝ իբրեւ մարդիկ՝ բոլոր աշխարհս ու նորա մէջ եղածները՝ մեր շատ սահմանափակ՝ ամենեւին հեռուները չգնացող, շատ սակաւ բան իմացող հինգ զգացմունքներովն ենք ճանաչում, կամ հասկանում այն մեր հինգ զգացմունքներովը, որով մենք աշխարհիս արարածների դեռ ևս մի ստորատիճանումն ենք գտնվում. և ինչ որ մեր հոգին իւր բոլորովին նոր յարաբերութիւնների մէջը պիտի տեսնի կամ իմանայ, այդ մասին անկարելի է, որ մենք մի գաղափար ունենալ ու մեզ երեւակայել կարողանանք. ինչի որ դորա համար ինչ որ պէտք է ունենանք մենք, այն չունինք բոլորովին: Ի՞նչպէս կարող է մի խուլ ու համր մարդ գատողութիւն անել մի երաժշտութեան, մի ներգաշնակ երգի վերայ: Կարո՞ղ է մի երեխայ, կամ մի բոլորովին տգէտ մարդ՝ մի քիչ գոնէ՝ մի վերի վերոյ կերպով ըմբռնել (հասկանալ) մի աշխարհահռչակ իմաստունի հարուստ գաղափարները: Ինչ որ յաւիտենական կեանքին է վերաբերում, այդ հասկանալու կողմանէ մենք ամենքս ևս անչափահաս ենք, քանի որ այս աշխարհիս վերայ ենք:

Անմարմին հոգի պիտի լինինք ու յաւիտենական կեանքի մէջն ինքներս շրջենք, որ կարողանանք ուղիղ գաղափարներ ունենալ թէ՛ այն կեանքումն ինչ դրութեան են փոխվում ու ինչ ջոկ վիճակի մէջ են լինում, քանի որ այս կեանքումն ենք, բաւական է մեզ այնչափ և այն իմանալ, ինչ որ մարդոց մէջ ամենից աստուածայինն Քրիստոս մեզ սորվեցրեց: Մահուան մասին Փրկիչն ասաց թէ՛ *Հօրը Ժողովուրդ է*:

Արդէն բաւական է, որ ճանաչենք թէ՛ Աստուած ամենակարող է և ամենազօր սէր ունի մեր վերայ, ու կղզանք, որ դորանով բոլորովին հանգստանում է մեր սիրտը մեր ունենալու ապագայ վիճակի մասին այն կեանքումը. բայց ոչ այսչափ միայն, այլ և անպատմելի ուրախութիւն կղզանք մեր սրտումը, երբոր կմտածենք մեր ապագայ վիճակի վերայ այն կեանքումը: Պատճառ որ՝ Աստուծոյ ամենազօր սէրը մեզ միշտ յայտնվում է դեռ մեր այս աշխարհումն ապրած միջոցին, ինչպէս որ մեր կեանքումն ամեն ժամանակ տեսնվում է. մի՞թէ այդ սէրը պիտի կտրուէր մեզանից, պիտի դադարէր, երբոր մեր մարմնի մէջ դադարում է շունչը, դադարում է մեր արիւնը ման գալուց. ո՛չ, մեր մարմինն անշնչանալուց և մեր արիւնը սառելուց յետոյ ևս Աստուծոյ ամենազօր սէրը մեզանից չէ հեռանում, մեր վերայ լինելուց չէ դադարում. ինչի որ Աստուծոյ ամենակարողի ամենազօր սէր չի լինիլ, եթէ որ քիչ բոպէներից յետոյ իւր արարածից կտրուի, վերանայ, վերջանայ: Աստուած, որին ես ստիպվում եմ ճանաչել մի անսահման կերպով կատարեալ էութիւն, և որոյ վերայ զարմանում

եմ՝ ու հիանում, նոյն ճանաչելով՝ Նորան իւր բոլոր արարածների մէջ՝ թէ՛ ամենամեծ և թէ՛ ամենափոքր իւր գործերումն ու ստեղծածներումն, նոյն Աստուածս ես ճանաչում եմ՝ իմ հաստատունն ու աներկմիտ հաւատովս՝ իմ յաւիտենական, սիրող, խնամող, երջանկացնող Հայրս, ինչպէս ինքն յաւիտենական է, ես ևս նորա սիրելի ստեղծուածն եմ:

Ինչ կոչման համար նա ինձ մի օր կկոչի և ես այն ժամանակ ինչ կլինիմ ու ինձ ինչպէս կլինի — այդ ես չգիտեմ: Բայց ինչպէս որ ես Աստուծոյ ամենազօր մեծ վայելչութիւնն արդէն այս աշխարհիս վերայ եղած ժամանակս նկատում եմ ու հասկանումս վերայ եղած ժամանակս նկատում եմ ու համոզում: Տիեայնապէս և ներկայից ապագան ենք իմանում: Տիեզերքի մէջ Աստուծոյ կատարելութեան լրութիւնը՝ ինչպէս հայելիի մէջ՝ պարզ երևումէ: Ժամանակաւորի մէջ կան արդէն յաւիտենականի նշաններն: Ո՛րքան որ բոլոր աշխարհիս Հօր ստեղծածները քրնքան որ բոլոր աշխարհիս Հօր ստեղծածները քրնքանում ենք, ինչպէս որ երևում են մեզ մեր մահուանից առաջ, այնչափ աւելի նշմարանքներ են մեր առաջը գալի յաւիտենական կեանքի մասին:

Ով որ այս աշխարհս, այս ծայր ու ճոթ չունեցող աշխարհս ճանաչում է, կամ նորա մասին տեղեկութիւն ունի, նա այս աշխարհիցս բաժանուելուց, հեռանալուց չի վախենալ, այս աշխարհիցս, որ անծայր, անսահման տիեզերքի մէջ այնչափ ամենափոքրիկ բան է, ինչպէս որ արև ժամանակ երևեցած շամանգաղը (փոշիի մի հատիկը): Աստուծոյ մեծութեան վերայ այն մարդը թոյլ գաղափար (հասկացողութիւն) ունի, ով որ այս երկրիս, որոյ վերայ մենք

ապրում ենք՝ ամենայն փառքի ու մեծ վայելչութեան կեդրոնն է համարում, որոյ չորս կողմն են պատում տիեզերքի ամեն աշխարհներն ու արեգակներն: Բայց շատ սրամիտ ու խոր մտածող քննիչներն գտել են, որ մեր այժմեան բնակութեան տեղն՝ երկնքի տարածութեան մէջ շատ փոքրիկ աստղերի բռնած տեղերից մինն է. որ տիեզերքի մէջ գտնուած մարմինների մէջ այնպիսիները կան, որ իւրեանց մեծութիւնովն ու լուսովն՝ երկրիցս բոլորովին անհամաստ կերպով գերազանց են, որ մենք երկրին հետ՝ հզօր թագուհի արեգակի չորս կողմը պտտող երկնային զարդերի զօրութիւնների մէջը նորա մոլորակների մինն ենք միայն:

Ով որ բոլոր աշխարհիս վերայ տեղեկութիւն ունի, հասկանում է և գիտէ, որ այս անսահման տիեզերքի մէջ ամենայն բան յաւիտենական տեղութիւն ունի, ամենայն բան տեսակ տեսակ ուժերի, կամ զօրութիւնների անծայր, անվերջ մի թագաւորութիւն է միայն: Այս ուժերը միշտ կան, բայց նորանց երևումներն են փոխվում միայն: Այսպէս՝ և մարդիս հոգին ևս մի զօրութիւն է: Նորա առաջ բերած բաները կամ նորա արածները, նորա մտքերը, նորա ցանկութիւնները, նորա վերայ երևեցած, տեսնուած բաներն անցաւոր են. անց կկենան, կըգնան՝ բայց ինքն՝ իւր առած խօսքերովն՝ կմնայ: Լոյսն, որ իրանից ճառագայթներ է արձակում, դուրանով չէ նուազում:

Ստեղծուած բաների մէջ մի ուրիշ օրէնք ևս ճանաչում ես թէ, ասին բան իրա նման բաների մէջ է

Դարձեալ լռեցին. ջուրը մէջ ու ամպեր է զրկում՝ դէպի երկինքը, ուր դարձեալ ցած են գալի, թափվում երկրիս վերայ նոյն մէջն ու ամպերն՝ իրրեցող ու անձրև։ Կենդանին, մարդիս մարմինը, հողիցըն յառաջ եկած լինելով ու երկրի հիւթերով սնուած (կերակրուած), իւր ժամանակին դարձեալ հողն են իջնում ու հողի մէջ լուծվում։

Ինչպէս որ գիտակցութիւն չունեցող հիւթերը, տեսակ տեսակ միաւորութիւնների մէջ լինելուց յետոյ՝ կրկին վերադառնում են իրանց առաջին ու սկզբնական գերդաստանին, դարձեալ այն նիւթերը դառնալով, ինչ նիւթեր որ էին առաջ. այս ևս գիտակցութիւն ունեցող, բանական էակները (արարածները) Աստուած ճանաչող, Աստուած մտածող հոգիները դարձեալ յետ են դառնում հոգիների այն գերդաստանին, որոնց դասակարգին որ պատկանում են։ Աստուծոյ ընդհանուր և իշխող պատուիրանին համեմատ, մարդիս մարմինը, մեռնելով, հող է դառնում, բայց իմ հոգիս վերև է թռչում, գնում իրան յատուկ, իւր բնութեանը համեմատ հայրենիքն։ Բնութեան մէջ տարածուած այն ընդհանուր օրէնքը յաւիտենական կեանքի նշմարանք ու ակնարկութիւն չէ՞ արդեօք մեզ համար որ զգանք ու հասկանանք։ Արդեօք լա՛ւ եմ հասկացել։

Արդեօք Քո ասածդ լա՛ւ եմ հասկացել։ ո՛վ Փրկիչ, իմ աստուածային լուսաւորիչս. այո՛ լաւ եմ հասկացել. երբ Դու Քո աչքիդ առաջ եղած մահուանդ համար աշակերտներիդ միտքը պատրաստում էիր, որ նորանց սրտին ծանր չգայ Քո իրան-

ցից բաժանուիլն, ասացիր. «Եթէ Դուք ինչ էլեկէս, ասա՛ր ինչն էի, որ ասացի յեղ լէ, էս չօրս ծօր է՛մ Բնութեան Հայրս. Դժ է, ասն լէ ես»։

Ա՛խ, երբոր ինձ ևս խաղաղութեան հրեշտակն մի օր հողի մէջ հանգստանալու տանի, լաց մի լինիք, իմ հոգուս կտորներ, որովհետեւ ես ևս այն ժամանակ իմ Հօրս, իմ երկնաւոր Հօրս մօտը կգնամ։ Արտասուք մի թափէք իմ անմահ հոգուս հնացած, բոլորովին մաշուած հագուստիս վերայ, որ իմ վրաս էր, որ ինձ ծածկում էր, որովհետեւ ես ևս այն ժամանակը իմ՝ իսկական, յատուկ հայրենիքս, իմ առաջուան գերդաստանիս, երանելի հոգիների գեղեցիկ աշխարհքն յետ գնալու կլինիմ ու կվերադառնամ։ Լաց մի լինիք. զո՛ւր և անարդար տեղն լաց կլինիք, ինչի որ անիրաւացի կլինի այդ ժամանակն ձեր արտասուք թափելը, ինչպէս որ ես ևս զո՛ւր տեղ, հոգուս մեղք արի ու սիրտս ցաւելով ու չգիմանալով, լաց եղայ ինձանից յառաջ վախճանուողների վերայ։ Ինչի որ իմ աչքս այն տեղի վերայ էր մնացել, իմ սիրտս այնտեղ էր. իմ կեանքիս ամենաթանկագին բանն այնտեղ է. այնտեղ է այն ամեն բանն, ինչից որ իմ երկնաւոր Հայրս իմ սիրտս այնպէս է կապել, որ երբեք պոկ չի գալ։ Այնտեղ մեր հայրենիքն է, այնտեղ մեր իսկական ու ճշմարիտ կեանքն է, երանի ինձ, որ գիտեմ թէ՛ մահ ասած բանդ չկայ, այլ՝ Հօրը ծօրը երբեք չի միայն։

Գ.

ՎԵՐՋԻՆ ԿԱՄՔ.

Երանի, շատերն ունենոր ու անուանի մարդկանցից արժանի անէին իրանց այն աղնիւ, այն միշտ յիշուելու՝ զգումն ու մտածողութիւնն ունենալու, որ բարձր լինէին անգէտ, անհասկացող ու միայն բնական, կենդանական սէր ունեցող մարդկանցից. միայն իրանց տան ու զաւակների վերայ չըմտածէին մինչև անգամ այս աշխարհիցս հեռանալու ընդմէջ միայն իրանց տան մեծի ու փոքրի լաւ ու առատ ապրելու մասին հոգս չը քաշէին, ինչ է թէ՛ իրանց մահուանից յետոյ ևս՝ իրանցից յետոյ մնացողներն ու ապրողներն աշխարհիս ամենայն վայելչութիւնները տեսնեն. Երանի, հազար երանի՛ թէ հարուստ ու բարձր մարդիկ իրանք իրանց իբրև բարոյական պարտքեր ունեցող մարդկութեան արժանաւոր անդամներ՝ միայն մի տան, մի ընտանիքի հայր ճանաչելը շատ քիչ համարէին, իրանց հոգւովն ևս հարուստ ու բարձր տեսնելով իրանց, և՛ շատ տուն, շատ զաւակներ բաղդաւորեցնող հայր լինէին, իբրև արժանաւոր անդամներ իրանց ազգի, որոնք ոչ միայն մի նեղ հայեայցք ունին՝ միայն մի տան վերայ սահմանափակուած ու կենդրոնացած՝ իբրև բնազդեցութեան մի շատ հասարակ հետեւանք, այլ իրանց լայն հայեացքն իրանց տան նեղ շրջանից դուրս գար, հեռուները տեսնէր և հայրական պարտականութեան հետ միասին լաւ ճանաչէին ու գնահատէին իրանց բարձր ու սուրբ բարոյական պարտաւորութիւնը՝

շատերի հայր լինելու, շատերի բարերարը լինելու և անմոռանալի և անմահ անուն թողնէին այս աշխարհումս իրանց մահուանից յետոյ. Աստուծոյ բարեկամների հետ անտէր անտիրականներին տէր դառնային. այն զգացումի և մտքի տէրը լինէին, որ ոչ միայն իրանց ողջ եղած ժամանակն, այլ և իրանց հոգին Աստուծոյ ձեռքն աւանդելու ընդմէջ ու իրանց աչքն այս աշխարհիցը փակելուց շատ յետոյ էլ տխուրներին ուրախացնող, անտէրներին ու անբաղձներին տէրն ու բաղձաւորեցնողը լինէին. Այնտեղ՝ երկնային աշխարհումն՝ մեր իսկական ու յաւիտենական հայրենիքումը նոցա բանական հոգին կը ճաշակէր քաղցրութիւնն իրանց բարի գործերի, որով իրանց նման մարդոց, իրանց եղբայրներ են ճանաչել ու նոցա դառը վիճակը քաղցրացրել, թեթեւացրել, փոխել, նոցա բաղդաւորեցրել են.

Մարմար քարերից աւելի գեղեցիկ, աւելի թանկագին մահարձան է մարդիս համար այն, որ նորա ոսկորները հանգիստ են մնում. ոչ մի յանդիմանութիւն, ոչ մի անարժան խօսք մեռածի ու նորա գերեզմանի մասին ոչ միայն չէ լսվում, այլ և բոլոր իւրեանց սրտովն օրհնում են մարդիկ նորա յիշատակը մինչև անգամ այն ժամանակը, երբոր տեսնում են, որ պէտք է մեռնեն ու գերեզման մտնեն.

Այն օրերն, որ տեսնում ենք թէ՛ մեր առողջութիւնը, քանի գնում է՝ պակասում է, կամ ողորդ զգում ենք մեր վերայ այնպիսի մի հիւանդութիւն, որ յայտնի երևում է թէ՛ մեր երկրաւոր կեանքին շուտով վերջ պէտք է տայ. նոյնպէս ևս, երբոր տեսնում ենք թէ՛ արդէն հասակներս լաւ առել ենք, շատ ծերացել ենք, ու խելքներս լաւ հասնում է որ էլ երկար տարիներ ապրելու յոյս չկայ. — այսպիսի օրերն՝ Աստուծոյ մեր բանականութեան, մեր հոգու

հետ մեր մէջը մեզ հետ խօսելն է ու մեզ լաւ հասկացնելն թէ՛ ժամանակ է, որ պատրաստ պահենք մեզ գերեզման մտնելու ու յաւիտենական կեանքի համար: Դժբաղդաբար քիչ մահկանացու մարդ կը գտնես՝ մարդիս թեթեւամտութիւնից՝ որ մահ միտքը բերի, կամ իւր մեռնելուն վերայ մտածի, քանի որ մտածելու ոյժ ու կարողութիւն ունի և դեռ յուսահատութիւն չէ եկել վերան ու տիրել, կամ մարմնաւոր հիւանդութիւններն իրան շատ չեն յաղթել:

Երբոր մարդս այդ իմ ասած դրութիւններին է հասնում, այն ժամանակ նա իւր մտաւոր աչքը դարձնում է լուրջ կերպով այն բանի վերայ, ինչ որ իւր առաջն է ու ինչ որ իրան պէտք է պատահի անպատճառ. այս՝ իւր աչքը դարձնելն իրան համար մութ ապագայի վերայ, որ չէ իմանում թէ՛ ինչ կը լինի իրան իւր մահուանից յետոյ, ինչ վիճակի մէջ կ'լինի՝ հարկադրում է նորան յետ դառնալու և իւր ունեցած ու անց կացրած կեանքի վերայ մի լաւ մտիկ տալու, իւր ունեցած կեանքը մի լաւ քննելու՝ սկզբից մինչև վերջը: Մահուան դուռը հասած մարդն ինքն իրանից էլ ծածկել չէ կարող, որ այս կեանքում արդէն՝ ինքն իւր գործքովն՝ ինքն իւր համար իւր վիճակը ձգել ու իւր ձեռքովը հանել է թէ՛ որ յաւիտենական կեանքին է ինքն իրան արժանի արել: Կրօնն ու յայտնութիւնն ասում են իրան այդ բանն. ու եթէ մինչև այդ իւր վերջին օրերին հասնելը կրօն ու յայտնութիւն չէ ուղեցել իմանալ թէ՛ ինչ են ու ինչ էին իրան սորվեցնելու, հասկացնելու. եթէ ուզում եմ ասել՝ այդ տեսակի ու աստիճանի

անբաղդ մարդոց կարգումն է եղել ու նոցա նման ապրել, կրօնից ու յայտնութիւնից բոլորովին հեռու մնալով իւր ամբողջ կեանքումն, այն ժամանակն իւր խղճմտանքն է իրան ասում՝ նոցա ասելու (սորվեցնելու) բաներն, որ մինչև ցայժմ ինձ բոլորովին կորցրել, գրեթէ մեռցրել էիր. բայց այժմ՝ ուզես, չուզես, եկել է այն ժամն որ ինձ հետ միասին պէտք է զարթնեն քո կեանքիդ բոլոր գործերն:

Աշխարհիս երեսին մեր ունեցած կեանքի նպատակն այն պիտի լինի, որ մեր անմահ հոգին միշտ ազնուացնենք ու բարձրացնենք և այս կերպով՝ քանի գնանք՝ մեր աւելի և աւելի Աստուծոյ նման լինիլը յայտնի պիտի լինի մեր գործերից, որ մարդիկ բաղդաւորացնելու մէջն է: Բոլոր աշխարհիս Դատաւորը կասի որ՝ «ինչ որ արել էք շատ փոքրներից մէկին, ինձ էք արել»:— Շատ մեզ նման մարդոց ենք բաղդաւորել արդեօք խորհրդով ու գործով. մեր սեպհական աշխատութիւնովն ու մեր անձնանուիրութիւնովը, մեր հեզութիւնովը, խաղաղասիրութիւնովը, միայն բարին կամեցող մեր սիրովը ու հասարակաց օգտին համար մեր ունեցած ազնիւ մտածողութիւնովն: Եւ եթէ այս աշխարհիս վերայ ոչ ամենայն ժամանակ յաջողել է մեզ այս ու այն բարիքն անել, պէտք է մեր խղճմտանքին հարցնենք թէ՛ յիրաւի անկեղծ կամք ու մաքուր ցանկութիւն ունէ՞ինք, ու մեր բարի միտքն ու ցանկութիւնը չկատարեցաւ: Արդեօք ամենայն ճանապարհներն էլ փորձեցի՞նք, ամեն կերպով աշխատեցի՞նք, ինչպէս որ պէտք էր անէինք, եթէ մեր միտքն ու ցանկութիւնն սրտանց ուզում

էինք կատարուի և ոչ թէ մարդոց աչքին հող փչենք միայն ու արժանաւոր մարդիկ ճանաչուենք, առանց արժանաւոր գործ կատարելու էլ:

Եթէ այդ չենք արել, յետոյ զղջալը, ցաւելը զուր է. անցեալը յետ չի դառնալ: Այն ժամանակ մեր կեանքի մնացած այն բոլորներն, որ մեր աչքի առաջն ունինք դեռ ևս ու որոնք չենք ունենալ շատ շուտով, այդ ժամանակն ասում եմ, կմնայ մեզ մտածել թէ՝ մեր կեանքի կարճատեւ բոլորների մէջը գոնէ ինչ բարի բան կայ, որ կարող էինք անել: Եթէ մենք մեր ամբողջ կեանքը մարդավայել կերպով չանցկացրինք, ինչ անէինք արդեօք, որ կարողանայինք շատ արժանաւոր կերպով գոնէ վերջացնել:

Մեծ ու հեշտ գլուխ չգալու ձեռնարկութիւնների համար, կամ մեր մտքումը վաղուց ունեցած մի օգտակար ցտնկութիւն կատարելու համար, էլ ոչ ոյժ ունինք, ոչ էլ ժամանակ. անց են կացել արդէն մեր կեանքի երկար տարիներն, մնացել են մեզ քիչ բոլորներն: Զգուշացնող ձայնը մեզ ասում է՝ տանդ կարգադրութիւնն արա: Կարելի է որ հիւանդն շատ սակաւ բոլորներ ունի. քանի որ դեռ ուշ չէ իւր վերջին կամքը յայտնելու, պէտքէ կարգադրութիւն անի իւր երկրաւոր բարիքի մասին, որ իւր մահուանից յետոյ յայտնի լինի թէ ինչպէս պէտք է գործադրուի իւր ունեցածն, որ իրանից յետոյ թողնում է:

Վերջին համար:—Այդ խօսքը միայն իսկոյն հասկացնում է մեզ թէ՝ ինչ որ անելու ենք, հասարակ բան չէ: Մի՞ գուցէ մեր այս վերջին համար էլ մեր անց-

կացրած օրերի անխոհեմութեան ու կրքոտութեան նման մի բան լինի: Մի՞թէ չենք ուզենալ, որ մեր վերջին կամքը գոնէ շատ բարեբար ու շատ գեղեցիկ կամք լինի:—Այս աշխարհից ոչինչ հետներս տանելու չենք, տկլոր եկել ենք, տկլոր էլ պէտք է դուրս գանք, գնանք: Մեր ունեցածի վերայ պէտք է կարգադրութիւն անենք.—լաւ մտածենք թէ՝ ինչ որ մինչև ցայժմ գործ ենք ածել միայն մեր անձի հանգըստութեան, դիւրութեան, վայելչութեան և ունայնասիրութեան վերայ, իմաստութիւնն, խոնարհութիւնն ու մարդասիրութիւնը մէկ կողմը թողնելով մի՞թէ վերջն էլ միանգամ մեր ունեցածի հետ ազնիւ սրտով պիտի չըվարուենք:

Քրիստոսէի վերջին համարի մէջն էլ պիտի ելնի նորա մարդասիրութիւնն ու աստուծոյն հանդէպ: Այս էլ լաւ պիտի գիտենայ, որ այն է միայն ուրիշներին տալիս, ինչ որ ինքը ունենալ կարող չէ: Ուրեմն թող ցանի օրհնութիւն բերող ողորմածութեան տուրքեր այն աշխարհի վերայ, որ պիտի թողնի, ուրախութեամբ թող ցանի այդ բարի ու առատ պտուղներ բերող սերմը ու այն մտքով, որ ուրիշ մարդոց իսկապէս բաղաւորեցնի: «Ո՛վ որ ճշտելով կըսերմանի» ասում է սուրբ գիրքը, «ճշտելով էլ կըհնձի»: Իսկ ով որ ուրիշներին օրհնութիւն բերելու, բարիք անելու մտքով կսերմանի, օրհնութիւն ու բարիք էլ կհնձի: Ամեն մի մարդ իւր ազատ կամքով, ոչ թէ ակամայ կամ ստիպուած անի, որովհետեւ ուրախ սրտով տուողին է սիրում Աստուած:

Այսպէս մի ազնիւ սովորութիւն են ունեցել մեր

նախնիքն, որ իրանց կտակների մէջը նշանաւոր գումարներ են բաժին հանել եկեղեցիներին, վարժատուններին, աղքատանոցների և ուրիշ բարեգործական հաստատութիւններին, — Աստուծոյ իրանց պարգեւած կարողութեանը համեմատ: Նատ ու շատ աստուածահաճոյ շինուածքներ մինչև մեր օրերն անգամ ապահովուած վիճակի մէջ կան ու շարունակուած են իրանց գոյութիւնը՝ օրհնութիւն ու բարիք բերելով անթիւ մարդոց, որ այլ և այլ ժամանակների մէջ այդ օրհնութիւնն ու բարիքը վայելում են: Այն մեր ազնուահոգի պապերը դեռ ևս շարունակում են ապրել մեր մէջը, նորանք չեն մեռած, դեռ ևս ապրում են ու հասարակաց համար դեռ իրանց բարեգործութիւնն անում:

Բայց մեր օրերումը այդպիսի կտակներ ու ապահովուած աստուածահաճոյ շինութիւններ տեղ տեղ պակասել են: Պատճառը փողի պակասութիւնը չէ, ինչու որ լաւ ուտելու, խմելու համար, ճաշեր տալու համար, տներ շինելու և գեղեցիկ կարասիքներով զարդարելու համար, թանկագին հագուստների համար միշտ ու ամեն տեղ փող կայ: Մեր օրերումը նոյնչափ ու աւելի հարստութիւն կայ, քան թէ առաջուան տարիներումը: Ու տեղ էլ չկայ, որ բարեգործութեան և աստուածահաճոյ հաստատութեան պէտքը չունենայ: Ինչու որ առաջուան կտակներով աղքատանոցներն ու հիւանդանոցները ըստ մեծի մասին բաւական ապահովուած են արդէն. բայց իսկ այդ տեղերումը, ուր որ այդպիսի հաստատութիւնները ապահով ու ծաղկած վիճակի մէջ են, դեռ ևս

ինչքան բան է պակաս, ինչքան բան է մնում անելու: Պէտք է ասեմ, որ այդ պակաս բաները, եթէ լրացնողները չկան, ոչ թէ փողատէր մարդիկն են պակաս, ոչ թէ էլ բարեգործութիւն անելու տեղը չկայ, այլ առաւելապէս քրիստոնէական ազնիւ ու առատ սիրտն ու գեղեցիկ կամքն է պակաս:

Տարակոյս չկայ, որ մեր վերջին կամքը գրովի կտակով թողնելու ժամանակը միշտ ամենից առաջ մենք նորանց պէտք է մեր աչքի առաջն ունենանք, որ արեւակցութեան կապով մեր սրտին աւելի մօտիկ են, Մեր պարտականութիւնն է մեր կնկան ու զաւակների, մեր սիրելի եղբայրների ու քոյրերի հոգսը քաշենք, որ նոքա մեզանից յետոյ նեղութիւնով չապրեն: Աստուած մեզ կապել է անմիջապէս նոցա հետը: Մենք նոցա վերաբերութեամբ մեր արած կարգադրութեանը մէջ կրքի պէտք է չհետեւենք ու կողմնապահութիւն չանենք. մենք աւելի սիրով նոցա վերայ պէտք է մտածենք, որոնք աւելի կարօտ են մեզ ու մեր օգնութեանը, որ ապրել կարողանան: Բողոքիչ անարդարութիւն կլինէր՝ նորանց բոլորովին զրրկել ապրուստից, ինչ է որ ուրիշներին ենք տալիս: Բայց երբոր նոցա հոգսը քաշել ենք արդէն, այն ժամանակ քրիստոնէական պարտականութիւն է, մեզ նման ուրիշ մարդոց վերայ էլ մտածելու:

Ինչպէս որ մեր ամեն մարդասիրական գործերի մէջը, այնպէս էլ մեր վերջին կամքն ու կարգադրութիւնը կտակով թողնելու կողմանէ՝ բանը նորա վերայ չէ, որ մեծ գումար ենք արդեօք թողնում թէ փոքր: Բանը այն չէ, որ մի մարդ ինչ է տալի կամ

ինչքան, այլ բանն այն է, թե ինչպես ու ինչ մոքով է տալիս, ինչ որ տալիս է. կտակի արժանաւորութիւնը այդտեղ է երևում: Ով որ հարուստ է, թող իբրեւ հարուստ մարդ տայ, ում ձեռքն որ պակաս է կամ այնչափ կարողութիւն չունի՝ իւր լուման տայ: Ով որ իւր անելու բարիքն իբրեւ առատ պտուղ բերող սերմ է ցանում, որ օրհնութիւն բերի, ու այն մոքով է անում, որ իւր վերջին կամքի մէջն էլ իւր աստուածահաճոյ կամքը ցոյց տայ, այդպիսի մարդը օրհնութիւն էլ կհնձի, ինչպես որ ցանել է:

Ոչ ոք չէ կարող ուրանալ, որ Ռեզանից յետոյ Ռուս-
ներու Բաների Ռեզը անպատճառ Կանգամանները լաւ կը
պէտք է ու խելով Բան Բանել: Տալը, հէնց լաւ մը
քով տալը հեշտ բան է, մանաւանդ երբոր կտակում
է մարդ այն բանը, ինչ որ առանց էն էլ իրան մը-
նալու չէ, պէտք է թողնի ու գնայ. բայց խելօքու-
թիւնով՝ ուզում եմ ասել, իմաստուն կարգադրու-
թիւն անելով տալը դժուար բան է: Այս պատճա-
ռով մենք մեր ունեցած չունեցածի մասին մեր կար-
գադրութիւնը յարմար ժամանակին պէտք է անենք,
քանի որ դեռ ևս մեր խելքը տեղին է, մեր միտքը
առողջ է: Շատ լաւ կլինի որ մարդս իւր առողջ
օրերումը այդ բանն արած վերջացրած լինի. քանի
որ մի յանկարծական մահ, կամ մի հիւանդութիւն
իւր տուած նեղութիւններովը մեզ արգելք եղած չէ:
Առաջուանից վճռելը մարդուս թէ՛ ինչ է իւր վեր-
ջին կամքը, այնպէս անել չէ նշանակում, որ շուտով
մեռնի, ուրեմն ինչու համար յետ ձգել իւր կտակը
ու վաղօրօք չանել: Ինչ որ մենք կարգադրում ենք

այն մտքով, որ մահկանացու մարդիկ ենք, այսօր կանք՝ վաղը չկանք, այդ մեր արած կարգադրութիւնը, քանի որ մենք ողջ ենք, միթէ խլում է մեր ձեռքից իրաւունքը մեր կարգադրութիւնը փոխելու, եթէ որ հարկաւոր համարենք: Ել ինչո՞ւ համար ենք մի օգտակար գործ յետ ձգում օրէցօր, քանի որ ոչ ոք չգիտէ, թէ ինչքան պէտք է ապրի: Եղել են մարդիկ, որ մահուան միջոցին սաստիկ ավստոացել են՝ թէ ինչո՞ւ մինչեւ այն իրանց դժուար օրը՝ յետ են ձգած եղել իրանց անելու կարգադրութիւնը, սրտով ցանկացել են կտակ անելու, բայց ուշ է եղել, ինչու որ իրանց ձեռքն էլ թուլացած է եղել, խօսելու էլ կարողութիւն չեն ունեցել, որ իրանց վերջին կամքը յայտնեն:

Յիսուս Գրիստոս մեր Փրկիչն մեզ պատուիրել է ամենայն տեղ մեր օգնութիւնը հասցնենք, ուր որ աւելի կարօտութիւն կայ: Նա ասում էր. «Ինչ որ կանէք ձեր եղբայրներից ամենափոքրների մէկին, ինձ արած կլինիք»: Երես վերբերող, ըստ մեծի մասին զուր տեղն ուրիշների վերայ բեռը դարձող, ծոյլ ու պարապ սարապ ման եկողների համար ամենալաւ մտքով արած բարեգործութիւնը վատ գործ է դառնում: Ինչքան ուզես, տո՛ւր այդպիսիներին. դոքա իրանց աղքատութիւնն իրանց համար վիճակ, արհեստ են համարում. ու իրանց կըտրտած հագուստը, միջոց, որ ապրուստ ճարեն: Դուք աւելի զգուշացէ՛ք ու հոգս արէ՛ք, որ բարեպաշտ ու պատուաւոր մարդիկն, որոնց բաղդի անիւը շուռ է եկել, իսկական աղքատներ չդառնան ու վերջապէս ամեն ամօթ ու

պատկառանք մէկ կողմը չգնեն: Կնկայ՝ ու երեխերքի տէր արժանաւոր մի մարդու, որ չարչարվում է շատ ու չէ կարողանում իւր ընտանիքը պահել, տո՛ւր մի կտոր փող, որ նորանով կարողանայ իւր պարտերը տալ. կամ իւր ձեռքի գործն յառաջ տանի ու աշխատանքն աւելացնի: Ուրիշներին օգնեցէք որ իրանց աշխատութեան համար հարկաւոր նիւթն ունենան, կամ իրանց գործին համար հարկաւոր գործիքները (պարագայքը): Անտէր՝ անտիրական տղայոց ու աղջկանց օգնեցէք, որ մի օգտակար բան սորվեն ու ապագայումն իրանց հացը ճարել կարողանան: Որքան դիպուածներ ունիք դուք՝ ձեր կարողութեան մեծ կամ փոքր մի մասովը ձեր մահուանից շատ յետոյ էլ մարդիկ բաղաւորեցնելու:

Մի մոռանայք, որ ձեր կարողութեան մի նշանաւոր մասը ժողովրդի աղքատ դասակարգիցն էք աշխատել: Նորանք են, որ ձեզ համար շինել են ամեն տեսակ շատ օգտակար բաներ. հարուստներ, այն շահերն, որով գումարներ էք շինել, նոցանից էք ստացել. նոյնպէս նոցա տուած տուրքերովն ու հարկերովը տէրութեան, որ առանց նեղութեան չեն հասցրել, վայելում էք դուք հասարակաց կարգ ու կանոնի օգուտներն: Ուրեմն չունենորներ համար ձեր արած կտակը մէկ կողմանէ յետ տալ է, այն տուրքերն են, որով նոքա ձեզ ծառայել են:

Սորանով ամենեւին չենք ուզում ասել, որ բարեգործական հաստատութիւնների համար արած կտակները շատ անգամ աւելի օգտակար չեն, քան թէ այս՝ այն ընտանիքի փողով օգնելն: Ամեն մի հա-

սարակաօգուտ հաստատութիւն ընդհանուր հոգացողութիւն է կարօտեալների համար, ու մենք միշտ հանգիստ կարող ենք լինել սրտով, որ մեր տուրքը տեղը տուինք ու կորած չէ: Յանկարծ մի լաւ բաժին տալը կտակով մի կարօտ ընտանիքի, որին լաւ չենք ճանաչում՝ թէ՛ ինչ խելքի, մտքի տէր է, երբեմն՝ մեր ամենալաւ նպատակին հակառակ՝ կարող է նորանց շռայլութեան տանել: Փորձով տեսնուած են դժբաղդաբար բաւական այգալիսի օրինակներ: Բայց ինչ փող որ մենք դուրս ենք դնում՝ կամ կտակում մի բարեգործական հաստատութեան, օրինակ՝ մի աղքատանոցի, հիւանդանոցի, որբանոցի, կամ ուսումնարանի համար, կամ ինչ որ կտակում ենք, որ օգնութիւն լինի այն հաստատութեան, որ հոգ է տանում տարիքներն առած մարդոց կամ կանանց համար, որոնք որ էլ աշխատել չեն կարող, կամ խուլ ու մուկների ու կոյր ծնածների ու միանգամայն չքաւոր դրութեան մէջ գտնուողների համար, այգալիսի տեղերի համար մեր կտակած կամ դուրս դրած փողը միշտ լաւ տեղեր ենք տուած լինում: Մենք կարող ենք հանգիստ սրտով մեր աչքը փակել, աշխարհին համոզուած լինելով, որ մեր կտակը, կամ բաժին հանած փողը, ինչպէս էլ լինի, մեր մտքովը դրած նպատակիցը երբէք չէ կարող բոլորովին ծռուել:

Կան մարդիկ, որ Աստուծոյ ողորմութիւնովը մի նշանաւոր գումարի տէր են դարձել, բայց իրանց մահուանից յետոյ ուրիշներին բաղաւորեցնելու ոչ թէ դիպուածներ չեն ունենում շատ անգամ, այլ քրիստոնէական զիտաւորութիւն չեն ունենում և

այդ հարկաւոր բանն է նոցա պակասում, որ չեն ունենում վառ զգացմունք իրանց մարդկային պարտաւորութեանց համար:

Ով որ իւր ցանածն, իւր բարեգործութիւնն ուրիշներին օրհնութիւն, բարիք բերելու համար է ցանում, անում, օրհնութիւն էլ կհնձի, բարիք էլ կըստանայ: Քրիստոնեան այն ժամանակ իւր կեանքի ընթացքը աւելի ազնիւ կերպով կատարած կլինի, երբոր իւր վերջին բոպէն մի գեղեցիկ գործով կազնուացնի, որ Աստուծոյ առջեւ արժէք ունի: Եթէ դու մինչեւ ցայժմ քո անձնական օգտիդ ու քո վայելչութեանդ համար ես արել, քո կեանքիդ վերջումը սկսիր ուրեմն նոյնպէս ուրիշների բաղդաւորութեան համար էլ շունչ քաշել: Բարի բան անելը երբեք ուշ չէ, բայց չար բան անելը միշտ շուտ է:

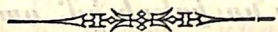
Թող ուրիշներն իրանց գերեզմանների վերայ պղնձի ու մարմարի մահարձաններ շինեն ոսկի գրերով: Անմիտները հող դառնալու համար ապրեցին. թող իրանց ունայնասիրութեան տխուր յայթանակովը մխիթարուին: Քիչ տարիներ անց կենալուց յետոյ՝ ո՛վ պիտի մտիկ տայ բռած գերեզմանի վերայ, որոյ տակը փտող ոսկորներ են: Այդ ոսկորներն էլ հող են դառնալու: Աւելի լաւ է, որ դու շինես քեզ յիշելու մի արձան հոգիների սահմանի մէջը, քեզանից շնորհակալ սրտերի մէջը, քո երկնաւոր Հօրդ հաճութեան մէջը: Վերջացուր քո կեանքդ աշխարհիս վերայ այնպիսի մի գործով, որ արժանի լինի Քրիստոսի աշակերտին, յետոյ հանգիստ սրտով աւանդիր հոգիդ Աստուծոյ հայրական ձեռքը:

Բարերարութիւնը՝ մարդիս մահից յետոյ՝ պայծառացրել է մեր անունը մեզանից յետոյ աշխարհումս ապրող մարդոց մէջը, մի օրհնութիւն է մեր զաւակների ու թոռների համար: Ո՛վ գիտէ ինչ կարող է նորանց պատահել մեր մեռնելուց շատ յետոյ, բայց ապագայ սերունդի յիշելը մեր արած բարեգործութիւնը՝ մեր վերջին շնչումն եղած ժամանակը՝ նոցա համար պահապան հրեշտակ կլինի, որ միշտ հետներն է:

Ով որ ցանում է այն մոքով, որ ուրիշների համար օրհնութիւն բերող պտուղ տայ, ինքն էլ օրհնութիւն կհնձի այս ու այն աշխարհումը: Այո՛, օրհնութիւն կհնձի միւս աշխարհումն էլ, այն սրբավայրերումն, որոց համար ես այստեղ ապրում եմ ու մեռնում, որոց համար Յիսուս ինձ նախապատրաստեց իւր սուրբ յարութիւնովն ու քարոզած ուսումովն, որոց ես նուիրեցի իմ ստեղծողիցս, ծնուելուցս առաջ:

Բայց ի՞նչ եմ ցանել ես այս աշխարհի վերայ, որ այնտեղ վերեւումը՝ լաւագոյն աշխարհների մէջը, Աստուծոյ և ամենայն կատարեալ հոգիների մօտը ուրախութեամբ հնձել կարողանամ: Ո՞ւր է, ո՞ր ընտանիքներն եմ ես բաղդաւորացրել: Ո՞րն են այն աչքերը, որոց արտասուքները սրբել եմ: Ո՞ւր են այն բարեպաշտ, ամենայն ունայնասիրութիւնից հեռու, ամենայն անձնական օգտիցը հեռու մարդիկը, որոց արած գործերը այնչափ ծածուկ են կատարուել, որ ոչ ոք չէ տեսել:—Տէր, ես արժանի չեմ ամենայն հաւատարմութեանդ ու գթութեան, որ Դու ինձ ցոյց ես տուել:

կցանկամ, կփափագեմ իմ երկնաւոր ճանապարհորդութիւնս, իբրեւ պանդուխտ և անցաւոր՝ չվերջացնեմ, մինչև որ առաջ գոնէ մի ողորմածութեան գործ կատարած լինիմ, որ իմ կեանքիս վերջին ժամն այն գիտակցութիւնովը զիտենալովս լըրանայ, թէ իմ կեանքս բոլորովին անօգուտ չէր: Եւ յիրաւի ոչ ոքի չէ կարելի երանելի համարել մինչև որ նորա վախճանը չտեսնենք:

Դ.

ՅԱՆԿԱՐԺ ՄԵՌՆԵԼՆ Է ԼԱԽ ԹԷ ԵՐԿԱՐ ՀԻՒԱՆԳՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ՈՒ ՆԵՂՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ՔԱՇԵԼՈՒՅ ՅԵՏՈՅ.

Այն ժամանակ կային ոմանք, որոնք պատմեցին Յիսուսին այն Գալիլիացիների մասին, որոնց արիւնը Պիղատոս իրանց զոհերի հետ խառնեց, Յիսուս պատասխան տուեց ու ասաց նոցա. կարծում էք, որ այն Գալիլիացիները բոլոր Գալիլիացիներից աւելի մեղաւոր էին, որ այսպիսի բաներ քաշեցին: Ասում եմ ձեզ՝ չէ. այլ, եթէ որ չապաշխարէք, ամենքդ էլ նոյնպէս կկորչէք. — Կամ կարծում էք դուք, որ այն տասնութը հոգին՝ որոնց վերայ Սելովամի միջի աշտարակն ընկաւ ու սպանեց, Երուսաղէմում բոլոր հրէաներից աւելի՞ պարտաւոր էին. Չէ, ասում եմ ձեզ. այլ, թէ որ չը լաւանաք (ուղիղ ճանապարհը չը գաք), ամենքդ էլ նոյնպէս կը կորչէք:

Սուրբ Աւետարանի այս կտորի մէջ պատմւում էն անբաղդութեան երկու յայտնի դիպուածներ, որով շատ մարդիկ յանկարծ կեանքից զրկուեցին: Այդ դժբաղդութիւնը ժամանակի սնոտիապաշտ մարդիկն Աստուծոյ պատիժ էին համարում, որ նոցա վերայ

եկաւ իրանց մեծ մեղքերի համար. բայց Քրիստոս ուղղում է նոցա այդ սխալ միտքը շատ վսեմ կերպով: Նա ցոյց է տալիս որ մահն ամենայն մահկանացու մարդոց վիճակուած բաժինն է, և այդ մասնաւոր դիպուածի մէջ ամենեւին մասնաւոր պատիժ չէ կարող լինել, և հասկացնում է, որ այդպիսի զարհուրելի պատահմունքը աւելի յորդոր և խրատ է կենդանի մնացողների համար, որ արթուն մնան և ապաշխարեն: Եթէ որ դուք էլ չուղղուէք, ամենքդ էլ նոյնպէս կկորչէք: Կամենում է ասել թէ՛ ով որ Աստուծոյ և առաքինութեան համար չէ ապրում, նա մահից պէտք է սարսափի, ինչ կերպով էլ որ գալու լինի վերան. բայց ով որ ամեն ժամանակ իրան արթուն և պատրաստ է պահում Աստուծոյ առաջը պատասխան տալու, նորա համար մահն անգամ սիրտը վախ քցող մի բան չէ: Այս յորդորը արթուն մնալու՝ մեզ համար միշտ պէտք է. մենք մեր կեանքի ամեն մի օրը պէտք է մտքներիցս անցկացնենք, որ միշտ այս աշխարհիս վերայ մնալու չենք, որ այսօր՝ կամ վաղը պիտի լսենք այն ձայնը թէ՛ «Տո՛ւր քո տնտեսութեան հաշիւը»: Սորա համար լաւ է մահուան և յաւիտենական կեանքի վերայ շատ անգամ մտածել և երկուսն էլ աչքի առաջ ունենալ. այնպէս ընտելանալ թէ՛ մահուան և թէ՛ յաւիտենական կեանքի հետ և ընտանի դառնալ, որ մեզ մխիթարող բարեկամներ լինին երկուսն էլ մեր բոլոր կեանքի մէջ:

Տարակոյս չկայ, որ ամենից քաղցր մահն այն է, որ մարդս երկար, բարեպաշտ ու պատուաւոր կեանք

անցկացնելուց յետոյ՝ մեռնում է, երբոր կամաց կամաց ուժից ընկնում է և կեանքի վերայ մի առանձին սէր չէ մնում, միայն հոգին սաստիկ ցանկանում է լաւագոյն կեանքին: Այսպիսի կեանքը բոլորովին նման է կամաց կամաց հանգչելու մօտենող ճրագին, որ այնքան երկար վառվում է, մինչև որ տակը ամենեւին բան չէ մնում:

Երկար ապրելուց յետոյ՝ մի քաղցր քուն մտնելու նման՝ հոնգիստ մեռնելը աչքը փակելով աշխարհին՝ զաւակների և թոռների մէջը՝ ամեն մի մարդու սրտի յայտնի կամ ծածուկ բաղձանքն է: Բայց քիչ է պատահում, որ մեր այդպիսի ցանկութիւնը կատարուի. քիչ է պատահում, ասում եմ, նորա համար, որ քիչ մարդ կայ, որ իւր տղայութեան օրերիցը իւր համար այնպիսի մի կեանք պատրաստի, որ թէ՛ առողջ և թէ՛ երկար ապրի: Շատ ու շատ մարդիկ՝ իրանց մատաղ հասակումը՝ Աստուծոյ պարգեւած կենսական ուժի կողմանէ վատ տնտեսութիւն են անում: Անխնայ գործ ածելով իրանց ուժը՝ փրչացնում են կամ չափից դուրս աշխատութիւնով կամ անառակ կեանք վարելով, անդգուշութիւն անելով իրանց առողջութիւնը պահպանելու կողմանէ, կամ իրանց կրքերին ծառայ դառնալով, որոնց անձնատուր են լինում բոլորովին: Ոչ մի բան այնպէս շուտով չէ մահում մարդուս կեանքը և այնպէս սաստիկ չէ պակսեցնում ինչպէս որ մեղսական կրքերը, որպէս և զայրացկոտութիւնը, ատելութիւնը, նախանձը, կենդանական ցանկութիւնը: Սորա հակառակը պէտք է ասենք, որ ոչ մի բան այնպէս չէ օգնում և չէ

յաջողեցնում՝ ապահով կերպով խորին ծերութեան հասնելու, ինչպէս չափաւորութիւնն ամեն բանի մէջ, ու միանգամայն մարդուս ուրախ և անվրդով բնութիւնը բաղդաւորութեան մէջ, որպէս և անդրդուելի հաւատը Աստուծոյ վերայ:

Խելքից դուրս բան է ու բոլորովին սխալ միտք, երբոր մի մարդ՝ մի հիւանդութիւն ունեցած ժամանակը վախենում է ու կարծում, որ ահա մահն եկել է, էլ չի ապրիլ: Թէև ամեն մի հիւանդութիւն ունի երբեմն իւր շատ ծանր օրերը, բայց մենք էլի գիտենք, որ մարմնաւոր ցաւերը, որ տեսակն էլ լինին, իրանց մի սահմանն ունին, որ այն կողմը չեն անցնիլ: Երբոր իրանց ամենաբարձր աստիճանին են հասնում, մարդուս այնպէս են անում, որ էլ բան չի զգում և իրանց ոյժը էլ այդ միջոցին կտարւում է: Այն հիւանդութիւնը, որ մարդուս պէտք է մեռնի, չէ կարելի ասել, որ ամենամեծ ցաւեր է պատճառում: Ինչքան մարդիկ կան, որ շատ աւելի մեծ ցաւեր են քաշում, ձեռք կամ ոտք փշրելով, կամ ծանր վերքեր ստանալով՝ և այս կամ այն անդամիցը զրկւում են, բայց ուրիշ ամեն կողմանէ բոլորովին առողջ են: Ինչքան էլ սաստիկ ցաւեր են քաշում այդպիսի մարդիկն, այդ տեսակ անբաղդութիւնների իրանց պատահած միջոցին, սակայն շատ անգամ հերոսի նման քաջասրտութեամբ տանում են, դիմանում, և ողորդ, զարմացնում են ուրիշներին: Քանի որ այս կեանքիս մէջն ենք, միշտ մեր աչքի առաջ ունենանք թէ՛ երբոր Աստուծոյ կամքն է, մարմնաւոր ցաւեր կքաշենք, ազատ չենք մնալ նոցանից: Մարդս այն-

պէս է ստեղծուած միանգամ, որ ոչ միայն ախորժ զգացմունքների, այլ և ցաւեր պիտի ունենայ, և մեր այդ երկու տեսակ զգացմանց մէջը միշտ տեսնում ենք այն տնօրէնութիւնների մէկը, որոնց մասին պէտք է ասենք՝ անհասկանալի են մեզ համար և անքննելի, բայց որովհետև աստուածանից են գալիս, միշտ բարի են: Մեր խելքը չէ հասնում, ինչի շատ անգամ կրակի նման այրող չարչարանքներ ենք քաշում թէ՛ մեր մարմնի և թէ՛ արիւնի սաստիկ տաքութիւն պատահելուց, բայց անտրտունջ պէտք է քաշենք, տանենք, ինչպէս Քրիստոս մեր Փրկիչն խաչի սարսափելի չարչարանքն Աստուծոյ հերոսի նման քաշեց, տարաւ: Միայն թուլամորթ աշխարհի մարդը, միայն Աստուած արհամարհողը վրդովւում է և ընդիմանում՝ փորձանքներ գլխին եկած ժամանակը: Քրիստոնեան ընդունում է խոնարհութեամբ իբրև ի վերուստէն եկած մի պատգամաւորութիւն իւր բարւոյն ու փրկութեանը համար: Աստուած մեր ուժից աւելի ցաւ ոչ մէկիս չէ տալիս, բայց մարդս իւր ցաւն ու նեղութիւնը շատ անգամ ինքն է շատ աւելացնում իւր անհամբերութեամբը նեղանալով, տրխրելով, վախկոտութեամբ ու թուլասրտութեամբ: Ամենագիտար և անտանելի ցաւը ոչ թէ մարմնոյ ցաւն է, այլ հոգուներ:

Այն մահը, որ մարդս իւր հիւանդութեան անկողնում հասկանում է որ իրան պիտի պատահի անպատճառ, յանկարծ մեռնելու հետ համեմատելով, իւր շատ լաւ կողմերն ունի: Մահն՝ որ միշտ մի բերարութիւն է մեր ստեղծողի կողմից — և մեր երկ-

նաւոր Հայրը միայն գիտէ թէ՛ յոր մահուամբ մեռ-
նելը աւելի լաւ է այս՝ կամ այն մարդու համար—
ուրեմն պէտք է ասենք, որ կամաց կամաց մահուան
մօտենալը պակաս ողորմութիւն չէ մեզ համար:

Որչափ ևս հոգացող ու կարգասէր լինի մի
քրիստոնեայ իւր գործերի մէջ, բայց և այնպէս իւր
ընտանիքիցը բոլորովին բաժանուելուցը առաջ դեռ
շատ բան կունենան կարգի դնելու, որ իրանից յե-
տոյ մութ և խառը գործեր չթողնի գթգոհութիւն-
ներ ու անհամութիւններ չպատահին, որով վնասուել
կարող է մասամբ իւր սեփականութիւնը և մասամբ
իւր բարի անունը: Ո՞վ կարող է ասել, որ ինքն իւր
տան գործերը ամեն օր այնպիսի կարգի մէջն է պա-
հում, որ առանց մի վնաս պատճառելու իւրայնոց,
Աստուծոյ այս աշխարհիցս իրան կանչելը, որ ժամին
էլ որ լինի, կարող է հանգիստ սրտով սկսել այն
երկար ճանապարհորդութիւնը դէպի յաւիտեանական
կեանքը: Բայց ոչ ոք հանգիստ սրտով իւր աչքը չի
փակիլ աշխարհիս, եթէ որ առաջուանից հոգս քա-
շած չլինի իւր ընտանեաց համար. եթէ որ ամեն
մէկին խղճմտանքով տուած չլինի, ինչ որ կհասնի,
ու եթէ բանն այնպէս խելքով բռնած չլինի, որ իւր
մահից յետոյ գթութեամբ չփութուի, վէճ
առաջ չգայ: Բանը նորա վերայ չէ, որ մենք մերայ-
նոց մեծ կարողութիւն ենք թողնում մեզանից յե-
տոյ—որովհետեւ ամեն մի մարդ գիպուած ունեցած
չի լինիլ կարողութեան տէր դառնալու.— բանն այն
է, որ մեռնողի անուանը դարգարանք լինի՝ իրանից
յետոյ էլ՝ իւր անխարդախութիւնն— և այդ՝ ուղիղ

ճանապարհով ձեռք բերած: Ինչքան որ կարող ենք,
անխարդախ կերպով պիտի կատարենք մեր գործերը.
մեր մահից յետոյ Աստուած ինքը կհոգայ մնացածի
մասին, ինչ որ մենք չենք կարողացել անել: Նա է
մեր ընտանիքի Հայրն. նորա մեր ընտանեաց հայրը
լինելուն ապացոյցն այն է արդէն, որ նա մինչև մեր
մեռնելը մեզ ժամանակ է տալիս ինչ որ օտարինն է՝
յետ դարձնելու, կամ ինչ որ մերն է՝ այդ մեր ու-
նեցածի մասին կտակ անելու, որոյ մէջը մենք, եթէ
ձեռքներիցս գայ, ոչ միայն մեր մերձաւոր ազգական-
ներին, այլ և մեր տան հաւատարիմ սպասաւորնե-
րին էլ չպիտի մոռանանք, ոչ միայն մեր տան սպա-
սաւորներն այլ և հասարակաց հաստատութիւններն,
որ մարդոց բազմութեանը օգուտ են բերում, պէտք
է մեր մտքերիցը չընկնեն: Մեր մահուան անկողնի
մէջ եղած ժամանակն էլ մեր գործովը պիտի ցոյց
տանք մեր մարդասէր ու հայրենասէր լինելը:

Կամաց կամաց մահուան մօտենալը կամ յան-
կարծ չմեռնելը՝ Աստուծոյ գեղեցիկ բարերարութեան
մէկն է, որ մենք ժամանակ ենք ունենում մեր բա-
րեկամներին, մեր մահուան համար պատրաստելու:
Նոքա այնպէս չեն սարսափիլ ու չեն կորցնիլ իրանց,
ինչպէս որ կլինէին, երբոր մենք յանկարծ խլուէինք
նոցանից: Թէև նոցա ցաւը դարձեալ մեծ կլինի, բայց
մարդս աւելի քաջութեամբ է տանում այն, ինչ որ
առաջուանից տեսնում էր, որ պէտք է լինի և այդ
ժամանակ մխիթարութեան խօսքերը աւելի շուտով
ու հեշտութեամբ են մտնում մեր ականջը և ներ-
գործում մեր սրտի վերայ:— Ինչպէս գեղեցիկ կեր-

պով պատրաստեց Յիսուս իւր սիրելիներին, երբոր անխուսափելի մահուան առաջն էր գնում: Ինչպէս մարդու սիրտը վսեմ զգացմունքով բարձրացնող օրինակ է, որ նա իրանից յետոյ մեզ համար թողեց:

Պէտք է նոյնպէս ասենք, որ մարդս այլ և այլ բաներ ունի իւր մտքումը, որ կցանկանար անել: Աստուած չէ՛ թողնում, որ յանկարծ մահը նորան տանի ու իւր սրտի բարի խորհուրդները անկատար մնան: Մարդս ժամանակ է ստանում բաւական բարի գործեր կատարելու, և իւր երկրաւոր կեանքը վերջացնելու, այնպիսի մի գեղեցիկ գործով, որ իւր կեանքի թագն ու պսակը լինի: Մարդս իւր հոգին ուրախութեամբ կաւանդի, երբոր մտածում է, որ իւր կեանքի վերջին ընթացքներումն էլ՝ իբրեւ քրիստոնեայ, քրիստոնէական գործ կատարեց:

Եթէ որ այնչափ հարուստ էլ չլինինք, որ մեր հիւանդութեան անկողնումը ողորմութիւններ տանք մեր մեռնող ձեռքովը — անպատճառ պէտք է հարուստ լինինք մի բարի բան անելու կողմանէ: Միթէ միայն մի խելօք խօսքը շատ անգամ աւելի մխիթարական, աւելի օգտակար, աւելի միտք բացանող և շատ բանի մէջ օգնող չէ՞, քան թէ մի մեծ ժառանգութիւն, որ մարդիկը թողնում են իրանցից յետոյ, այն էլ այն խօսքն, որ դուրս է գալիս մի մեռնողի բերանից իւր մահուան անկողնումը, երբսր շրթունքները արգէն գունատուել են, դողդողում են ու սառչելու վերայ են: Այո՛, մահուան անկողինը ատենաբանութեան մի ամբիոն է, որիցը ո՛չ մի հառաչանք, ո՛չ մի նայուածք ու շարժուածք զուր տեղը չեն լինում:

Հոգեւորք հայրը, որ իւր զաւակներին վերջին օրհնութիւնն է տալիս, պատկառանքով, հաւատով ու սիրով է ունկնդրութիւն գտնում: Նա կեանքի շէմքումը, յաւիտենականութեան բաց դռների առաջ մի ուրիշ մարդ դարձած է երևում: Հոգին աւանդողի բերանումը միայն ճշմարտութիւն է: — Այսպէս մայր մտնող արեգակը մեր աչքից ծածկուելուց առաջ, մէկ էլ իւր գեղեցիկ ճառագայթները փառաւոր կերպով ձգում է ամենայն կանաչ դաշտերի վերայ, որ օրուան իւր ընթացքումը լուսաւորել էր ու տաքացրել: Այն ժամանակ կարող ենք մենք հանգիստ և ուրախ սրտով հեռանալ աշխարհիցս ու դիմել դէպի միւս կեանքը, այն ժամանակ կարող ենք մենք՝ մեր օրուան գործը կատարելուց յետոյ սպասել Փրկչի աւետեաց խօսքին թէ՛ Ե՞ս և հանգ-ստանալ զաւարճանքի:

Աստուծոյ հնազանդ մարդու համար, ճշմարիտ իմաստունի համար՝ մահը ամենեւին վախենալու մի բան չունի, բայց առաւել ևս այն ընթացքումը, երբոր հոգին իւր մարմնաւոր պատեանից բաժանվում է: Շատ մեռնողների համար մի ճշմարիտ քաղցր բան է եղել խաղաղ կերպով նկատել հոգւոյ բաժնուելը իւր հոգեղէն մարմնից: Այս բանը յայտնի են արել մահաւանդ այն տեսակ հիւանդները, որոնց հիւանդութիւնը արգելք չէ եղել իրանց համար դիտելու իրանց անձի դրութիւնը: Այդ դրութիւնը ոչ միայն երկիւղ չէր բերել նոցա վերայ, ինչպէս որ կարող էին կարծել և շատ էլ հոգս անել իրանց առողջ օրերումը, այլ ընդ հակառակն, նոքա աւելի ուրախ և աւելի վսեմ դրութեան մէջ են իրանց տեսել, այնուհետեւ

աշխարհն ու կեանքն էլ ամենեւին այն գինը ունենալ չեն երեւացել նոցա աչքումը, այն բարձր վիճակի հետը համեմատելով, ինչի մէջը որ իրանց մի զարմանալի կերպով փոխադրուելը զգացել են:

Մարգս՝ մեռնելու միջոցին զգում է, որ իւր մէջը սկսւում է հոգւոյ բարձր վիճակը. այդ բոպէներումը մարդուս հոգին նորա՝ համար աւելի հասունացած վիճակի մէջ է գտնւում, որ նորա հոգեղէն մարմնոյ՝ իրան ճնշող ծանրութիւնը կամաց կամաց հեռանում է իրանից: Նա մի ազատ դրութեան մէջ է ընկնում. նա ինքը իւր աչքին երեւում է որ էլ առաջուայ մարդը չէ, որ մի զօրութիւն ու մեծութիւն կայ իւր մէջ: այնպիսի մի զօրութիւն ու մեծութիւն, որ առաջ երբեք իրան յայտնի եղած չէր: Այս բանը նկատուած է շատ մեռնողների վերայ: Երբեմն նոքա՝ իրանց մեռնելուց առաջ՝ ունեն մի քանի պայծառ բոպէներ, երբոր կարող են աւելի զուարթ կերպով խօսել իրանց չորս կողմը գտնուած մարդոց հետ: Սովորաբար նոքա այն ժամանակ ոչ միայն իրանց մահուան ժամը, այլ գրեթէ բոպէն անգամ որոշ կերպով չգիտեն թէ երբ կ'պատահի: Նոքա անում են իրանց վերջին կարգադրութիւնները՝ առանց գիտենալու առաջուանից թէ մահ երբ կ'պատահի իրանց: Նոցա ուժերն սկսում են զարմանալի կերպով ազնուանալ. վաղուց անցկացած բանը իրանց աչքի առաջն է գալիս պարզ ու պայծառ կերպով. այն բանն, որ իրանց առողջ օրերումը, կարծես մտքներիցն ընկել էր, կամ հազիւ էին միտքները բերում մի մութ կերպով: Ուրիշներն ապագայ բա-

ներին վերայ են խօսում: Սորա համար մարդիկ մեռնողների դրութիւնը շատ անգամ հիացման կամ յափրշտակութեան վիճակի հետ են համեմատել, կամ հոգւոյ լոյսը նմանեցրել են այն լուսին, որ՝ իւր հանգչելուց առաջ՝ դարձեալ մի անգամ և աւելի պայծառ կերպով լոյս է տալիս քան թէ երբ և իցէ պատահել էր այդպէս լոյս տալ: Սորանից հասկանում ենք որ հէնց մեռնելու միջոցին արդէն սկսում է մարդուս հոգւոյ վիճակի բարձրանալը: Թէև նա մարմնաւոր կեանքի կողմանէ գիտակցութիւնը կորցնում է, բայց և՛ մի և նոյն ժամանակ անուրանալի կերպով ամենապայծառ ու մեզ բոլորովին անհասկանալի մի ինքնագիտակցութեան վիճակի մէջ է մտնում կամ փոխադրւում:

Մարդիկ շատ անգամ քունը մահուան եղբայր են ասել. բայց դորանով մի բոլորովին սխալ գաղափար են մտցրել կեանքի մէջ: Քունը համարում են մի անզգայ դրութիւն. ինչու որ, մարգս զարթնած ժամանակը չէ կարող միտքը բերել այն, ինչ որ իւր հոգին մտածում էր՝ մարմինը քնած ժամանակը: Բայց հոգին ունի միշտ իւր գիտակցութիւնը. նա երկու տեսակ կեանքով է ապրում. մէկը՝ մարմնոյ հետ, միւսը՝ մարմնիցն առկա: Ինչ որ նա բաց զգացման էր, կամ արթուն ժամանակը իւր կեանքումը տեսնում է, լսում, անում կամ լինում, այն նորա միտքն է ամեն ժամանակ և յիշել կարող է արթուն ժամանակ: Սորա հակառակն, ինչ որ նա տեսնում է, լսում, անում լինում փակ զգացմունքներով կամ քնած ժամանակն անկախ այդ նա իւր արթուն ժամա-

նակը չէ յիշում կամ միայն մոլթ կերպով այն երազներին, որ նա աշխատում է միտքը բերել, երբ հոգին դարձեալ սկսում է կապակցութեան մէջ լինել մարմնոյ գործարանների հետ: Բայց մահը բոլորովին դէն է գցում իրանից այն բոլոր կապերը, որով պատել էր իրան երկրաւոր մարմինը: Հոգին այնուհետեւ էլ չէ հպատակում երկրաւոր մարմնոյ օրէնքներին, այլ մի անհամեմատ բարձր կեանքի ու գոյութեան շէմքումն է կանգնած արդէն: Երբոր մարդուս մարմինը բոլորովին մեռնում է, այն ժամանակ սկսվում է՝ մեզ վերայ ծանրացող զգայական կեանքի ամենայն կապերիցը արձակուած ու ազատ՝ մեր անմահ գոյութիւնը կամ կեանքը: Սորա համար մահը մեր վիճակի բարձրանալն է, մի փառաւոր ազատ դրութեան հասնելն է: Սորա համար է և հանգըստութիւնը մեռնողների, երբոր վերջապէս սքանչելի կերպով գեղեցիկ ընկալեն գալիս, հասնում է: Անասելի մի քաղցր ընկալ պէտք է լինի այդ ընկալին: Մարդս՝ շատ անգամ մեռնողների կերպարանքի գրեթէ գրութեան մէջ՝ իրանց մեռնելուց մի քանի ժամ յետոյ ևս՝ կարծես տեսնում է մի գոհ և անպատմելի ուրախ ժպիտ, որ նոցա լաւ դրութեան մէջ գտնուելու մի թոյլ ու վերջին արտայայտութիւնն է: Մարդս, կարծես, նոցա երեսի վերայ կարդում է նորանց վերայ կատարուած Քրիստոսի՝ մեր Տիրոջ խօսքը թէ՛ «*Իհանգապաշտեմ զհոգիներէն*»:

Այսպէս կեանքից բաժանուիլը՝ մանաւանդ արդարի համար միայն պողաբեր է: Երկնային ուրախութիւններով լի մի ընկալ է, հոգին էլի վերադառ-

նում է իրան յատուկ արժանաւորութեանը: Եթէ նա առաջ ապրել էր աշխարհիս վերայ, բայց այժմ միայն կարող է կրկին միտք բերել իւր կեանքը, մինչդեռ այդ բանն անկարելի էր նորա համար, քանի որ երկրաւորի մոլթ կապը պատած էր նորան և նա պէտք էր այդ կապը տանէր, որովհետեւ մարդ էր և իբրեւ մարդ պիտի ապրէր:

Ո՛վ Աստուած, ո՛վ իմ երկնաւոր Հայր, ի՞նչ դառնա՞ւ հոգիս եւ ի՞նչ անգապաշտեմ: Այն, մահուան ընկալին իմ անձս էլ գող չի բռնիլ: Ես այն ընկալին, այն երջանկացնող հաւատովն ու յուսով կսպասեմ, որ մահին յաղթող իմ Փրկիչս ինձ տուել է, այն ընկալին առում եմ, կսպասեմ ես այն ուրախութեան, որ իրաւունք է տուել ինձ ունենալու քո անչափ սէրդ:— Այն ի՞նչ հրճուանք կլինի, երբոր իմ բոլոր կորցրածս այժմ ինձ յետ կտրուի սուրբ և փառաւոր կեանքումը: Այն ի՞նչ մեծ ուրախութիւն կլինի, երբոր ես, ժամանակաւոր կեանքի նեղ սահմաններիցը էլ չնեղուելով՝ կատարելութեան նպատակիս կհասնեմ:

Պարգեւիր ինձ միայն զօրութիւն և կարողութիւն, ո՛վ իմ երկնաւոր Հայր, որ ես արթուն մնամ և աղօթք անեմ, որ այստեղ հաւատի բարեւոյ պատերազմը պատերազմեմ և այնտեղ մի օր քո ձեռքիցդ ստանամ յաղթութեան պսակը:

Ե.

ՊԱՏՈՒՍՏ ԵՂԻՐ ՄԻՇՏ.

Ձեր գօտիները ձեր մէջքը կապած լինին ու ձեր ճրագները վառած, նման եղէք այն մարդոցը, որ իրանց տիրոջն են սպասում, թէ երբ յետ կգառնայ հարսանիքից, որ երբոր գայ ու գուռը ծեծի, շուտով բաց անեն:— Երանի՛ ծառաներին, որոնց տէրը կգայ ու արթուն կգտնէ:

Սաստիկ ներգործում է մեր վրայ յանկարծ մեռնելու լուրը մի ծանօթ մարդու, որին մի քանի ժամ առաջ, մի քանի օր առաջ տեսել էինք, խօսել էինք ու առողջ գիտէինք: Սարսափ է գալիս մեր վերայ: Շատ դժուար ենք կարողանում հաւատալ մեզ հասած լուրին, այնպէս կարծելով՝ իբր թէ անկարելի բան լինի այն, ինչ որ կեանքի մէջ շատ ու շատ անգամ է պատահում. իբր թէ Աստուած՝ կեանքի և մահուան ճէրը՝ մեզ խնայելով, բացառութիւն պիտի անէր մեզ համար ու գուրս հանէր մեզ աշխարհիս բաների սովորական ընթացքից:

Ի՞նչն է մեր վերայ սարսափ բերում. — մեզ սարսափեցնողը մեր այն մտածմունքն է, որ մի մարդ առանց ամենայն պատրաստութեան՝ յանկարծ խլովում է իւր գործունէութեան միջից ու իւր մոքումը դրածներն ու սարքածները անկատար են մնում: Մենք կարծես, յանկարծ մեռնող մարդու դրութեան մէջն ենք մեզ մտածում, ու զգում ենք մի խուլ սարսափ յանկարծ պատահած զօրաւոր յեղափոխութեան վերայ, որ մի քանի րոպէի մէջ մարդուն իւր ամենօրուան գործերիցը խլեց, առաւ տարաւ անծանօթ աշխարհը: Մեռնողի մեզանից յանկարծ բաժնուիլը՝ առանց մնաք բարեւի, առանց վերջին սիրոյ խօսքերի՝ մեր սրտին շատ ցաւ է տալիս:

Բոլորովին ուրիշ կերպ ենք զգում մտիկ տալով մեր մերձաւորի վերայ, որ օր օրի վերայ մեռնելու է մօտենում իւր հիւանդութեամբ, որ անպատճառ այն վերջը պէտք է ունենայ, որ նորան մահուան տանի: Իրաւի է, որ մենք մեր ունենալու կորուստի համար աւելի պատրաստուած ենք, բայց էլի, որ մի փոքր լաւի է գնում հիւանդը, կամ մեզ այնպէս երեւում, էլի յոյս ենք ունենում, թէ կարելի է կլաւանայ: Այդ յոյսն այնչափ աւելի շուտ ենք ունենում ու աւելի սրտանց ենք ցանկանում, որչափ որ այն անձը մեր սրտի համար թանկագին է, որ մեր սիրտն ահ էր գցում մեզանից բաժանուելու: Այդպիսիների մահը մեզ պակաս խոր տխրութեան մէջ չէ ձգում, թէ և ամեն բանն էլ սպասում էինք, որ կարող է պատահել: Իրաւ է, հիւանդը քիչ կպատահի, որ այնպիսի ծանր նեղութեան մէջ լինի, ինչպէս որ մենք

մեզ նկարագրում ենք մեզ չարչարող մեր երեւակա-
յութեամբը. բայց ո՞վ կարող է մի ժամանակ իւր
տեսած բոլորովին առողջ ու զուարթ անձի այժմ
քաշուած, մաշուած երեսը, գունատուած, այտերն,
նուաղած ու խոր ընկած աչքերը տեսնել, ու սաս-
տիկ կերպով չցաւել նորա վերայ. ո՞վ կարող է նորա
հառաչանքն ու տնքտնքոցը լսել, տեսնել նորա թոյլ,
գժուար շունչ քաշելը, ու մտքումը չասել թէ ողոր-
մած Աստուածը այս դրութեանը շուտով վերջ դնէր
ու չարչարողին հանգստութիւն պարգեւէր մահուան
քնոյ մէջը:

Այսպէս սարսափեցնում է մեզ յանկարծ մահը.
այսպէս տխրեցնում, վշտացնում է մեզ կամաց կա-
մաց դէպի մահը գնացողի վերայ նայելը:

Ի՞նչն է ուրեմն աւելի ցանկալի, եթէ որ ցան-
կութիւնները մի նշանակութիւն ունենային այնտեղ,
ուր որ ամենայն ցանկութիւնների վերջն է գալիս
հասնում. որն աւելի լաւ է, յանկարծ մեռնելը, թէ
կամաց կամաց:

Թէեւ սկզբում մեզ այնպէս է երեւում, որ այդ-
պիսի մի հարցմունք տալը անօգուտ մի բան է ու
ոչինչ գուրս չի գալ դորանից, ինչու որ մեր մարդ-
կային ոյժը ոչինչ չէ կարող որոշել այն բանի վերայ,
ինչ որ պիտի պատահի և պատահում է. բայց և
այնպէս՝ այդ բանի վերայ գաւորութիւն անելը շատ
խրատական է ամենայն մի մարդու համար. այդպիսի
գաւորութիւնը մինչև անգամ բարիք բերող է. ին-
չու որ ոչնչացնում է քանի քանի նախապաշարմունք-
ներ, որ մեր մէջը մտել են՝ յանկարծ կամ կամաց

կամաց մեռնելու մասին:

Մի՞թէ սակաւ մահկանացուք կան, որ՝ յանկարծ
մահն ամենամեծ անբաղդութիւն են համարում, որով-
հետև կարծում են թէ յանկարծ մեռնողը ժամա-
նակ չէ ունենում իւր մեղքերը քաւելու և իւր մեղ-
քերի մէջ մեռնելով, դժոխքն է գնում:— Մի՞թէ
քիչ կան այնպիսի մարդիկ, որ Աստուծոյ, հէնց նորա՝
համար են աղօթք անում, որ իրանց փրկի յանկարծ
մահից: Բայց այդպիսի կարծիքը միայն պտուղ է ա-
նարժան գաղափար ունենալուն Աստուծոյ մեծու-
թեան ու արդարութեան վերայ: Եթէ որ յիրաւի
յանկարծ մեռնելը ամեն չարիքներից աւելի զարհու-
րելին լինէր, ուրեմն ի՞նչպէս կարելի էր, որ Աս-
տուած, որոյ զաւակներն ենք մենք, որոյ ո-
ղորմութեանը մենք արժէք, ակնկալութիւն ունինք,
մի քանի մարդոց վերայ լաւ աչքով նայէր, իսկ միւս-
ների վերայ՝ ոչ: Երբոր երկրաշարժը, կամ մեծ հե-
ղեղը յանկարծ հարկւրաւոր ու հազարաւոր մարդոց
կեանքից զրկում է, մի՞թէ նոցա մէջ չկան՝ թէ մեծ
մեղաւորներ և թէ առաքինի արդարներ: Եթէ յան-
կարծ մեռնելը դժոխք գնալու դատապարտութիւն
լինէր, ուրեմն միլիօնաւոր մարդիկ, որ իրանց ան-
կողմի մէջ երկար ցաւեր քաշելով, իրանց հոգին
փչում են, ամենողորմած Աստուծոյ աւելի մեծ շնոր-
հացն իրանց արժանացած պէտք է համարէին:

Այո՛, ասում են, մեղաւորը իւր մահուան ան-
կողմի մէջը ժամանակ ունի դեռ ևս իւր շատ ու
շատ յանցանքների վերայ զղջալու ու սրտովն դէպի
իւր Աստուածն դառնալու: Եւ եթէ կարելի լինէր,

որ ապաշխարեւն, միայն իւր մահուան ժամին ամեն
բան դէպի լաւը դարձնէր, հակառակ չէ՞ր լինիլ ար-
դեօք Աստուծոյ ամենին վերայ հայրական հաւասար
խնամքին ու սիրոյն, եթէ նա մի քանիսին այն բաղ-
դաւորութիւնը զլանայ, որ ուրիշներին պարգեւում է:
Հէնց մի երկրաւոր հայր, մի մարդկային մայր իրանց
զաւակներին այդպիսի անարգարութիւն կկամենայի՞ն
անել:— Ոչ, ձեր գաղափարը գերագոյն էակի վերայ
նորա համար պակասաւոր է, որ դուք սխալ գաղա-
փար ունիք մահուան անկողնի մէջ զղջման գալու
նշանակութեան վերայ: Եթէ որ չարագործը բանտի
մէջ իւր մեղքերի վերայ զղջար, ստանալու պատ-
ժիցը վախենալով, դուք նորան առանց այլ և այլի
մի և նոյն կարգը կգասէիք շատ բարեպաշտ և առա-
քինի մարդոց հետը: Մի երեխայի, որ իւր ամեն տե-
սակ անհնազանդութեամբը շատ տխրեցրել է ձեզ,
երբոր յիրաւի պատժելու լինէիք, ինչպէս շատ ան-
գամ ասել էիք իրան, վախիցը լաց լինէր ու զղջար,
այնպէս կվարձատրէիք, ինչպէս որ ձեզ միշտ հնա-
զանդ ու աշխատասէր երեխային, որ ամեն ժամա-
նակ ամենաքնքոյշ սիրովն դէպի ձեզ՝ ձեր կամքը
կատարել է:— Արգարութեան ամեն մի զգացմունք
այդպիսի վարմանը դէմ կվրդովուէր: Ի՞նչպէս կա-
րող էք դուք արդարադատ Աստուծոյն անարգար
համարել, որ միայն դուք կարող էիք լինել: Մի՞թէ
երկիւղիցը բռնի յառաջ եկած մի բոպէի զղջումը
կարող է հաւասար արժէք ունենալ երկար տարի-
ներով առաքինութեամբ անցկացրած կեանքի հետ:
Քրիստոս ինքն վսեմ ու ազդու կերպով զգուշացրել

է մեզ այդպիսի սխալանքի մէջ ընկնելուց: «Նոցա
պարսկերէն կճանաչեմ և նոցա», ասում է Նա. ամեն
ինձ Տէր, Տէր՝ ասողները երկնքի արքայութիւնը չեն
մտնիլ, այլ որո՞նք որ ի՞նչ երկնասօր Հօգս կամքը կհասարեն:

Ուրեմն յանկարծ մեռնելուցն ամենեւին վախե-
նալ պէտք չէ՝ սարսափելի չարիքներից մինը համա-
րելով. այդպիսի մահն ինչ է որ մեզ առիթ ու ժա-
մանակ չէ տալի, որ մենք զղջանք ու մի քանի ա-
ղօթքներ ասենք: Դուք պէտք է այնպէս կատարեալ
լինիք, ինչպէս որ ձեր երկնաւոր Հայրը կատարեալ
է: Բայց այս կատարելութեանը հասնում է մարդս
մշտապէս նուաճելով միայն իւր զգայական հակում-
ներն և ամենայն կերպ աշխատելով, որ մաքուր
սուրբ վարք ունենայ և անարատ կեանք՝ Քրիստոսի
խօսքին ու հոգւոյն համեմատ:— Ուրեմն հոգս քա-
շիր քո ժամանակաւոր կեանքիդ մէջ մշտապէս ամ-
բիծ խղջմտանք ունենալու, որ քո մահուան նեղու-
թեան մէջ յոյս ունենաս Աստուծոյ յաւիտենական
ողորմութեանն: Եթէ որ այս աշխարհումս քո նպա-
տակիցդ շատ հեռու ևս մնաս, յոյսդ մի կտրիլ
զղջալու երբ և իցէ, և արդարանալու: Աւագակին
անգամ, նորա սրտանց զղջումը տեսնելով՝ խաչի
վերայ բարձր ձայնով ասաց Փրկիչը, «Այսօր դու ինձ
հետ դրախտումը կլինիս»:

Իմաստուն մարդը շատ պատճառներ ունի թէ
յանկարծ և թէ կամաց կամաց եկող մահը ցանկալի
համարել. բայց երբէք պատճառ չունի մի կամ միւս
տեսակ մահից վախենալու:— Քո փտելուցդ, հող դառ-
նալուցդ մի վախենալ. թէ՛ շուտ պատահի, թէ՛ ուշ՝

մէկ է. թէ՛ կամաց կամաց հիւանդութիւնից ուժից ընկնելով, կամ ծերութիւնից զօրութիւնդ պակասելուց ես մեռնում. թէ շուտ դեռ ևս ոյժդ վերագ ու կեանքի քաղցրութիւնները վայելելուդ միջոցին՝ մի անակնկալ ու կարգէ դուրս անբաղդութիւնով: Թէև դու կարող ես առաջուանից հասկանալ քո մեռնելդ, ինչպէս որ մարդս առաջուանից գիտէ, որ երեկոյին պէտք է քնի. բայց միայն մահդ որ գայ, դու այն ժամանակը չես իմանալ, ինչպէս որ քունի գնալուդ րոպէն չես իմանում: Որոնք որ քո մեռնելդ տեսնում են, նոքա գիտեն և գող ու սարսափ է ընկնում նոցա վերայ: Դող ու սարսափ է ընկնում նոցա վերայ նորա համար, որ կեանքը բնականապէս սիրելի ու քաղցր է և այդ զգացումն Աստուած ինքն է գրել կենդանի արարածների և մանաւանդ բանական մարդուս մէջ. Կեանք «իբել» կամ կեանքը քաղցր լինելու այդ զգացումն է, որ ոչ մի կենդանի, կամ մանաւանդ մարդ մեռնել չէ կամենում, մահուան դէմ վրդովում է: Դու քո նուազած աչքերդ չես տեսնում. դու չես սարսափում քո զեղնած, ոսկորները դուրս ցցուած երեսիցդ, կամ թէ անգամներդ սառելուցը. այս գրութիւնը միայն քո չորս կողմը կանգնած մերձաւորներիդ երեւակայութիւնն է զարհուրելի պատկերներով վրդովում:

Մի վախենալ մեռնելուցդ, ինչու որ գիտես թէ՛ ո՛վ քեզ փրկեց. Յիսուս Կրիստոսն է քո ազատարարդ, որ քեզ երկնքի ճանապարհը ցոյց տուեց ու քեզ յայտնեց երկնաւոր Հօր կամքը: Զափազանց վախենալը մեռնելուց ոչ միայն քրիստոնէին այլ և ոչ քրիս-

տոնէին անարժան է: Պատճառն որ, այս զուր տեղն ինքն իրան տանջելը՝ ցաւեր է աւելացնում մարդուս վերայ, և այնքան աւելի մեծ ցաւ, որ մահը բնաւ չէ պատճառում: Մահից վախենալը խանգարում է մեր բնականութիւնը, զրկում է մեզ ամեն ուրախութիւնից, էլ ոչ մի բանով չենք կարողանում ուրախանալ. թէև ցանկանում ենք, բայց սիրտներս չէ բացվում, սեւացած է ու սեւացած. բայց ուրախութիւն ասած բանդ է, որ մեր առողջութիւնն ու կեանքը պահպանում է մի սննդաբար կերակուրի նման, որ մեզ ոյժ է տալիս, և որով կարողանում ենք մեր կեանքը պահպանել ու շարունակել. մի մեծ վնասն էլ, որ մեզ տալիս է, այն է, որ մեր մարմինը թուլացնում է այդ մեր վճատուած ու խանգարուած գրութիւնն ու մեր աւելի շուտ մեռնելու պատճառ է լինում. բոլորովին հակառակ մեր ցանկութեանն, որ մահի ձեռքից փախչել, ազատուել ենք կամենում: Յայտնի է, որ սաստիկ վախենալուցն աւելի վտանգաւոր թոյն չէ կարող գտնուիլ: Վախ ասած բանդ հէնց ինքը մարդուս կեանքը յեղաշրջող ու խանգարող է: Ով որ անգագար վախում է մահից, անգագար էլ մեռնում է. ամեն օր էլ կարծում, որ մահն եկել է, մօտենում է. իսկ իւր մահուան ժամին չի էլ զգալու իւր մեռնելն:

Ո՞վ կարող է իմանալ թէ՛ ինչ մահով կմեռնի. կարող ենք իմանալ, որ յանկարծ՝ կամ կրակի մէջ կայրուենք, կամ կտրից քար կընկնի մեր գլխին ու կսպանի, կամ ջրի ալիքների մէջ կխեղդուենք, կամ կաթուածը մեզ կտանի, կամ ո՛վ գիտէ, ինչ պա-

տաճմունքով յանկարծ մեր կեանքից կզրկուենք:—
Սորա համար ասանք հրաման արդ՝ այսինքն է՝ ամեն
բանդ այնպէս կարգի գիր, որ եթէ շատ էլ յանկարծ
բաժանուիս քո բարեկամներիդ շրջանիցը, քո մա-
հիցդ յետոյ ամեն բան կարգին գտնեն, պակաս, ան-
հասկանալի ու խճճուած բան չմնայ: Քեզանից յետոյ
ապրողները գովասանքով կխօսեն քո վերայ: Քո ըն-
տանիքիդ քեզ օրհնենքով յիշելն յետեւիցդ կգայ,
կհասնի, մինչև յաւիտենական կեանքն. ինչու որ,
դու կատարել ես ամենասուրբ պարտականութիւննե-
րիցդ մէկը քո սրտիդ համար թանկագին ընտանեացդ
համար, որոց հետը կապուած էիր արեւակցութեան
կապով: Միշտ կարելի է ենթադրել թէ՝ ով որ իւր
տան գործերի ու կառավարութեան մէջ կարգ է
պահպանում, իւր միւս մեծակշիռ յարաբերութիւն-
ների մէջն ևս Աստուծոյ հետ ունեցած յարաբե-
թիւնների մէջն ևս նոյնը կլինի, և մահը նորան անպատ-
րաստ չի գտնիլ ու վերան յանկարծ եկած չի լինիլ:
Այնպէս կեանք վարիր ու գործդ այնպէս բռնիր ամեն
օր, որ քո մահից յետոյ, եթէ այս ժամիս էլ յան-
կարծ պատահէր, ոչ քո ընտանիքդ տխրութիւն քա-
շի, ոչ էլ քո անուանդ ամօթ բերի ու քաշքշեն: Ին-
չու որ մեռնողի անունը պէտք է լինի միշտ՝ իրանից
յետոյ թողած այն պատուական բանն, որ ամենքն
էլ օրհնելով յիշեն: Քո գործերդ ու ամեն բանդ այն-
պիսի մի կարգով, կանոնով պահիր տուած ուղղու-
թեամբդ, որ իմացուի թէ՝ դու մտածել ես միշտ, որ
ամեն մի ժամ օտարների աչքի առաջ կարող եմ բա-
ցուիլ ու յայտնուիլ ինչպէս որ մեռնելուց յետոյ ամեն

ժամանակ շատ կամ քիչ պատահում է սովորաբար:
Տանդ համար պատահէր արդ՝— եթէ ամեն ժամա-
նակ քո կեանքիդ մէջ անարատ ես ապրել, մարդա-
սէր բնութիւն ես ունեցել, կռիւ, նախանձ, ատելու-
թիւն, ռիակալութիւն քո սրտիդ մէջը տեղ չեն ու-
նեցել, և այնպէս ես ապրել, ինչպէս որ քո Փրկիչդ,
քո Յիսուս Քրիստոսդ սորվեցրել է քեզ ապրել՝ այն
ժամանակ յանկարծ մեռնելդ քեզ համար մի բարիք,
մի բարերարութիւն է, որ քեզ յանկարծ հասած կը
լինի: Ի՞նչ պիտի վախենաս Աստուծոյ առաջը դուրս
գալու, որ միշտ նորա աչքի առաջն ես: Դու քո
ծնած օրիցդ նորա զաւակներից մէկն ես, որ քեզ
Իւր ձեռքի վերայ է պահել սիրելով, աչքը վերագ-
է եղել ու քեզ պահպանել է:— Անշուշտ դու վա-
խում ես նորա դատաւորական նայուածքից: Նա
ճանաչում է քո սխալանքներդ, բայց և գիտէ քո
սրտանց ջանք անելդ դէն դնելու քո արած պակա-
սութիւններդ: Գիտէ նոյնպէս քո ուղիղ մտքով աշ-
խատելդ նորան արժանի լինելու համար՝ մեղքի մէջ
ընկնելու փորձանքների յաղթելդ, գիտէ, որ դու
շատ անգամ քո բարկութիւնդ, ժլատութեան ու
շռայլութեան հակումներդ զսպել ես ու քո մէջդ
խեղդել. գիտէ, որ դու քո ամեն մի սխալդ աշխա-
տել ես աւելի լաւ գործերով ուղղել: Միթէ մի երե-
խայ պիտի վախենայ, երբոր իւր ամեն սխալանքները
դէն դրած ևս չլինի, իւր դէպի ինքն սիրով լցուած
հօրն առաջը դուրս գալու: Միթէ՞ Յիսուս այսօր ան-
սահման ողորմութիւնը համազուելու խօսքերով մեզ չէ
յայտնել: Միթէ մեզ չէ՞ ապահովացրել նորա գլխու-

Թեան ու ողորմութեան համար, որով մեզ ներում է:
Ուր որ ամեն ժամանակ Յիսուսի սիրող մտքովն
է մանգալիս ամենատես ու ամենագէտ Աստուծոյ
առաջը, նա Նորա երեսը երբոր աեսնի, չի դողայ:
Յանկարծ մեռնելը մահուան ամենամեծ դառնութիւ-
նից մեզ ազատում է: Սրտի սիրեկանների ու մօտիկ
բարեկամների լացը, մեզ տանջող մտածմունքը թէ՛
ինչ խոր տխրութեան մէջ պէտք է ընկնեն մեր հե-
ռաւորները, չէ դժուարացնում Աստուծոյ անփոփո-
խելի օրէնքով մեր համար սահմանած մահն ու հե-
ռանալը այս աշխարհիցս: Բայց և այնպէս մեր մա-
հուան համար լացը ու տխրութիւնը մի դիւրագագ
սրտի համար ամենատխրալի բանն է, որ մահը կա-
րող է մեռնողին պատճառել: Ո՞վ է այն մարդը, որ
կարողանայ առանց սիրտը սաստիկ լցուելու, տես-
նել իւրայնոց խոր տխրութիւնը, թէ և շատ էլ ծած-
կել աշխատեն իւր առաջն. ո՞վ կարող է չվրդովուել
սաստիկ, երբոր մերոնք մեզ մօտենում են՝ վերջին
անգամը՝ իւրեանց հարազատ սիրոյ վերջին զգաց-
մունքը մեզ յայտնելու. — երբոր նոքա աղօթք անե-
լով մեզ համար՝ խոր խոցուած սրտով՝ շրջապատում
են մեր մահուան անկողինը:

Մինչև անգամ այս ու այն հանգիստաւոր պատ-
րաստութիւնները տեսնելը մեզ համար — եթէ որ մեզ
մահ պատահի, վախով փսփսալը մեր սիրելիների՝ մեր
ամեն շարժմունքների ամեն մէկը ուշագրութեամբ
դիտելով, ամենայն հանգամանքները որ սովորաբար
շրջապատում են մեռնողին՝ կեանքի այս վերջին բո-
ւպէն շատ դժուարացնում են: Այդ պատճառով Աս-

տուած իւր զաւակներից մի քանիսին ուղարկում է
յանկարծ մահ: Ազատում է նոցա անձամբ տխուր
վկայ լինելուցը, իրանից յետոյ մնացողների անպը-
տուղ ու շատ անգամ չափիցը դուրս ցաւիցը:

Մահը, իսկապէս ննջելը՝ դառն չէ: Մահը ինքն
իրան ցաւ քաշել չէ ու չէ ևս կարող լինել, ինչու
որ ամենայն ցաւերի վերջն է: Միայն հիւանդու-
թիւնն է դառը բանը. բայց հիւանդութիւնը մահ չէ,
մահին մօտեցող է: Ում որ Աստուած յանկարծ այս
աշխարհից, կանչում է, նա հիւանդութեան անկողնի
նեղութիւններիցը ազատ է մնում: Նա մեռնում է
առանց մահ ճաշակելու: Իւր երկրաւոր ու երկնաւոր
կեանքի մէջը հազիւ մի բոպէ կայ: Առանց հոգսի,
առանց վախի, առանց ցաւի այս անցաւոր կեանքիցս
դէպի լաւագոյն ազնուագոյն վիճակն է գնում, ինչ-
պէս որ երազ տեսնող մարդը զարթնում է ամեն
բան պարզ տեսնելու:

Այո՛, յանկարծ պատահած մահը ես ոչ թէ Աս-
տուծոյ պատիժ եմ համարում, այլ նորա ամենա-
գեղեցիկ բարերարութիւններից մէկը: Նորա համար
ես կսպասեմ նորան ոչ իբրեւ մի թշնամու, այլ իբրեւ
մի բարեկամի, որ գալիս է ինձ տանելու աստուա-
ծային հայրական տան աւելի մի գեղեցիկ բնակա-
րանը: Մահը մեզ զարհուրեցնող դե չէ, այլ լուսոյ
հրեշտակ. նա չէ քանդում, այլ շինում է, չէ խա-
ւարեցնում իբրեւ անմխիթար մութ գիշեր, այլ պայ-
ծառացնում է յաւիտենական փառքի համար: — Ան-
վրդով սրտով կսպասեմ ես իմ վերջին ժամիս. թո՛ղ
գայ, հասնի, երբ էլ որ և ինչ կերպով էլ որ Աս-

տողծոյ հաճոյ է: Բայց առաջուանից էլ կպատրաս-
տուեմ մահուան, իմ կեանքիս ամեն մի օրում, որ
Տէրը ինձ արթուն գտնի, երբոր գալու լինի: Ինձ
համար էլ ստիպողական լինի այն յորդորը թէ՛ Պե-
տրոսի զգուշացումը՝ մինչև հիւսիսային ծայրը: Եւ
պարզապէս որ դեռ մեզ չեն ընկնել կարող ես:

2.

ՃՇՄԱՐՏՈՒԹԵԱՆ ԶՕՐՈՒԹԻՒՆԸ.

Երկնքի պատգամաւոր, սուրբ ճշմարտութիւն, յուսոյ
աստղ՝ ամպամած գիշերը մութ միջոցին դու լոյս ծագեցիր,
կասկածանքի միջոցին մխիթարութիւն բերիր: Ինչ որ կեղծ է
ու մօտենում է քո լուսին, ոչնչանում է, իմաստունների
կեղծ ճարտարութիւնը քո զօրութիւնից հալածվում, անհե-
տանում է: Ստեղծողի վառած կրակը թող շարունակ լոյս տայ
սրտերի մէջ, մինչև որ մարդիկ սերտ կապուած միմեանց հետ,
միայն Աստուծոյ խօսքին հնազանդին: Ո՛վ ճշմարտութիւն, սըր-
տանց կցանկամ ես քո կողմից լինել, քեզ համար կռուելով,
մաքառելով՝ քեզ հաւատարիմ մնալ: Թող աշխարհս աշխար-
հով անց կենայ, դու հօ յաւիտեան կմնաս:

Մարդոյ որդին Յիսուս Քրիստոս այս խոր միտք
ունեցող խօսքերն ասաց Նիկոգիմոս անունով Հրէից

այն իշխանին, որ գիշերը եկել էր աստուածային ու-
սուցչի մօտ ճշմարտութիւն սորվելու: «Բայց այս է
դատաստանն, որ Լոյսն աշխարհ է եկել, և մարդիկ
խաւարը աւելի սիրեցին քան թէ լոյսը, պատճառն
որ իրանց գործերը չար էին: Ով որ չար բան է
անում, ատում է լոյսը, որ իւր երեսին չասեն գոր-
ծերը: Բայց ով որ ճշմարտն է անում, նա դէպի
լոյսն է գալիս, որ իւր գործերը յայտնի լինին, թէ՛
Աստուծով գործուեցին»: Նազովրեցի աստուածային
իմաստունի այս ասած խօսքերի մէջ մի գեղեցիկ՝
շատ անգամ՝ միակ մխիթարութիւն կայ ազնիւ հոգ-
ւոյ տէր մարդոց համար:

Ազնիւ հոգւոյ տէր մարդոյ համար մի գեղեցիկ
մխիթարութիւն է, որ իրանք վերջ ի վերջոյ ականա-
տես և ականջալուր վկաները պէտք է լինին օրուայ
լոյսը ծագելուն՝ ընդհանրապէս վայրենացած վարքի,
խաւարի գործերի վերայ: Կտեսնեն ճշմարտութիւնն,
որ վերջապէս կյալթի երկար ժամանակ աստուածա-
ցուցած սուտին, հպարտ կեղծաւորի երեսի վրայ դրած
դիմակը կհանի, դէն կըձգի, հաւատի վերայ անտեղի
սրախօսութիւններ ասող ու ծիծաղողի անհամ ու
անմիտք խօսքերը ջարդ ու փշուր կանի, իշխանու-
թիւն բանեցնել սիրող խորամանկ փարիսեցուն հողի
հետ կհաւասարեցնի:

Ազնիւ հոգւոյ տէր մարդոյ համար մի գեղեցիկ
մխիթարութիւն է, որ ճշմարտութիւնը վերջապէս կը
յալթի և անարգուած ու ծաղր եղած առաքինու-
թիւնը, անպատիժ ոտնակոխ եղած իրաւունքն իւր
տեղը կգտնի այն ժամանակ, երբոր լաւ հոգւոյ տէր

մարդիկը իւրեանց աչքովը կտեսնեն, որ երկնքի ու երկրի վերայ այլ ևս սուրբ բան չմնաց. երբոր կրտսնեն ուսումն առած ու լուսաւորուած մարդոց Քրիստոսի վերայ ծաղր անելու կերպով նայելն և հաւատից ամաչելն այնպէս, ինչպէս որ մարդ իւր արած երեխայութիւնից է ամաչում. երբոր կտեսնեն թէ՛ ինչպէս աւելի մեծ բաղմութիւն մարդոց բարձի թողի եղած կառավարութիւնների և ուսուցիչների կողմից՝ ու իրանց գլխին մնացած, սիրտ չզիմանալու թերահաւատութեան, խոր ու թանձր տգիտութեան մէջ իբրեւ ցեխի մէջ խրուած ու թաղուած են, ո՛չ իրանց մարդկային արժանաւորութիւններն են ճանաչում, ո՛չ Աստուծոյ վերայ մի արժանաւոր գաղափար ունին, և ոչ իրանց յաւիտենական կոչման մասին. երբոր կտեսնեն թէ՛ ինչպէս եկեղեցականներն, Աստուծոյ խօսքը Յիսուսի տուած ուսման քարոզիչներն իւրեանց կոչման սուրբ պարտականութիւնները միայն հացի համար են կատարում, իբրեւ մի արհեստ բանեցնում, երբոր կտեսնեն թէ՛ ինչպէս հասարակ ժողովրդին՝ իրանց տգիտութեան մէջ հաստատում են, այն տգիտութեան մէջ, որոյ վերայ իրանք ծիծաղում են ու ծաղր անում. մարդասիրութիւն են քարոզում, ու մի և նոյն ժամանակ իրանց իրաւունք են տալիս ուրիշներին ատելու, նոցա որոգայթ դնելու, դաւաճանութիւն անելու. ամբարտաւանութեան ատող, ու հակառակ են ձեւանում, բայց սիրտները իշխանութիւն բանեցնելու կրակովն այրվում է, և այն մարդուն, որ իրանց անարգ ու ծուռ գործերը անաչ՝ աներկիւղ յայտնում է, հա-

լածելով մինչև բանտն են տանում:

Ազնիւ մարդոց համար մի գեղեցիկ մխիթարութիւն է գիտենալը թէ՛ վերջապէս կգայ, կհասնի այն օրերը, որ ճշմարտութիւնը կյայտնուի իբրեւ վրէժ-խնդիր իրան անարգողներին և կխայտառակի թէ ժամանակիս և թէ ապագայումն աշխարհքումն ապրող մարդոց առաջը ազգերի իրաւունքները բռնաբարողներին, գերեբար կեղծաւորողներին և աստուածացնողներին այն մարդուն, որ մի կարճ ժամանակ յաղթանակ է կանգնել, ժողովրդեան արիւնը ծծողներին, որոնք երկիրների սահմաններ են փոխում, որ լիութեան մէջ փառաւոր ապրեն, խարդախ դատաւորներին, որոնք իրաւանց և արդարութեան ոչ թէ ծառաներն են, այլ վաճառողներն. անհաւատարիմ պաշտօնեաներին, որոնք իրանց ձեռքի տակի մարդոց հետ խստութեամբ են վարվում ու նեղութիւններ տալիս: Ահաւոր դատաստանի օր կայ այն մարդոց առաջն, որոնք իրանց քրիստոնեայ են ասում ու քրիստոնէութեան նշան չկայ վրաները, որոնք Աստուծոյ տեղ իրանց սեպհական օգուտն են պաշտում: Բայց այս է ~~դատաստանն~~ որ լոյսն աշխարհ է եկել: Այո՛, եկել է: Զուր էք յոյս կապել ձեր արարմունքն վարպետութիւնով աշխարհի աչքիցը ծածկելու: Զուր տեղն էք յոյս կապում ձեր ունեցած անունովն, ազգեցութիւնով և իշխանութիւնովն, որ այժմ ունիք, ձեր խարդախութիւններն արդէն հասկացած համարձակ մարդոց աչքը վախեցնելու: Ի զուր էք աշխատում ձեզ հետ կապելու բարեկամութիւնով, պարգևներով, վարձատրութիւններով այն մարդոց, որ

ձեր գաղտնի ամօթալի գործերը գիտե՛ն: Կլուտանայ
այն օրը, որոյ մէջ ձեր ժամանակի ու ձեզանից յե-
տոյ ապրող մարդիկը ձեր գատապտանը կանե՛ն:

Մարգին, առում է Յիսուս, Խաւարն աւել: «Երեցն
Կան ինչ լոյսը: Երեցն Խաւարն Երեցն Երեցն: Երբոր
Յիսուս աշխարհ եկաւ, մարդոց աւելի քան թէ մեծ
մասը ոտոր զգայականութեան մէջ կորել էին: Ազա-
տութիւնն աշխարհիս երեսից բարձուել էր: միայն
բռնակալներ ու անկամք գերիներ կային, որոնք իրանց
յանգուգն, ամբարտաւան, քմահաճոյ իշխողներին
խուսնի էին ծխում: Իշխողները միայն իրաւունքներ
տէր էին, իսկ հպատակ ազգերը միայն պարտակա-
նութիւններ ունէին կատարելու: Բռնակալների գո-
ռողութեան համար ազգեր պէտք էր անվերջ պա-
տերազմների մէջ արիւն թափէին: Հազար ու մի
աստուածների սեզաններ էին կանգնել, բայց դէպի
տիեզերքի անտեսանելի կենդանի Աստուածն քիչ
մարդիկ էին հոգւով ու մտքով բարձրանում: Դպիր-
ները վիճում էին սուրբ գրքի ամեն տեսակ մեկնու-
թիւններ տալու վերայ, այլ և այլ ծայրայեղութիւն-
ների մէջ ընկնելով: Բայց Աստուծոյն հոգւով և ճշ-
մարտութեամբ երկրպագութիւն անելն և նորա մար-
դիկ երջանկացնելու պատուիրանները պահելն ու
կատարելը երկրորդական բան էր երեւում: Փարիսե-
ցիքը տաճարների մէջ բարեպաշտութիւն էին վրա-
ներիցն երեւցնում, կամ կուրացնում էին ժողո-
վրդին առերեւոյթ առաքինութիւնով: ամեն կերպով
յորգորում էին զոհեր անելու, պատեր պահելու և
ուրիշ արտաքին աստուածապաշտական գործեր կատա-

րելու: Բայց իշխող մոլորութիւններից մարդոց սիրտը
մաքուր պահելուց հեռու էին: Ժողովուրդը աւելոր-
դապաշտութեան և տգիտութեան խաւարի մէջն էր:
Ով որ համարձակվում էր օրէնքի լուսաւոր մեկնու-
թիւնը տալու, ատվում էր, հալածվում, բանտ մըտ-
նում կամ թունաւորվում էր, և երբեմն՝ կրօն ա-
նարգողի անուն էր ժառանգում, երբեմն ժողո-
վուրդը ճանապարհից հանող հրատարակվում, եր-
բեմն էլ մարդոց գլխից խկապէս հանող խռովարար
համարվում: Ինչու որ մարդիկ խաւարն աւելի էին
սիրում՝ քան թէ լոյսը, որովհետեւ իրանց գործերը
չա՛ր էին:

Բայց Յիսուս, ճշմարտութիւն յայտնողը, եկաւ
և խաւարի մէջը լոյս բերեց: Նա մարդկային իրա-
ւունքների և պարտաւորութիւնների, նշանակութեան
և յոյսերի ճանաչումը ոչ միայն մի քանի գիտուն-
ների սեպհականութիւնն արեց, այլ տարածեց ամե-
նայն ազգերի մէջը: Ամենաաղքատ մարդն անգամ
հասկացաւ նորա ասածներն ու պատուիրածները:

Այն ժամանակ մարդկային — թագ ու պսակ հա-
մարուած մոլութիւնները դողացին: Ինչու որ տեսան
թէ՝ իրանց վերջը եկել է: Այն ժամանակ ահուգողի
մէջ ընկած բռնակալները սարսափեցին, ինչու որ
վախենում էին, որ ճշմարտութեան հետ ազատու-
թիւնը աշխարհք կմոնի: Այն ժամանակ կատաղեցան
սուտ քահանայքը, ինչու որ այժմ ամեն մէկը նո-
րանցից ճանաչեց իւր անարժանութիւնը, և թէ ճշ-
մարիտ քահանայութիւնը հագուստի մէջ չէ, այլ
իմաստութեան ու հոգւոյ սրբութեան մէջ: Այն ժա-

Բայց խաւարի որդիքը շարունակ պատերազմում էին Աստուծոյ լոյսն աշխարհիս մէջ տարածուելուն դէմ. բարբարոս ազգերի բրտութիւնն ու տգիտութիւնն օգնութիւն հասան նոցա: Դորա վերայ ուրախացան նոքա՝ որոնք որ խաւարը սիրում էին: Հին դարերումն՝ ինչ բարի, մեծ ու գեղեցիկ բան՝ որ յառաջ էր եկած, փչացրին, ոչնչացրին: Մարդոց արած

Դեռ այսօր էլ Յիսուսի տուած ուսման լոյսը կռվում է բարբարոսութեան գիշերի հետ և անյաղ-
թելի ճշմարտութիւնը՝ մոլորութեան հետ: Եթէ Յի-
սուս այսօր էլի ման գար երկրիս վերայ իւր աս-
տուածային կերպարանքովն, Նա, սկզբնատիպն ու
խսկական պատկերն ամբիժ առաքինութեան, անճա-
ռելի խոնարհութեան, որ յօժարում էր զրկել իրան
քողորովին այն բանից, ինչ որ աշխարհասէր մարդս
պատվում է, իբրև իւր ցանկութիւնների, փափագածի
ամենափառաւոր նպատակը՝ քրիստոնեաներից քանիսը
արդեօք Նորա վերայ մոտիկ կտային: Երկրիս մեծերից
քանիսներն արդեօք, որ դէպի Նորա սեղաններն են
գնում, իրանց աշխարհակալութեան սէրը կթողնէին
և ազգերին աւելի բաղդաւորեցնել կաշխատէին՝ քան
թէ նոցա արիւնը թափելով փառաւորուել: Քանի
քանիսներն արդեօք այն մարդկանցից, որ խաչուած
Յիսուսի քարոզիչներ են գրել իրանց անունը, իրանց
ունայնասիրութիւնից ձեռք կքաշէին, որ իրանց վար-
դապետի նման սուրբ և ազնիւ լինին: Ի՞նչքան կեղ-
ծաւորներ, որքան անառակներ, ինչքան վաշխառու-
ներ արդեօք իրանց մոլութիւնից կհրաժարուէին, որ
Նորան հետեւեն, Նորա գնացած ճանապարհովը գնան:
Քանի քանի ունեւորներ արդեօք իրանց ունեցած կա-
րողութիւնն աւելի լաւ բաների վերայ գործ կածէին,
որ Նորա ճշմարիտ աշակերտները լինին: Եւ երբոր
Յիսուս մեր մէջն իւր անմեղութեան մեծ վայելչու-

Թիւնովն իւր ձայնը բարձրացնէր Աստուծոյ տաճար-
ները պղծելուն դէմ՝ առերևոյթ բարեպաշտութիւ-
նով ու սովորական արարողութիւններ կատարելով-
երբոր Նա վրէժխնդիր մարդուն բարձր ձայնով ասէր՝
սիրեցէք ձեր թշնամիներին, երբոր Նա կոյր ամբո-
խին ասէր՝ այս ժողովուրդը բերանովն է ինձ մո-
տենում ու իւր շրթունքներովն է ինձ պաշտում՝
բայց սրտովն ինձնից հեռու է, ի դուր են ծառա-
յում ինձ, պատճառն որ այնպիսի ուսումներ են
սորվեցնում, որ մարդկանցից պատուիրած են.— երբ
որ Նա այս բաներն ասէր, այսօր էլ արդեօք չէին
ասիլ Նորա համար թէ՝ երազատես է, կամ ժողո-
վուրդը գլխից հանող է, կամ յայտնի թշնամի է սո-
վորական աստուածապաշտութեանը, հերիախկոս է,
Աստուծոյ սեղանին ու թագաւորական աթոռին հա-
կառակ՝ փոխանակ պատուելու։ Արդեօք չէ՞ր գտնուիլ
կատաղած մի ժողովուրդ, որ էլի մի անգամ գոռար
թէ՝ խաչեցէք, խաչեցէք դորան։

Այո՛ դեռ ևս այսօր էլ ճշմարտութեան յոյսը
մըցում է՝ մոլորութեան խաւարի և ինքնասիրական
ցանկութիւնների դէմ՝ և այս պատճառաւ այսօր ևս
չարը գործողը՝ ատում է լոյսը, որ իւր գործերը
չպատժուին։ Բայց Աստուծոյ խօսքը կմնայ յաւի-
տեան, ճշմարտութիւնը կյաղթանակի։ Ձեր թագա-
ւորութիւնները կկործանին, ձեր դպրոցական իմաս-
տութիւնը կմոռացուի, ձեր կեղծ բարեպաշտական
մեծամտութիւնը կոչնչանայ։ Ճշմարտութիւնը դա-
տում է ձեզ իբրեւ անաչառ դատաւոր, ձեզ կդատի
մեռելոց դատաւորի բերանովը, յաւիտենական կեան-

քի ահ ու արհաւիրքներով։ Ճշմարտութիւնը չէք կա-
րող բռնի բանտարկել, ոչ էլ շղթայել, կամ հալածա-
կան անել հոգիների թագաւորութիւնից տանջանք-
ներով, կամ աքսորանքով։ Ճշմարտութիւնը խոստո-
վանողին մեռցրէք, բայց հոգին չէք կարող սպանել,
ու ճշմարտութիւնը անմահ կմնայ։

Բայց ո՞վ որ ճշմարտութիւն է անու՛մ, նա որեւէ լոյս
է Գալիլայ, որ իւր Գործերն յայտնի լինին, թէ Աստու-
ծորԹութիւնն։ Նա դէպի լոյսն է գալիս, որովհետեւ Աս-
տուծով է անում, ինչ որ անում է, և Աստուած
նորա հետն է և Աստուած է նորանով գործում։
Նա դէպի լոյսն է գալիս, մարդոց դատաստանից չէ
վախում, նորա գործերը Աստուծով են գործուած։
Ինչո՞ւ համար նա մարդկանցիցը պիտի քաշուի։ Ճշ-
մարտութեան բարեկամն ինքն ամենևին վախ չունի,
բայց սարսափելի մարդ է ամեն մի չարագործի հա-
մար, որ վախենում է՝ իւր արարմունքները չբացուին,
չխայտառակուին։

Ճշմարտութեան զօրութիւնը այնպիսի մի բան է,
որ իւր բարեկամին ոգեւորում է, նորան մի վսեմ՝
աստուածային՝ աներկիւղ սիրտ է տալի ու սորվեց-
նում է՝ մահուան ամեն արհաւիրքները արհամարհել,
Տկարին հոգւոյ ոյժ է տալի, որ համարձակ և ան-
վախ աշխարհիս հզօրի երեսը գայ, կանգնի։ Ամենա-
հասարակ մարդուն մի վսեմութիւն է տալի, որից
իւր մեղքը ճանաչող բռնակալը դողում է։ Տգէտին
ճարտարախօս է անում, որ խորամանկութեան ամե-
նայն համոզիչ վարդապետութիւնները նորա լեզուի
առաջը խայտառակուին։ Ճշմարտութեան լուսի ճա-

առաջաթիւնը զարմանալի արագութիւնով ամեն հոգիներէ մէջ թափանցում է և յաղթում է ամենին, որոնք նորան դէմ դնել են ուզում:

Ով որ մարդկային ազգին մի նոր ճշմարտութիւն է բերում, աւելի մեծ յաղթութիւն է անում՝ քան թէ այն աշխարհակալը՝ որ իւր զէնքի զօրութիւնովը մի համաշխարհական թագաւորութիւն է կանգնում: Ինչո՞ւ ես դողում դու, ո՞վ փոքրոգի մարդ, քու պարտականութիւններդ կատարելումը, տանջուելով մըտքումդ, որ դու գայթակղեցնես ուրիշներին քո պարտաճանաչութիւնովդ: Ինչո՞ւ ես ամաչում աշխարհի առաջը այնպէս անխարդախ, ճշմարիտ, արդար ու բարեպաշտ լինելուցդ, ինչպէս որ կարող էիր լինել, այնպէս ճանաչելու, ինչպէս որ դու յիրաւի քու մէջդ մտածում ես, որ ես: Դէպի լոյսը եկ, որ քո գործերդ յայտնուեն, թէ Աստուծով են գործուած:

Ուրեմն մի լքանիր, ո՞վ դու ճնշուած ազնիւ հոգի, քո անմեղութիւնդ զուր տեղն է գիշերուան խաւարի մէջ թաղվում: Ճշմարտութեան ճառագայթը լուսաւորում է մինչև անգամ գերեզմանները: Եթէ կենդանի մարդիկն էլ լռեն, Աստուած մեռելներին լեզու կտայ՝ քո արդարութիւնդ լոյս աշխարհ հանելու համար: Մի՛ լքանիր, դեռ ևս Աստուած առաքիւնութիւնը բոլորովին կորչել չէ թողել, արդարութիւնը իւր պաշտպանը կգտնի մինչև այն մարդոց խղճմտանքի մէջն, որ երգուել են քո կորուստդ տեսել: — Մի՛ լքանիր դո՛ւ, որին աշխարհքն չէ ուզում ճանաչել ու զրպարտում է, եթէ ճշմարտութիւնն ես արել, քո գործերդ կյայտնուին, որովհետև Աստու-

ծով են գործուած:

Երկնից դուստր, սո՛ւրբ ճշմարտութիւն, իմ աստղըս էլ եղիր դու և տա՛ր, անցկացուր ինձ կենաց ամենայն մոլար ճանապարհների միջով: Երբոր ուղութեամբ սրտի պատերազմած կլինիմ այս աշխարհիս ամենազնիւ գանձուն համար, այն ժամանակ մի օր մօտենայ թո՛ղ իմ մահուան անկողինքիս այն երջանկացնող զգացումը թէ՛ զուր չեմ ապրել: Այն ժամանակ գաս, երբ ես ինձ կգտնեմ լի մխիթարութիւնով, դո՛ւ ի վերուստէն եկած պատգամաւոր, այս անցաւոր երկրիցս առնելու, տանելու ես կատարելութեան աշխարհն, որոյ մէջը իմ այստեղ կցկտուր կերպով իմացածս՝ յաւիտենական կենաց ճառագայթովը պայծառանալու է: Հոգի ճշմարտութեան, հոգի իմ Փրկչիս Յիսուսի Քրիստոսի, ինձ հե՛տ եղիր: Մի թողնիր ինձ՝ ու քեզ յաւիտեանս հաւատարիմ կըմնամ:

է.

ԽՂՃՄՏԱՆՔԻ ԶՕՐՈՒԹԻՒՆԸ.

Ինչպէս որ մարդուս ստուերն իւր ետեւից դնում է անբաժան, այսպէս և չար գործն ամեն մի յանցաւորի սրտից ամենեւին չէ հեռանում, հանգիստ ու դադար չէ տալի. Յանցաւոր մարդն, որոյ սիրտն որդնի պէս կրծում է իւր արած մեղքն, ո՛ւր ուզի՝ թող փախչի, ամենահեռաւոր անապատ՝ անմարդաբնակ տեղ թող գնայ, ուր ոչ մի ձայն, ոչ մի խօսք չէ լսվում, ուր որ յաւիտենական մի լուսութիւն է թագաւորում, իւր յանցանքի դառն յիշատակը՝ հազար և մի յանգիմանութիւն կ'ըմփի նորա գլխին, հազար ու մի իրաւացի մեղադրանքներով նորա սիրտը կ'փրաւորի ու կսեպնի. Յանցանքի տէր մարդն՝ ուղեւայ՝ սարեր ձգի իւր արածների վերայ, որ ծածկի, թաղի, բայց ինչպէս որ հրաբուխ սարի բերաններից քանի քանի անգամ էլի կրկնվում է կրակ դուրս գալն, այսպէս և նորա սիրտն՝ իւր արածների կրակովն միշտ պիտի այրուի, միշտ մուխը գլխիցը պիտի դուրս գայ, Ուղեւայ ծովի անդունդքի մէջը ձգի իւր արածն, որ տակը գնայ, թաղուի, էլ դուրս գալու հնարը չլինի, բայց մի ալիք էլի երես կհանի ու ավր կբերի՝ իւր վատ գործը. Մինչև անգամ երկրիս ամենագորեղ իշխանութիւնն, որ մարդուս մահն է, մահն անգամ չէ կարող սրբել, ջնջել այն, ինչ որ իբրեւ գործ կատարուել է. Գերեզմանն էլ, որ ամեն մի ցաւ բժշկում է, գերեզմանն էլ

չէ կարող բնաւ յետ բերել կորցրած անմեղութիւնն. Գերեզմանների մէջ պառկածների վերայ ևս յաւիտենական դատաւորը կայ, արդարադատն Աստուած. բայց իմ սրտիս համար այն է մնում մխիթարութիւն, որ դատողս Աստուած է, Որոյ անսահման սէրն ամենածանր յանցանքի տանջանքից ու հալածանքից, մարդուս տէքերը սեպնող մահուան սպանիչ հարուածից անհամեմատ կերպով զօրաւոր է. իմ երկնաւոր Հօրս այս յաւիտենական սէրն, որ թագաւորում է երկրիս խաւարի ու երկնի լուսաւոր աստղերուն վերայ, զիջանի, քաղցրանայ, զթայ սխալական աղամորդուն, ու ների նորա վատ գործերն, որ արել է այս աշխարհիս վերայ.

Ամեն մահականացու մարդոց սրտում հնչում է մի սուրբ ձայն, ու այդ ձայնը հասնում է, ընկնում է ամենի ականջին, ինչ հաւատքից ուղում է լինի՝ մինչև անգամ կռապաշտ, որ չէ արժանացել դեռ ևս յայտնութեան լուսին Քրիստոսի փրկարար վարդապետութեան աշակերտ լինելու. Այդ սուրբ ձայնն հնչում է ու հնչում. ո՛չ շողոքորթութիւնը, ո՛չ դրժկամակութիւնը կամ բարկութիւնը և ոչ խելք ծախելն կարող է այդ ձայնը կտրել:

Ի զուր է հաւատք ծաղրողն իւր անխոհեմ թեթեւամտութիւնովն դէս ու դէն ման գալիս ու ամեն բան դիպուածի դործ քարոզում, բարեպաշտ հաւատքը՝ հասարակ ու անհասկացող ժողովրդի խելքի բան, քրիստոնէութիւնն՝ կրօնականների հնարած մի ուսումն բիրտ ժողովուրդին սանձելու համար. Ի զուր չէ ուղում հաւատալ, որ առաքինութիւն կայ, այլ առաքինութիւնը համարում է խելացնորութիւն կամ

նոստած ժամանակդ. կտեսնես, որ դողում ես գլխիցդ մինչև ոտքդ. նա իւր բանտի մէջ նստած է ուրախ սրտով, մինչդեռ դու մեծահաց սեղան նստած, վա-յեջութիւն ես քաշում բայց անհանգիստ բոլորովին ու սաստիկ երկիւղ քաշելով. ուզես, քաշաքաշ տար նորան մահապարտներին սպանելու տեղը, նորա մահն իւր յաղթութիւնը կլինի, իսկ նորա յաղթութիւնը քո զատապարտութիւնը:

Այս է խղճմանդ զօրութիւն, որ մի աներևոյթ հրեշտակի նման մահկանացու մարդոց ժողովի մէջ մոնում է ու չէ թողնում, որ ստորանայ ճշմար-տութիւնն, արդարութիւնն ու անմեղութիւնը. որ չարագործին բռնում է, ինչ մոլթ ու ծածուկ տեղ էլ որ փախչի ու յանցաւորին գետինը փռում, թէև մի ամբողջ ժողովուրդ նորան աստուածացրած լինի:

Աստուծոյ յաւիտեան օլէնք Գրոմ է ամենայն ժամաց ուրախ. սորա համար մեր ներքին ձայնը միշտ կայ ու լսվում է ու երբեք չէ կտրվում. և մեր մըտ-քերն իրար հետ կռուելով, իրար հակառակելով մեր ամեն մի գործի համար մեզ կամ զատապարտում են, կամ արդարացնում:

Խղճմանքը սորվեցնում է մինչև անգամ ան-գէտին՝ թէ ինչ պէտք է անի: Ոչ ոք չէ կարող իրան արդարացնել, իւր յանցանքները՝ թէ՛ աշխարհի, թէ՛ իւր խղճի և թէ մանաւանդ ամենագէտ Աստուծոյ առաջը նորանով թէ՛ չգիտէր, ինչն է ուղիւր և ինչն է ծուռը, ինչն է իրաւացի և ինչն է անիրաւ բան:

Խղճմանքը չէ կաշառվում, նա արդար զատաս-տան անող է: Եթէ որ բարին անելու այս սուրբ

զգացմանց հետեւես, ոչ մի ժամանակ դիտմամբ չես գուրս գալ ուղիղ ճանապարհից ու չես սխալուիլ. եր-բէք դիտութեամբ վառ բան չես անիլ, ու ինքդ քեզ հետ հաշա և ինքդ քեզանից գոհ կապրես. լսի՛ր այս վարժապետի ասածին, սորա խօսքից դուրս մի գալ, որքան էլ որ քո զգայական հակումներդ գո-ռան, գոչեն թէ՛ դորա ասածը չենք ընդունում: Լսի՛ր դորան այն կասկածելի դիպուածներումն, երբոր դու միմեանց հակառակ հակումներից պիտի քո ճանա-պարհդ կորցնես, մոլորուես այն տեղ, ուր քո շահդ պիտի լինի ուրիշների վնասովը, ուրիշների գէժ՝ արած անարդարութիւնովդ: Դու մտածում ես վրէժ առնել մի մարդուց, որին բարի չես կամենում. բայց քո խղճմանքդ ասում է քեզ, նորանից ազնիւ եղիր քո խղճմանքը ասում է քեզ, նորանից ազնիւ եղիր և ամաչեցուր քո հակառակորդիդ քո մեծահոգե-թիւնովդ:

Անվայել ցանկութիւնները վրդովում են քո ըզ-գացմունքներդ. մարմնոյ հեշտութիւնը քեզ հրա-պուրում է մի ծանր յանցանք գործելու, բայց քո խղճմանքը ասում է քեզ բարձր ձայնով. անպատ-կան, մի՞թէ ուզում ես թոյնն անմեղի սիրտը թա-փել: Մի՞թէ ուզում ես յանդգնել գլուխ բարձրացնել Աստուծոյ գէժ՝ ու մի գրախտ քանդել, ոչնչացնել: Աչքդ գրել ես ուրիշի ունեցածի վերայ, որ խաբէու-թեամբ կարող էիր ձեռքդ ձգել, բայց քո խղճման-քդ ասում է քեզ պարզ. մոիկ, գլխիցդ հանիր այդ միտքդ, կորչի գնայ այդպիսի շահն, որ պէտք է ու-նենաս, քեզ քո իսկ առաջը ընդ միշտ անարժան մարդ պիտի համարի:

Խղճմտանքը մեզ բան է սորվեցնում, և սորվեցնում է լուրջ կերպով այն բանն, ինչ որ արդարն և ուղիղն է. եթէ որ նորա քեզ տուն տուածովը չբռնաս, քեզ համար ուրիշ ճանապարհ չկայ բաղդաւորութեան հասնելու: Այ ոքի մի լսիր, մի մտածիր թէ՛ միթէ ուրիշ ճանապարհ չկայ, միթէ մի ուրիշ հնարք չեմ կարող գտնել, որ իմ՝ թէև անվայել՝ ցանկութիւններէս հասնեմ. ծնւեալ ես մտածում. քեզ հրապուրում է մի չար գործ և այդ գործիդ ետեւից ծածուկ քո ճանապարհդ է մտիկ տալի զղջումն իւր կարիճի խայթոցներովն. խղճմտանքդ ոչ մի կերպով քեզ հետ չի համաձայնիլ, քո ասածիդ, ուզածիդ կամք չի տալ: Դու ուզում ես նորա հետ սակարկութիւն անել, զ՛ուր է խեղճ հողեղէն տկար մարդ, սխալվում ես. այդ դատաւորին չես կարող կաշառել:

Խղճմտանքը սորվեցնում է աստուածային զօրութիւնով. նա ասում է. այս բանն արա՛, այն՝ մի անիլ, որովհետև ուղիղ՝ կամ ծուռ է. բայց այդ ասում է ոչ թէ նորա համար, որ դու շահ՝ կամ անարգանք պիտի ստանաս: Դու պէտք է բարին անես նաև այն ժամանակն, որ մի օգուտ չունիս ամենեւին, մինչև անգամ այն տեղն էլ, որ վնաս պիտի գայ քեզ քո արած գործիցդ: Այսպէս է ասում Յիսուս Քրիստոս. « Ի՞նչ օգուտ մարդու, եթէ ոչ քուր աշխատե՞լ է յէսո՞ս քերի ու իւր հոգեւն վնաս հասցրած լինի »:

Խղճմտանքն զգուշացնում է: Արդէն երեխայ ժամանակներս մեր՝ այս՝ այն խաղը արած միջոցին կամ մեր՝ այս՝ այն տան բանն արած ժամանակը՝ վախ էր ընկնում մեր սիրտն, երբոր մտքներիցս անց

էր կենում՝ թուլանալով, խաբուելով, ուրիշներից օրինակ առնել, նոցա արած չգովելու գործին հետեւել, կամ թէ ինքներս մի վատ հակումից դրդվում էինք մի վատ բան անելու:

Դողը՝ դեռ իւր ձեռքը չտարած ուրիշի սեպհականութիւնը վեր առնելու, սուտ երգումն ուտողը՝ դեռ իւր չարագործ մատը չբարձրացած, անհաւատարիմ՝ մարդը՝ իւր բարեկամին գնալ մատնելուց դեռ առաջ՝ ինչպէս անհանգիստ են լինում, ինչպէս սիրտները խփում է, երկիւղն, որ ընկնում է իրանց սիրտներն, ինչ սարսափելի ու ծանր կերպով հասկացնում է ու ստիպում, որ իրանց մտքումը դրած չար գործիցը յետ կենան. և որչափ աւելի սաստկանում է այդ անհանգստութիւնը, քանի որ մեղք գործողն աւելի է մօտենում իւր նպատակին:

Մարդուս կռուելն իրան զգուշացնող իւր խղճմտանքի հետն՝ իւր բարի հրեշտակին հետ գօտեմարտելուն է նման, որ իրան պինդ բռնելն և ոչ թէ վայր ընկնել թողնելն է ուզում: Ա՛խ, ինչպէս շատ անգամ այս հրեշտակի դէպի բարին ազդու կերպով մեզ յորդորող սրտաշարժ խօսքը զուր է անց կենում: Չար գործն, որ մտքումը դրել էր, կատարում է մարդս: Մեղք գործողն այստեղ ու այնտեղ կորցնում է պատիւն մարդոց առաջն, և միշտ աւելի տխուր և աւելի կամաց գալիս է այն աստուածային պատգամաւորի զգուշացնող ձայնն, որ իրանից հեռանում է:

Մահկանացու մարդս մի անգամ որ մեղքի ծառայ դարձաւ՝ ու սիրտն որ քանի գնաց, աւելի ու

գնար, բարձրանար, ուռչէր, որպէս զի՝ երբոր ժամանակը գայ, հասնի, յանկարծ մի թռչնո՞ք քամիով ամեն բան հեղեղի, ծածկի, տանի, փչացնի:

Խղճմտանքը պատժում է: Կարողանայինք մի անբաղդ մարդու իւր միայնակ եղած ժամանակը տեսնել, երբոր նստած տանջուում է իւր խղճմտանքից՝ ինչպէս նա Աստուծոյ երեսից ընկած, մարդոց աչքից ընկած, ինքն իրան ատում է ու արհամարհում. ինչպէս՝ մի արդար մարդ տեսած ժամանակն՝ զգում է իւր չարագործ, գարշելի մարդ լինելն. ինչպէս մինչև անգամ միամտութեամբ տուած մի խօսքը դաշոյնի հարուած է դառնում նորա սրտին. յիրաւի՝ շատ լաւ կլինէր այն խոր տպաւորութիւնը մեր մըտքումն էլ անմոռանալի ու անջնջելի մնար ու մեզ համար մի զգուշացնող հրեշտակ լինէր մեր կենաց փորձութիւնների մէջն:

Անդադար դողում է իւր մեղքը ճանաչող մարդու սիրտն այն րոպէից, որ իւր գաղտնիքը կարող է լոյս աշխարհի առաջը հանուել: Բայց երկիւղի և խղճմտանքի խայթոցի մշտական տանջանքները վերջապէս այնքան զօրանում են և աւելանում, որ այս ու այն մարդն, իւր սրտի մէջ եղած գոխային երկիւղից ազատուելու համար, ինքը վազում, գնում է ու իւր յանցանքը խոստովանում: Ինչպէս որ մարդ կայ, որ մարդ է սպանել՝ ու էլ չէ կարողանում հանգստութիւն գտնել, մինչև որ չգայ ու իւր յանցանքը դատաւորին չյայտնի: Ինչպէս այս ու այն խաբեբայ մարդը, պառկած իւր մահուան անկողինքում, չէ կարողանում հոգին տալ, մինչև որ իւր մօտը չի կան-

չում իւր խաբած մարդուն, կամ նորա զաւակներին ու իւր մեղքը չէ խոստովանում ու թողութիւն ստանում ու ապա հանգստանում: Այնպիսի մարդ կայ, որին կատաղութիւնը խելագարութեան աստիճանին է տարել, հասցրել: Կայէնն, առաջին եղբայրասպանն, կատաղութիւնից թափառում էր երկար ժամանակ՝ և ոչ մի տեղ հանգստութիւն չէր գտնում. Յուդա Խկարիովտացին, Քրիստոսի մատնիչը, իրան տանջող կատաղութիւնից ազատուելու համար, ինքն իրան սպանեց: Դեռ այժմ էլ կան այնպիսի կարեկցելի ու խղճալի մարդիկ, որ Կայենից ու Յուդայից շատ հեռու չեն՝ ու գոհացնելու իրանց նմանների կարգումն են և կան, ա՛խ, այնպիսիներն, որ իրանց ձեռքով իրանց սպանում են, որ սրտի անտանելի տանջանքից գերեզմանում հանգստութիւն գտնեն: Այս է խղճմտանքի սարսափելի զօրութիւնը:

Բայց մաքուր խղճմտանքն էլ նոյնպէս աստուածային մի վարձատրութեան է մեզ արժանացնում, ինչպէս որ արհամարհուած, անարգուած առաքինութիւնն սարսափելի կերպով վրէժխնդիր է լինում: Ով որ մաքուր, հանգիստ խղճմտանք ունի, նա ամեն իրան պատահած մարդոց մէջ իւր բարեկամներն, իւր սրտին մօտիկ մարդիկն է միայն տեսնում: Նա ոչ ոքից հեռու չէ փախչում, նա ուրիշից ծածկելու, թագցնելու բան չունի, որ քաշուի: Նորա սիրտը միշտ հանգիստ է, միշտ ուրախ: Այն ուրախութիւնն, որ բերում է նորան փոխուող ժամը, նա լիովին վայելում է, և այն անբաղդութիւնը որ յանկարծ նորան պատահում է, նա տղամարդի սրտով է տանում:

նա այս զգացմունքովն է մխիթարվում ու զօրանում, որ խօսքով էլ ասում է ինքն իրան. այն նեղութիւններն, որ դու քաշում ես, քեզանից, քո մեղքից չէ՞. Աստուած հետդ է, քաշածներիցդ սիրտդ թող չկոտորի ամենեւին: Մտիկ տուէ՛ք հալածուած անմեղին, իւր մաքուր խղճի ուրախութիւնով թողնում է, երբոր բանն այնպէս է եկել, իւր հայրենիքի բաղդաւորութիւնն և ընտրում է իւր համար մուրացկան աղքատի ցուպը. աստուածային մի հանգիստ սրտով ասում է նա իւր հալածողներին, ինչպէս Յիսուս մի ժամանակ Գեթսեմանիումն ասաց իրան բռնեւոր եկողներին. « ում որ պտռում էք, այն ես եմ »: Աշխարհիս անարգանքն, որ նա կրում է, աշխարհումս անմեղաբար նորա կրած խայտառակութիւնն իրան անպատուութիւն բերել, կամ պատուից ձգել չէ կարող. ամեն անբաղդութիւն, որոյ մէջն ընկնում է՝ կամ ընկել է, ամեն փորձանք, որ նորա գլխին գալու լինի, կամ արդէն եկել է, չէ կարող խլելով զըրկել նորան այն երկնաւոր խաղաղութիւնից և անդորրութիւնից, որ նորա սրտի մէջ բնակում է: Մաքուր և արդար խղճմտանքը մի երկինք է մարդուս սրտի մէջ, իշխանութիւն է տալի նորան չարերի վերայ. նեղութեան մէջ մի պաշտպան աստուած է, մրրկի ժամանակը խարիսխ է նորա համար և ամենափափուկ բարձ, որոյ վերայ հանգիստ կարող է նա հոգի տալ:

Ո՛վ սուրբ Աստուած, երանի թէ մաքուր խղճմտանքի այս անճառելի ուրախութիւնն իմ սեպհականութիւնս լինէր միշտ, որ ես ոչ մի ժամանակ ոչ

Քո և ոչ իմ առաջին ամօթու կարմրէի իմ արածներիս պատճառով: Որ իմ սիրտս երբէք չզգար ոչ անմաքուր խղճմտանքի արհաւիրքն և ոչ զղջման օձի խայթոցը:

Յիրաւի՛ ես անզօր ու տկար արարած եմ ու իմ նուաստութիւնս զգում եմ ու ճանաչում: Կարելի է, որ իմ թեթեւամտութիւնովս շատ սխալ քայլ անեմ, կարելի է, որ յուզուած կրքիցս տարուելով, քո սուրբ կամքդ մոքիցս քցեմ: Ախ, այն, այն ժամանակն, ո՛վ իմ խղճմտանք, լինիս իմ առաքինութեանս, անմեղութեանս ու սրտիս հանգստութեան պահապանն: Ինձ առաջնորդ լինի ճշմարիտ և ազնիւ բանի աստուածային զգացմունքն, որ ինքս ինձ անարժան չլինիմ ու աստուածանից չհեռանամ, չօտարանամ: և ոչ Քեզանից, ո՛վ իմ Փրկիչ, իմ երկնաւոր ուսուցիչս: Որոյ խօսքովն ես սրբութեան պիտի կարողանամ հասնել:

Ձէ՛, չէ՛, ո՛վ իմ Աստուած, զուր տեղ չես գրել իմ սրտումս իմ մոքերիս, խօսքերիս ու գործերիս դատաւորը: Խղճմտանքի ձայնը Քո ձայնդ է. մի՛թէ ես արհամարհել կարո՞ղ եմ երբէք: Ձէ՛, եթէ շատ դժուար ևս լինէր ինձ համար յաղթել իմ չար ցանկութեանցս, ով Աստուած, լսիր իմ հրապարակաւ արած ուխտս. ես պիտի մաքուր ու յանդիմանութիւնից ազատ կեանք ունենամ: Աւելի ուրախութեամբ կտանեմ բոլոր աշխարհի ինձ արած ծաղրը, աւելի ուրախութեամբ կտանեմ աղքատութիւն, քաղց, թշուառութիւն, պատրաստ եմ մինչև անգամ մեռնել, քան թէ հէնց մի մեղքի տէր լինիմ, որ ինձ

պատուից պիտի ձգի հէնց իմ առաջս: Միայն կարողա-
նամ պարզերես ու համարձակ աչքերս երկինքը քցել
դէպի Քեզ, ինչ են որ ինձ համար այնուհետեւ աշ-
խարհիս ժամանակաւոր նեղութիւնները: Միայն իմա-
նամ որ Քեզ հաճոյ եմ արդէն երջանկութեան հա-
սած ինձ կհամարեմ: Դժու զօրացուր ինձ և առաջնոր-
դիր Քո սուրբ Հոգւոյդ զօրութիւնովն իմ կենացս
ճանապարհների մէջ: Դժու փրկիր ինձ ամենայն չարից:

Բ.

Խ Ո Ն Ա Կ Ա Ն Ո Ւ Թ Ի Ի Ն .

Մարդը մէկ՝ խօսքը մէկ. խօսքը մէկ՝ մարդը մէկ. օրհնուի
նա որ ժամանակին լռելն էլ գիտէ: Մարդուս ամեն գործի մէջը
վերջին աստիճանի պարզութիւն պէտք է երևի՝ իսկ հարկաւոր
ժամանակին՝ անպատրուակ ճշմարտութիւն. բայց ինչ որ մի
բարեկամ բարեկամին ասում է, հաւատալով որ խօսքը մօտը
կմնայ, այդ ասածի և ոչ մի վաճակը պիտի լսուի:

«Լաւ խօսելը մի արուեստ է, բայց լռելու ա-
րուեստը աւելի՛ մեծ է»: «Մենք ամենքս, ասում է
Յակովբոս առաքեալը, սխալվում ենք տեսակ տեսակ»,
բայց ով որ և ոչ մի խօսքի մէջ չէ սխալվում՝ նա է
կատարեալ մարդը, ու կարող է իւր բոլոր անձը սան-
ձած պահել:

Խօսիր՝ որտեղ կարող է օգուտ ունենալ. բերա-
նըդ փակիր մի խօսքի ամենէին՝ որտեղ խօսելիզ կա-
րող է վնաս բերել: Այս փոքր խօսքերի մէջ քո
առաջը դրած է թէ՛ պարզութեան գեղեցիկ առաքի-
նութիւնը և թէ՛ խօսի մէջ «նշանակ» խնդիր-
նոյնչափ գեղեցիկ առաքինութիւնը:

Մի առ մի աչքից անց կացնենք մեր ունեցած
ընկերական յարաբերութեանը ամեն հանգամանք-
ները, որչափ և որքան անհաւատարմութիւն կգրա-
նենք ամեն տեղ: Ինչպէս ամենայն ուշադրութիւնը
լարած ու անհանգիստ սրտով դիտում է մէկը այս
տեղ միւսի ամեն մի ասած խօսքը, արած շարժ-
մունքը, ինչքան վատ կասկածների ու կարծիքների
մէջ է ձգում միւսին այնտեղ մէկի կերպարանքը իւր
շարժումներով. ուստի՞ է արդեօք մարդոց առ մի-
մեանս ունեցած այս պակասութիւնը սրտաբացու-
թեան կողմանէ: Նորանից է որ, մարդ կայ՝ երբոր
տեղը չէ, ժամանակը չէ՝ չի բացվում, և երբոր տեղը
չէ ու ժամանակը չէ՝ բացվում է և ամեն բան ան-
տեղի ու անխոհեմաբար ասում է ու խօսում:

Քանի բանի գերդաստանների որ երբեմն սերտ
յարաբերութիւն ունէին միմեանց հետ ու մտերիմ
բարեկամութիւն, մէկ էլ տեսնում ես իրարից հե-
ռացան, պաղեցին, օտարացան, իրար սկսեցին ատել,
թշնամութիւն անել. բայց և այնպէս, ոչ մէկը նո-
ցանից չէ խաբել միւսին՝ նորա սեպհականութեանը
կամ ունեցածին վնաս հասցնելով. ոչ մէկը միւսին
գիտութեամբ, նենգութեամբ, խարդախութեամբ, կամ
չարամտութեամբ այնպիսի փորձանքի ու անբաղդու-

Թեան մէջ չէ ձգել՝ որից փրկութիւն չլինի: Ի՞նչ էր պատճառը, որ նոցա բաժանեց իրարից:— Անզգոյշ բացաբերանութիւնը:

Դու գանգատուում ես, որ ճշմարիտ բարեկամութիւն չկայ, որ մարդիկ քեզ հետ սառն են վարվում: Դու գանգատում ես որ չես կարողանում մի խօսք բերանիցդ հանել, որին իսկոյն չար մեկնութիւն չըտային ուրիշները: Դու չես իմանում՝ թէ ինչո՞ւ ես արժանացել ուրիշների քեզ հետ ունեցած այդպիսի վարմանը: Դու աւելի համոզուած ես թէ՛ ամեն մի մարդու լաւն ես ասում, որ դու ուրախութեամբ օգնում ես, երբոր մի մարդ քո օգնութեանդ կարօտ է, որ դու ամեն մի մարդու հետ բարեկամական ու քաղցր վարմունք ես ունեցել: քո կարծիքով մի այնպիսի բան չկայ, որ քեզ մեղադրել տար, բայց և այնպէս տեսնում ես որ մարդիկ իրանք իրանց քեզանից բաւական հեռու են պահում: Ինչո՞ւ է այս: Ա՛խ, կարելի է, որ մի քառորդ անխօսեմ ժամիցն է, որ դու քո լեզուդ ամենեւին քեզ չպահեցիր, ու այնպիսի բաներ հանեցիր բերանիցդ, որ քո բարեկամիդ քեզ հակառակորդ դարձրեց: Կարելի է որ ամենեւին միտդ էլ չէ քո առած խօսքերը ու այն ձախ քառորդ ժամը: Կարելի է որ վաղուց մտքիցդ ընկել են բոլորովին այն խօսքերը, կամ բանի տեղ չես դրած այն ժամանակը, երբոր անզգոյշ բացաբերանութիւնովդ խօսում էիր, թէ և չար մտքով չէին ասածներդ ամենեւին: Թուրը ձեռքին առած գաշտի մէջ պատերազմող մարդը շատ հեշտութեամբ է մոռանում՝ թէ ո՛ւմն է վերք տալիս, թէ և դորա վե-

րայ շատ անգամ են մոռճում նոքա, որոնք վերք են ստացել և քանի որ այնքները ձգում են իրանց ստացած վերքերին:

Սորա համար ամեն մի քրիստոնէի օրէնք լինի՝ մարդոց վարման մէջ Սուրբ Գրոց այն ոսկեղէն խրատըն իմաստնոյն Սողոմոնի, որ գրում է՝ վարդապետ ընկերդ հետ, Բայց ուրիշ Բարեկամիդ թո՛յստե՛ր: (Առակ. գլ. Իե. Համ. 9):

Սովորաբար բոլորովին սխալ գաղափար են կադմում մարդիկ խօսքի և վարման մէջ՝ մեր ունենալու խոհականութեան վերաբերմամբ, երբոր խոհականութիւն ասելով, հասկանում են միայն ծածուկ պահել այն՝ ինչ որ մէկը մեզ հաւատացել, ասել է՝ թէ իւր դիտաւորութիւնների, թէ իւր հանգամանքների և թէ իւր ունեցած կապերի մասին: Բայց այնպէս չէ, չարաչար սխալվում են: Գաղտնիք է իմաստուն մարդու համար այն ամեն բանն, որ իւր նման մարդոց ամեն մէկը կցանկար՝ ուրիշները չիմանան, չհրատարակուի, ու որ և իցէ առիթ չգառնայ իրան համար, վտանգի մէջ ընկնելու: Այդպիսի բան հրատարակել երբէք իրաւունք չհամարես քեզ, թէ որ աւելի բարձր ու մեծ պարտականութիւններ քեզ չհրամայեն այդ մասին ճշմարիտն ասել ու խօսել:

Այստեղ տեղի ունին ոչ միայն այլ և այլ դիտաւորութիւնների, որ եթէ ժամանակից առաջ յայտնուին՝ կունայնանան, այլ և տան մէջ պատահած անցքեր, ընտանեաց վերաբերեալ գործեր, ինչքի՞ ստացուածքի ու կարողութեան հանգամանքներ և ուրիշ բաներ, որ մարդ երբէք չի ցանկանալ, որ ու-

գիշներն իմանան, որովհետեւ ըստ ինքեան անմեղ բանն ևս հեշտութեամբ կարող է ի չարն մեկնուիլ և այս կամ այն չարամիտ մարդը կարող է իւր լսածն ի չարն գործածել ու մի վնասակար բան դուրս բերել: Յետոյ՝ տեղ ունի նաև այն, ինչ որ ամեն մարդ ծածուկ է պահում, օրինակ՝ իւր պակասութիւնները, սխալանքներն և թուլութիւնները՝ որոնցից ամաչում է, ու չէր ցանկալ երբէք, որ շատերի ականջն ընկնէր հրատարակուելով, նոյնպէս և այն խօսքերն ու գատողութիւնները, որ մարդ իրան մերձաւոր շրջանի մէջ ասում է ու յայտնում, որոնք կարող են շատ ճշմարիտ լինել, բայց բերնէ բերան ընկնելով՝ կարող էին վնասակար հետեանքներ ունենալ:

Այս մտքով խոհականութիւն գործ դիր թէ՛ ուրիշների գաղտնիքների մասին և թէ՛ քեզ վերաբերեալ գործերիդ մէջ:

Ուրիշների գործերի մէջ խոհականութիւն գործ դիր թէ՛ ինքդ հասկացած լինիս, և թէ՛ քեզ հաւատալով ասած լինին՝ որ իմացածդ քո մօտդ մնայ. ոչ մի մարդ իրաւունք չունի ուրիշների մասին այն բանը յայտնելու, ինչ որ իրանք յայտնել չեն կամենում: Ինչ որ գաղտնիք չէ, կարող ես ասել, խօսել, բայց ով որ առանց ուրիշի կամքին բերնից հանում է նորա մասին չասելու բանն ու այդպիսով հրապարակ է ձգում, այն մարդը ճշմարտապէս մի գողութիւն է անում ուրիշի վերաբերմամբ:

Սովորաբար բացաբերանութիւնը թեթեւամտութեան հետեանք է. աւելի շատ անգամ հետեանք է այն ձգտման, որով ցանկանում է մէկը ուրիշների

առաջը շատ բանի տեղեկութիւն ունեցող, շատ բան իմացող ոմն երեւել, ու իւր տուած կարծիքներով փայլել ուրիշների առաջ. շատ անգամ ևս հետեանք է չարամիտ՝ կամ խարդախ բնաւորութեան:

Զգոյշ կաց, որ և իցէ ֆաստիայ Կաստուր-Նի-ճ Կալ ուրիշների վերայ՝ առանց լաւ մտածելու, որպէս զի անխոհեմաբար խօսած չլինիս. նոցա խօսքերը, նոցա կարծիքները, մինչև անգամ քո ամենամտերիմ բարեկամացդ մէջը չլինեն, եթէ դու որ և իցէ կերպով կարող ես մտքիցդ անցկացնել թէ՛ ասածդ բերնէ բերան ընկնելով՝ կարող է վնասակար լինել:

Եթէ որ ընկերութեան մէջ ուրիշների վերայ վատ կարծիքներ ու գատողութիւններ ես լսում, այդ խօսակցութեան մէջ մի հարկ, մի ծանալիք, եթէ որ չես կարող համեստութեամբ ու հիմնաւոր կերպով պաշտպանել նորան, որի վերայ սխալ գատողութիւն են տալիս: Նա առանգամ լռելն էլ ճարտարախօսութիւն է՝ և խելօք մարդոց առաջին համարում ու համակրութիւն է գտնում: Անհնար է որ՝ շուտ թէ ուշ՝ ականջը չհասնի այն մարդուն՝ ուրիշներին իւր պակասութեանց, կամ իւր ընտանեկան հանգամանաց վերայ տուած վատ գատողութիւններն, և նա քո խելօքութիւնով ու խոհեմութիւնով լռութիւն պահելն ու նոցա խօսքերին չդառնալը լսելով, քեզ սրտանց չպատուի: Այստեղ դու՝ մի երկրի նուաճելու նման՝ մի սիրտ վաստկեցիր առանց բերանդ բանալու:

Անկարելի է որ մարդս իրան այնպէս կարողա-

նայ պահել, որ ուրիշների գործերի վերայ ամենեւին քերան չբանայ ու չխօսի: Այդպիսի դիպուածներում քեզ համար պարտականութիւն համարիր թէ՛ ընկերութեան մէջ և թէ՛ մոերիմ մարդոց հետ ունեցած խօսակցութեան մէջ՝ յիշել ու յիշեցնել այն բարի գործն, որ ուրիշների մասին իմացել ես. մի քաջուիշ յիշել նոցա լաւ յատկութիւնները, նոցա բարեկամական ու բարեմիտ դատողութիւններն այլոց վերայ, նոցա այս և այն բարի գործերը: Այն գովասանքն, որ դու տալիս ես լսողների վերայ այն ներգործութիւնն է ունենում՝ որ նոքա յարգանք են ունենում թէ՛ դէպի այն անձը, որոյ մասին լսում են ասածներդ՝ և թէ՛ դէպի քեզ, դու մարդոց մէջ աւելացնում ես իրար հետ ունեցած բարեկամութիւնը, համաձայնութիւնը և իրար հետ սիրով ու հաճոյական վարմունք ունենալն, և քո վերայ է դառնում քո պատճառած բարւոյ մի մասն: Զգուշացիր մինչև անգամ՝ գաղտնիքներ իմանալու հետաքրքրութիւնից, պատեհութիւն էլ որ ունենաս՝ մի ցանկանար: Ինչքան որ քիչ բան իմանաս՝ այնքան աւելի սիրտդ հանգիստ կլինի և այնչափ էլ աւելի սրտի պարզութեամբ ուրիշների հետ կտեսնուիս: Շատ անգամ ուրիշի գաղտնիք իմանալը մեզ մեծ վտանգի մէջ է ձգում այն կողմանէ, որ մի նայուածքով կամ կերպարանքի մի շարժմունքով ինքներս ակամայ մեզ մատնում ենք: Շատ անգամ մի գաղտնիք իմանալը մեզ ամենաանախորժ դրութեան մէջ է ձգում, որովհետև դորանով մի պարտականութեան տակ ենք ընկնում այն գործի մէջը մեր անկախ գործունէու-

թեամբ մէջ տեղ դուրս գալ: Եթէ մենք այն գաղտնիքը չիմանայինք՝ թէ մենք և թէ ուրիշները բաւական մտատանջութիւնից ու դժուարութիւններ քաշելուց ազատ կլինէինք: Իսկ թէ՛ քաղաքական ընկերութեան մէջ քո ունեցած դիրքովդ այնպիսի բաների մասին տեղեկութիւն ունիս, որ քեզ պէս մի մարդ ծածուկ է պահում՝ կամ իւր յատուկ բարւոյն համար պէտք է ծածուկ պահի ու չյայտնի մտքիցդ նորա մասին իմացածդ այնպէս հեռացուր, որպէս թէ ամենեւին չգիտես: Մինչև անգամ ինքդ քեզանիցն էլ ծածկելու պէս արա՝ խոհականութիւնովդ, և զգոյշ մնա՝ որ և իցէ՛ առիթ տալուց, որ կասկածներ կարող էին յարուցանել՝ թէ դու գիտես: Ամենամոերիմ բարեկամիցդ անգամ ծածկիր, որովհետև ապահով չես՝ որչափ երկար ժամանակ ևս՝ քո բարեկամդ կմնայ:

Ուրիշների գաղտնիքը յայտնելն այնտեղ և այն ժամանակ միայն թոյլատրուած է, մինչև անգամ անհրաժեշտ է, ուր որ աւելի բարձր պարտականութիւններ մեզ հրամայում են չծածկել: Այս բանն այնտեղ և այն ժամանակն է հարկաւոր, երբոր օրէնքն ու իշխանութիւնը պահանջում են հասարակաց բարւոյն համար: Այնպիսի տեղ այնպիսի ժամանակ խոհականութիւնը տեղ չունի ու բերանը խուփ պահելով զմրել, չարագործութիւն և յանցանքի մէջ մասնակցութիւն է: Պարտականութիւն է գաղտնիք չպահել, այլ պարզ պարզ յայտնել, երբոր այդ մեր իմացած գաղտնիքն ուրիշների վնասուն համար նիւթած չարամիտ դիտաւորութիւններ են, կամ

երբոր մենք գիտենք թէ՛ ոմանց ունեցած այլ տեսակ մտածմունքն՝ ուրիշները՝ թեթեամտութիւնից, տգիտութիւնից, կամ բարեմտութիւնից կարող են ի բոլոր սրտէ ընդունել, սաստիկ հաւատ ընծայելով, գորանով վատ վիճակի մէջ ընկնել: Այստեղ մարդոց ճշմարիտ բարեկամը պէտք է առաջ գուրս գայ՝ զգուշացնելով, և որոնք մօտ են վտանգի ընկնելու, զգուշաւոր կերպով իսկապէս բարի ճանաչապարհը սորվեցնի: Պարտականութիւն է լոյս աշխարհ հանել վատութիւնն, երբոր լռելը միայն այն նշանակութիւնը կունենար՝ որ յայտնի մարդիկ իրանց անպիտանութեան, իրանց կրքոտ չարամտութեան, իրանց նեղսրտութեան մէջ հաստատուեն, և այլոց միայն վնասակար լինին իրանց սեփական շահուն համար: Այսպիսի տեղ այլոց ծածուկ չար միտքը չյայտնելը, չհրատարակելը միշտ ամենայն արհամարհանաց արժանի մի անարգ հաճութիւն ու հաւանութիւն տալ է չար բանին՝ բարւոյ վնասուն համար:

Բայց կան և այնպիսի մարդիկ, որ ուրիշ ամեն բանի համար լաւ լռել գիտեն, իսկ իրանց սեփական գործերի համար բացբերան են, պիտի անպատճառ ուրիշներին ասեն, պատմեն: Չափազանց պարզսրտութիւնից կամ թեթեամտութիւնից, որովհետեւ կարծում են թէ՛ ինչ որ իրանց է վերաբերում, ուրիշների համար էլ մեծ նշանակութիւն ունի, կամ վատ սովորութիւնից, որ արել են, միշտ իրանց վերայ խօսելու, ասում են ամեն մի մարդու, ով որ իրանց լսում է, խօսածներին ուշադրութիւն դարձ-

նել է ցոյց տալի՝ պատմում են թէ ինչ են արել ու չեն արել, ինչ գիտաւորութիւններ ունին, որ ուղում են առաջ տանել, ինչ բաների մէջ խելօք են գտնուել, ինչ բաների մէջ յիմարութիւն են արել: Ինչպէս արհամարհելի է երեւում մեզ միշտ մի այդպիսի անխոհեմ շատախօս մարդ:

Կայ նոյնպէս մի քիսկանկան խոհակաւ-լիւն ինչ անշն վերայ: Այս խոհականութիւնն այն պարտականութիւններից մէկն է, որով մարդս պարտական է իւր բարօրութեան ու հանգստութեանն, թէև բացասութիւնը մի առաքինութիւն է, բայց մի առաքինութիւն, որ խոհեմութեան հետ միացած չէ, իւր պատուաւոր անուան իսկապէս արժանի չէ: Եթէ կուգես իսկապէս բազմաւոր լինել, սովորի բազմաւորութիւնը սրտիդ խորքի մէջը պահել: Ձգոյշ եղիր, որ ուրիշներին, առանց վերջը մտածելու՝ իբր օիրտդ ուրախացնելու և հանգստացնելու համար՝ շուտ քո կարողութեան հանգամանքը չյայտնես պարծենալու մտքով: Դու քեզ վտանգի ես ենթարկում, քեզի դէմ ուրիշի չկամութիւնն ու նախանձը շարժելով այնտեղ, ուր դու գրեթէ չէիր կարծել: Ձգուշացիր քո հանգամանքներիդ մասին, երբոր վատ են առանց մտածելու, ուրիշներին մի բան իմացնելու, որովհետեւ դու վնաս կբերես այն հաւատարմութեանն, որ մինչև այն ժամանակ ունէիր, լեզուդ քեզ չպահելովդ՝ այն միջոցներից կղրկուես, որոնցով դեռ քեզ կարող էիր օգնել: Ձգոյշ կաց ուրիշներին քո ծանրակշիւ դիտաւորութիւններդ անխոհեմաբար իմացնելու, որով-

Հետեւ նոցանից շատերն իսկ գորանով տեսնում են իրանց նպատակները ունայնացած, երբոր չարախնդաց մարդիկը ժամանակից առաջ իմանում են: Լեզուդ քեզ պահիր ու բերնիցդ բան մի հաներ քո իսկ սխալանացդ մասին: Առանց այն էլ մի ունայն պարծանք է, երբոր մի մարդ իւր արած յիմարութիւններն իբրեւ իրան համար մի պարծանք է պատմում: Բայց շատ անգամ պատահում է, մանաւանդ միամիտ ու պարզասիրտ մարդոց մէջ, որ պարզ պարզ խօսում են այդ մասին օտարների առաջ: Ազնիւ մարդն, որ այդպիսի խոստովանութիւնները լսում է, թէեւ համեստութեամբ ձայն չէ հանում, բայց անազնիւ մարդն ընդհակառակն առիթ է ստանում յաղթանակ կանգնել մեր դէմ՝ մեր մասին աւելի զօրաւոր կերպով վնասակար բանը խօսելու: Նա ուրիշների հետ մեր վերայ խօսելու ժամանակ, վերադիր անելով, մեր արած փոքրիկ թուլութիւնները յիմարութեան չափ է մեծացնում, ու մեր սխալանքները՝ մոլութեան հաւասար երեւացնում:

Եթէ մի գաղտնիք ունիս, ամեն բան էլ քեզ համար գաղտնիք լինի, որոց յայտնուիլը ոչ ոքին օգուտ չի բերիլ, բայց քեզ միայն վնաս կհասցնի. սորվիր նոյնպիսի զգուշութեամբ քո սրտումդ պահել, ինչպէս որ դու ուրիշի գաղտնիքը բերնիցդ չհանելու պարտական ես: Ով որ իւր սրտի միջինը յիմարաբար բերնիցը հանում է ու աշխարհի աչքի առաջը բաց դնում, թէ՛ իւր անձը, թէ՛ իւր բաղդաւորութիւնը, թէ՛ իւր հանգստութիւնը և թէ՛ իւր ապագան՝ ուրիշների կամայականութեանն է յանձնում, նա այ-

նուհետեւ այլ ևս ազատ չէ, որովհետեւ կորցրեց իրան, և ով որ լիակատար ազատութեամբ գործել այլ ևս չէ կարող, այնպիսի մարդը երբէք զօրաւոր կերպով գործ չէ տեսնում: Մի հաւատար երբէք քեզանից ջոկ մի երկրորդ ու երրորդ մարդու աւելի՝ քան թէ քո անձինդ պէտք է հաւատաս:

Պարզ պարզ ասելն՝ առանց մի բան թաքցնելու՝ վայելուչ է միայն այնտեղ, ուր որ ծածկելը յանցանք է, ուր որ պարտականութիւն է, առանց ծածկելու իւր միտքը, իւր կարծիքները, իւր գատողութիւնը, իւր նպատակներն ու իւր հանգամանքները ուրիշներին յայտնել, որպէս զի նոքա չխաբուին իրանց՝ մեր վերայ ունեցած ամենալաւ և ամենավատ կարծիքովը:—Քո գործերիդ մէջ խոհականութեամբ լռութիւն պահիր ու մի խօսիր, բայց բոլորովին էլ բերանդ մի զմրիլ: Ուր որ դու բարեւոյ սիրովն ես միայն խօսում, մեծ վտանգի չես հանդիպիլ. բայց մինչև անգամ անտարբեր բաների մէջը բերանը փակելն ու չխօսելը, մի արգար ու բարի բանի վերայ վատ կասկած է յարուցանում քո բնաւորութեանդ այդպիսի յատկութեան վերայ:

Մարդկային կենաց մէջ ընդհանր կան, որ լռելը ցաւալի ու կորած մարդու թուլասրտութիւն է: Այսպէս կարող են մի թագաւորութեան մէջ մեծ շարժումներ լինել՝ թէ՛ քաղաքի և թէ՛ հաւատոյ վերաբերեալ գործեր, ուր որ ամեն մի մարդ սուրբ պարտականութիւն ունի իւր գոյնը յայտնի անելու: Ինչ որ մեր համոզմունքն է, նորա վերայ հաստատ պիտի մնանք և աներկիւզ ամեն մի ժամանակ, իբրեւ քրիս-

տոնեայք՝ առանց սնապարծութեան, առանց նենգա-
ւոր ծածուկ մտքերի և առանց կրքոտ տաքութեան,
բայց և առանց սաստիկ կերպով կշռելու մեր անձ-
նական օգուտն: Երկու երեսանի մարդիկ, որոնք ոչ
մէկի հետ վատամարդի լինել չեն ուզեցել, միշտ եղել
են ու եղել աշխարհումս: Արդէն քրիստոնէութեան
նոր տարածութիւնը ժամանակն, երբոր ամենայն մար-
դոց հոգիքը զգացուած էին զօրաւոր կերպով, արե-
գակի նման ծագող ճշմարտութիւնից, այն ժամա-
նակն ևս անհաստատ և յերկուս հետոս կաղացող
մարդոց մասին յիշողութիւն է լինում, որոնց մասին
Սուրբ գիրքը բարձրաձայն ասում է: «Եւ եւ իսկ իսկ
էմ, որովհետեւ որ ոչ պապ է և ոչ քահանայ: Եւ ինչպէս
որ այն ժամանակն էր, այնպէս էլ այժմն է: Մենք
այնպիսի մարդոց համարում ենք ժամանակաց մէջ
ամենից արհամարհուածների կարգումն: Որոյ սիրտը
չէ տաքանում մի աւելի բարձր գաղափարով, որ գե-
րազանց լինի իւր համար քան թէ իւր տունն ու իւր
գործերը, նա ցոյց է տալիս պարզ կերպով, որ իւր
համար սէրը գէպի իւր հայրենիքը, սէրը գէպի
մարդկութիւնն ու աստուածայինը գատարկ խօսքեր
են՝ զօղանջող ծննդանների նման. որ նա իւր ինքնա-
սիրութեան մէջ քարացած է: Ամենայն բան իւր ժամա-
նակն ունի իւր լուսնը և իւր խօսելը: «Խորագետ լինել
օձերի նման և միանգամայն միամիտ՝ աղաւնիների
նման», քո աշակերտացդ այս պատուիրեցիր: «Չ Եւ
«—» փրկաստան դու, կեանքի մեծ Ուսուցիչդ, և զգում
ես՝ թէ որչափ մեծ կշիռ ունի մեր համար՝ որ մեծ
ուրիշ մարդոց բազմաւորութեան համար մեր լեզուն

իմաստուն կերպով գործածենք. ժամանակին ու տե-
ղին համեմատ խօսենք, ժամանակին ու տեղին մոիկ
տալով, լռենք: Զգում եմ՝ թէ ինչպէս առաքինու-
թիւն չէ ամենեւին անխորհուրդ բացասութիւնը,
որպէս և որչափ անարգ ու դարովելի՝ իւր համոզ-
մանը մատնիչ լինելը: Ուրեմն իմ քրիստոնէական
պարտականութեանս առաջինը լինի մարդոց հետ իմ
ունեցած յարաբերութեանցս ու վարմանցս մէջ թէ՛
զգուշաւոր լռութիւնը և թէ՛ ճշմարտութեան համար
համարձակ խոստովանութիւնս իւր ժամանակին ու
տեղին: Վասն զի իմ պարտականութիւնս է՝ ո՛վ իմ
Փրկիչ, իմ աստուածային տիպարս, քո տուած օրի-
նակին հետեւելով, իմ շուրջս եղած աշխարհը բազ-
մաւորեցնել, որչափ որ ոյժս հասնի գործելու: Սոր-
վեցուր ինձ այն անել, ինչ որ դու արիր: Յոյց տուր
ինձ իրաւանց և արդարութեանց շաւիղը, որ ես մութ
հանգամանացս օրերի մէջ ևս քեզ արժանի կերպով
ընթանամ: Ինձ քո իմաստութեան հոգւովը լից, որ
ես ամեն տեղ թէ՛ խօսելու և թէ՛ լռելու ժամանակը
չափ ու սահմանից դուրս չգամ:

Հարստութիւնն, ոչ ծագումն և ոչ քաղաքական նշանաւոր գիրքն, այլ խօսքն է մարդու մեծ զօրութիւնն ու կարողութիւնն, որով նա գործում է: Ոչ թէ թուրն, այլ խօսքն է շատ ամուր և զօրաւոր զէնքն, որով մենք կարող ենք վիրաւորել, պաշտպանուիլ կամ պաշտպանել:

Մեր խօսքը բաւասան է, որ մենք իբրեւ ամբողջ ու թեթեւութիւն տուող զեղ լցնում ենք ցաւած սրբոտի վերայ. բայց խօսքը մահաթոյն էլ է, որով մենք ամբողջ մի ընտանիքի անվրդով բարորութիւնը խանգարում ենք: Խօսքով է, որ մենք ինքն իրան կորցրած կամ յուսահատուած մարդուն սիրտ ենք տալի ընկած տեղից վեր հանում՝ ու հպարտին այնպէս կոտորում ենք, որ ընկնում է: Լեզուն է, որ թըշնամութիւն է սերմանում և նոր բարեկամներ ձեռք բերում: Լեզուն ամենայն բան իրար հետ կապող կապն է, որ մարդկային ընկերութիւնն իրար հետ միութեան մէջ է պահում: Խօսքով վիշտը ամբողջում է, հոգսը փարատվում, ուրախութիւն աւելում, սուրբ ջերմեռանդութիւն աւելանում. — բայց և խօսքով է բարկութիւն շարժվում, անմեղութիւնը ճամբից հանվում, չարութիւնը այժ ստանում առաջանալու, ճշմարտութիւնը ոչնչանում, աշխարհի վերայ դժոխք շինվում:

Եթէ իմաստուն մարդու համար իւր կենաց մինչև անգամ չնչին մի գործն էլ իւր ուշադրութեան արժանի պիտի երևի, եթէ նա մինչև անգամ մի ամենափոքր գործ անելու ժամանակը պիտի կշռի առաջ և ասի իրան թէ՛ քեզ վայելո՞ւ է — ուրեմն

Թ.

ԽՈՅԵՄՈՒԹԻՒՆ ԽՍՍՔԻ ՄԷջ.

(Կողմ. 4. 6.)

Ամենայն բան, ինչ որ մտածում ես, մի խօսիր. մեծ մասը քեզ համար պահիր, ինչու որ, նետը, որ մի անգամ ձգուեց, այլ ևս երբեք իւր ընթացքից չի խոտորիլ. Բայց երբոր պարտաւոր ես խօսել, պինդ ու հաստատ կանգնիր իբրեւ տղամարդ. Ծառն՝ իւր պտուղներովը կդատեն, մարդուն՝ իւր խօսքերովը:

Խօսքերն էլ գործեր են. իմ խօսքերիս համար նոյնպէս հաշիւ պիտի տամ սրտերը քննող Կատաւորին, ինչպէս որ իմ ամեն գործերիս համար արդար դատաւորին հաշիւ պիտի տամ: Խօսքերն էլ գործեր են: Խօսքով աշխարհի մէջ մեծ ու նշանաւոր բաներ ենք անում. յառաջացնում ենք շատ ու շատ բարի գործեր, ու շատ անգամ պատճառում ենք մեծամեծ չարիք: Ոչ

որքան կշիռ պէտք է ունենայ նորա առաջ խօսքը, որ իւր կենաց ամենօրեայ գործն է: — Խօսքն եմ ասում, որով պիտի իմանան մարդիկ իրանց մտածողութեան կերպն և որով պիտի յայտնուի իրանց սրտի արժանաւորութիւնն, կամ ցածրութիւնն ու անպիտանութիւնն:

Երբոր ես խելքի տակ եմ քցում ու մէկ մէկ միտք եմ անում այն ամեն բանը, ինչ որ ես իմ մտքերս յայտնելով՝ բարի կամ չար բան առաջացնելու պատճառ պիտի լինիմ, պէտք է սարսափիմ թեթեամտութիւնից, որով շատ անգամ իմ հրամաններս եմ տուել, իմ ցանկութիւններս յայտնել, իմ կարծիքներս իմացրել, կամ դատողութիւններս տուել:

Տեսնում եմ ու հասկանում, որ այդ ժամանակ շատ անգամ իմ ամենայն կշիռն ու պատիւս կորցրել եմ, որոնց ետեւիցն եմ ընկնում. տեսնում եմ որ ինքս եմ մեղաւոր որ իմ ունեցած մեծ պատիւս շատ պակասել է իմ ծանօթներին, քաղաքակիցներին առաջ. մինչև անգամ այն պատիւը չունիմ իմ ազգականացս մէջ, որ շատ ցանկալի էր ինձ ունենալ: Իմ լեզուս շատ քիչ անգամ խաղաղ սրտիս և ընտրող ու զգուշաւոր մտքիս գործիքն էր, ինչպէս որ ես կցանկայի լինէր միշտ. այլ աւելի շատ անգամ գործիք էր իմ վրդոված սրտիս բարկութեան, իմ չարախնդարցութեան հակմանը, իմ ունայնասիրութեան ձգտմանը, իմ պարսաւելի ցանկութեանցս, իմ իշխանասիրութեանս, իմ շահասիրութեանս:

Ինչպէս, կարող եմ ես Աստուծոյ առաջին պա-

տասխան տալ, որին յայտնի են իմ ամեն մտածմունքներս: Ինչպէս հանգիստաւոր կերպով ասաց երբեմն Փրկիչն այս յորդորական խօսքը. « Ասում եմ ձեզ, որ մարդիկ պէտք է համար տան ամեն մի դատարկ խօսքի համար, որ իրանց բերանից հանել են. քո խօսքերովդ կարգարանաս, քո խօսքերովդ կը պարտաւորուես »:

Ուրեմն ինչ որ անում էք խօսքով կամ գործով՝ այն ամեն բանը Փրկիչն անունովն արէք. այնպէս արէք, ինչպէս ինքն Յիսուս կանէր, երբ որ նա ձեր տեղը, ձեր հանգամանաց մէջը գործելիս լինէր:

Եւ միթէ այնքան դժուար է այս մեծակշիռ պարտաւորութիւնը, — այն պարտաւորութիւնը, որոյ կատարման համար պատիւ եմ ստանում Աստուծոյ և մարդկան առաջը, իբրև հատուցումն ու վարձատրութիւն:

Միթէ դժուար է իմ լեզուս սանձած պահել, որ իմ բանականութեանս ամենամեղմ ալիսարկութեանը հնազանդում է: — Թէև մի քանի անգամ արդէն ամեն բան կարողացել եմ իմ վերայ անել, որչափ շատ անգամ արդէն իմ խօսակցութեանցս ու դատողութեանցս մէջ շատ զգուշաւոր եմ գտնուել, որ մի վտանգ հեռացնեմ, կամ մի օգուտ ձեռք բերեմ: Մարդոց շրթունքից դուրս եկած խօսքը դատարկ շունչ չէ, որ երբոր դուրս եկաւ ու օդում ցրնդեց, մոռացուի. նա մի նեւ է սլաքաւոր, որ սրտի մէջ մտնում է ու մնում:

Ուրեմն Խօսի մէջ Խնկեմ-Թիւնը Քրիստոսի ճշմարիտ աշակերտի մեծակշիռ յատկութիւններից մէկն է:

Այս խոհանութիւնը ձեռք է բերվում իւր վերայ ունեցած մշտական ուշադրութեամբ, ու միշտ գործ դնելով, վերջապէս սովորութիւն է դառնում և վարձատրում է մեզ նորանով, որ մենք սրտով ինքներս մեզանից գոհ ենք լինում, այո՛ մինչև անգամ մեզ պահպանում է ու պաշտպանում հազար տեսակ զրգ-գոհութիւններից ու անախորժութիւններից, որոց պատահում ենք ուրիշ անգամ մեր թեթեւամտութիւնովն ու անմտածողութիւնից:

Բանականութեան այս արթուն հսկողութիւնը նորանումն է, որ իւր գաղափարութիւնների, կարծիքների և ցանկութիւնների մէջ ոչ մի գրգռուած կրքից, որպէս և հաճոյական կամ անհաճոյ բանի սաստկութիւնից չէ տարվում: Այս այն աստուածային անվրդով հոգւոյ գրութիւնն է, որ Քրիստոս իւր կենաց ամեն րոպէների մէջ ցոյց տուեց:

Անկարելի է ենթադրել խօսքի մէջ խոհանութիւն, երբոր բանական հոգին իշխանութիւն չունի իւր վերայ, իւր հոգեղէն բնութեան վերայ, իւր զգացմանց վերայ, որ իւր մարմնոյ պտուղներն, իւր արեան և իւր գրգռուող ջղերի ներգործութիւնն են: Թէև բանական հոգին բարկութեան բորբոքուող աւերքը չէ կարող արգելել, բայց երբոր արիւնը ալէկոծվում է, պէտք է իրան բռնի, որ հեշտ բան չէ, չայլայլի, չշփոթուի, — Տէ Գրքի Յէ՛+ ԳԼԻԻ: Նա պիտի համբերի հաստատ կամքով՝ մինչև իւր հանգստութիւնը գտնի և այնուհետև որոշի՝ թէ ինչ պիտի անի: Անմաքուր ցանկութիւններ կարող են զարթնել մարդու մէջ, բայց Քրիստոսի աշակերտը նոցա գե-

րին չէ: Նա ոչ մի որոշում չէ անում, քանի որ այդ ցանկութիւնները նորանում կատաղի դրութեան մէջ են. նա նորանց ոչնչացնում է իւր կամքի հաստատութիւնովը՝ մինչև որ նա ինքն իւր իշխանութեան տէրն է դառնում և այն ժամանակ նա անում է այն որոշումն, ինչ որ պէտք է: Մի նշանաւոր շահեցողութեան հրապոյրը կարող է մի րոպէ նորա պատուոյ զգացման վերայ ընկճող կերպով ներգործել, բայց իմաստունը չէ թողնում իրան ճնշուիլ այն հրապուրովն, ու ակամայ մի ծուռ գործ անել: Նա չէ թողնում իւր բերանից խօսք դուրս գալ, իւր ձեռքը մի գործի կաշի, մինչև որ իւր պարտականութիւնը լաւ կշռի և իւր մէջը պարզ կերպով հասկանայ, թէ արդեօք իւր գործ դնելու միջոցներն, որոնցով ինքն նպատակի պիտի հասնի՝ յարգելի են:

Մշտապէս մեզ կրթելը մտածելով բան անելու և մտածելով խօսելու՝ մեզ համար երկրորդ բնութիւն է դառնում: Եւ ահա սորա ետև իցն է, որ մենք պէտք է ընկնենք, այդ կրթութեանը պիտի մենք ձգտենք միշտ իբրև Աստուծոյ որդիք: Մինչև անգամ — — — — — մեր հոգւոյ — — — — — պիտի դառնան, այն ժամանակ մօտենում ենք մենք պէ՛տք: Առաքինութիւնն էլ այնտեղ է տեսնվում միայն, երբ որ հոգին իւր մէջը մեղսական կամքի գէ՛մ պատերազմում է ու յաղթում: Բայց այնտեղ, ուր որ մաքուր կամքը տէր դարձաւ, այնպէս որ մեզ այնուհետև դժուար կլինէր ուրիշ կերպ գործել, այն ժամանակ հոգւոյ սրբութիւնը ձեռք բերինք. «Այ՛ որ ոչ մի խօսքով չի սխալուիլ, նա է կատարեալ մարդը»:

եթէ քեզ համար մեծ կշիռ ու նշանակութիւն
ունի հասնելն քո կատարելութեան այն աստիճանին,
որ դու Աստուծոյ արարածոց մէջ ամենանարգ ստեղ-
ծուածների մէկը չմնաս:— Եթէ քեզ համար կշիռ
ունի որ դու հոգւոյ այն վսեմ արթնութեանը
ձգտիս, որով դու միշտ կարող կլինիս քո վերայ և
քո լաւագոյն կամաց վերայ իշխող մնալ, «բէ՛ն ասէ՛ն
սէղ խօսի՛ր սէրով»:

Այլ որ միշտ «իշով և սէրով» է խօսում իւր նման
մարդոց հետ, նա առաքինութեան լաւագոյն ճանա-
պարհի մէջն է: Նա իրան չի թողնիլ, որ կրքից տա-
րուի ու մատնիչ դառնայ իւր մերձաւորի ուրախու-
թեանը, հանգստութեանը, բարօրութեանն, ապահո-
վութեանն ու պատւոյն: Ինչպէս որ սէրը բոլոր
քրիստոնէական կրօնի կնիքն է, նոյնպէս է միանգա-
մայն իսկական քրիստոնէի ամենայն դատողութեանց,
կարծեաց, և խօսակցութեան հիմն: Այն բերանը, որ
սովորել է միայն օրհնել, չի կամենալ իւր հակառա-
կորդի դէմ նզովք հանել. այն բերանն, որ ուզում է
միայն օգտակարը յաջողեցնել ու յառաջացնել, ու-
րախութիւն տարածել և օգնել, ցաւ, վիշտ քաշող-
ներին մխիթարել, ու հոգսերի մտաւանջութիւնների
մէջ ընկածներին բարի ճանապարհը ցոյց տալ իւր
խորհուրդներովն՝ այն բերանը չի բացուիլ, որ ըն-
տանիքների վերայ զրպարտութիւններ թափի երկ-
պառակութիւններ քցի, պատուաւոր և բարեխիղճ
մարդոց խաբի: Այլ որ սիրուց և սիրով է խօսում,
իւր մերձաւորի դէմ ոչ մի վատ բան չի ասիլ: Միշտ
մի հաստատ ու անկասկած նշան է՝ մի մարդու ճշ-

մարտապէս բարի լինելուն՝ երբոր տեսնում ենք, որ
նա ուրիշների վերայ խիստ դատողութիւն չէ տալի,
այլ ամօք և մեղմ կերպով է խօսում. բայց նա, որոյ
լեզուն ամեն մի դիպուածում ատելի բաներ է թա-
փեցնում անխնայ, աւելի ինքն իրան է ամօթ ու
նախատինք բերում, քան թէ այն եղբօրն, որի վերայ
չարախօսում է: «Ձեր խօսքը», այսպէս է ասում
Սուրբ Գիրքը՝ «միշտ սիրով ու ազով համեմած լինի,
որ իմանաք թէ՝ ինչպէս պէտք է ամեն մի մարդու
պատասխան տալ»:

Մարդուն ճանաչում ես իւր խօսքերից, որ թա-
փանցիկ, բարակ քողի նման են, որոց մէջ քեզ լաւ
երևում է նորա հոգին. իւր խօսքերին մաիկ տա-
լով, նորա վերայ դատողութիւն ես անում ու հաս-
կանում ես, թէ ինչ մարդ է. ու իւր բերնից դուրս
եկած խօսքերովն նա քեզ գրաւում է. կոշտ ու կո-
պիտ խօսքերը ցոյց են տալիս, որ բերնից հանող
մարդու հոգին ևս կոշտ ու անտաշ է. որ պակասա-
ւոր է նորա կրթութիւնը, որովհետեւ վայելն ու ան-
վայելը չգիտէ. ամօթ, պատկառանք, պատիւ իւր
համար անձանօթ բան է. մտքին ու բերնին եկածը
դուրս է տալի, առանց կշռելու. իւր համար ազնիւ
կանոնների հիմն ու գաղափարը չունի. քնքոյշ զգաց-
ման համար ինչ է տանելի կամ անտանելի, նորա-
նայայտ է, նորա համար մի և նոյն է ու տարբերութիւն
չունի: Արդ՝ ինչպէս որ դու ուրիշների վերայ դատո-
ղութիւն ես անում ու մտքիդ որոշումը տալիս, նո-
րանք ևս քո իսկ խօսքերովդ քեզ կդատեն: Քո խօ-
սակցութիւններիդ մէջն ինքդ ես տալի նորանց ձեռ-

քըն այն չափն, որով պիտի չափեն քո արժանաւորութիւնդ ու անարժանութիւնդ: Եթէ որ քո խօսքերիդ մէջ ուրիշների դէմ սէր, բարեկամութիւն, խիղճ, արդարութիւն, չափաւորութիւն, խնայողութիւն չկայ, ի՞նչպէս կարող ես կարծել, որ ուրիշները՝ քեզ դատած ժամանակը՝ բարեկամաբար՝ կամ արդարութեամբ դատեն: Եթէ որ դու քո արած դիտողութիւնների, նկատողութիւնների մէջ՝ ամենեւին աջ ու ձախը չես մտիկ տալիս, վճռաբար ասում ես ասելիքդ, սուր դանակով կտրում՝ պրծնում, քեզ վերայ մեծ կարծիք ունենալով իբրեւ կատարեալ ու անսխալական ոմն՝ ի՞նչպէս կարող ես դու հաւատալ, որ քեզ նման մարդիկ սրտով կյարին քեզ: — Մարդիկը քեզ համար միշտ այն են, ինչ որ դու ես նորանց համար:

Մարդոց հէտ միտք ճշմարիտք խօսի՛ր — անկեղծ սրտով: Սուտ ասելով, սուտը խօսելով, քո քաղաքացիներիդ ձեռին անուղիղ չափ մի տալ քո արժէքդ չափելու: Ատելի է մարդու խօսքերի մէջ խորամանկ զգուշաւորութիւնը, որոյ նպատակն է ուրիշներին խաբել ու այնպիսի զգացումներ կեղծել, որ իւր մէջը չկայ:

Կեղծաւորի հոգին մի մշտական չարագործ է, որ լոյսից վախենալով, իրան խաւար խոր փոսերումն է ծածկում, որ չգտնեն, միշտ քօղով ծածկուելու է կարօտում, որ ուրիշների աչքից չընկնի, ատելի չգաւնայ: Ու այդպիսի ողորմելի մարդն ի՞նչ յարգանք պիտի ունենայ դէպի ինքն, որ չէ կարող համարձակուիլ առանց ծածկուելու այնպէս յայտնի երեւի ու-

րիշների առաջն, ինչպէս որ է: Ի՞նչպէս կարող է նա գոհ լինիլ իրանից, երբոր իւր ծածուկ պահած ցածութեանը պատճառով միշտ պիտի դողայ՝ աշխարհի աչքը իրան ու իւր անարգ գործերը տեսնելուց իմանալուց:

Շատ մարդիկ խելօքութիւն են համարում իրենց խօսքերի մէջ աւելի քաղցր, աւելի պատուաւոր, աւելի սիրելի, աւելի բարի կամեցող, աւելի բարեսէր, աւելի մեծահոգի, աւելի համբերող ու տանող երեւելու, քան թէ իսկապէս են. բայց այսպիսի խելօքութիւնն ամեն ժամանակ դէպի խորխորատներ է տարել: Շուտ՝ թէ ուշ՝ ցած է ընկնում ամենախորամանկ խաբեբայի երեսից՝ իրան աւելի սիրուն ցոյց տուող դիմակն, ու մարդ սարսափում է, մի սիրելի մի հաճելի երեւեցող կերպարանքից. որոյ ետեւ ինքնասիրութիւն ու նենգաւոր խորամանկութիւնն էին դարան մտած. այսպիսի մարդու մի ժպիտն անգամ մեզ վտանգաւոր է երեւում, որովհետեւ այդ ժպիտի տակը ծածկած չարութիւն կայ:

Ոչ մի խելօքութիւն չկայ, որ կեանքի ամենայն հանգամանաց մէջ աւելի հաստատ ճանաչուած լինի, քան թէ անխարդախ ու պարզ բնաւորութիւնն: Աշխարհը միայն նորան է հաւատում, որին որ ճանաչում է, նորան է մարդս իւր սրտինը հաւատում, ով որ իւր սիրտն ազատ ու ազնիւ կարող է ցոյց տալ անկեղծաբար. բայց խորամանկ մարդուն դէմ, խորամանկութիւն ու անհաւատարմութիւն են գործ դնում: Նա, կարելի է ասել՝ իւր խաղը դեռ ևս

չսկսած, արդէն շատ բաժինը կորցրել է, տանել է տուել:

Ուրեմն խելօրէն խօսի մէջ՝ այն կեղծ ու մեղմ կերպարանք ու վարմունք ունենալը չէ, որով մենք մեզ աւելի ենք խայտառակում, ինչու որ, այնքան անպատիւ լինելու մարդիկ չէինք, կարծես, այդ խաբէբայութիւնն, որ անում ենք աշխարհի մէջ ու սորան, նորան խաբում, այդ իսկ մեր խաբէբայութիւնովն մենք մեզ իսկ չարաչար կերպով ենք խաբում, ու դորա ցաւն մեր սրտին ամենասաստիկ կերպով է ներգործում. խօսքի մէջ խոհեմութիւն ունենալն այն է, որ մենք ակն յայտնի կերպով ցոյց տուած լինինք մեր արած դատողութիւնների մէջ չափ ու սահման պահելներս, իսկական խղճի ու կարեկցութեան հետ միասին, որ բոլորովին անխնայ ու անխիղճ կերպով վարուած չլինինք այնտեղ, ուր որ ամօք վարմունքը վնաս չի բերիլ, առանց մտածելու և կշռելու բանի գրութիւնն ու հետեանքը, պարզութիւնով ու բացաբերանութիւնով խօսելուց զգոյշ մնանք, ուր որ վնաս պիտի յառաջանայ, տեղին ու ժամանակին խօսենք, որ մեր խօսքերը մարդոց կամ օգուտը առաջ բերեն, կամ գալու վնասին առաջն առնեն, Բայց աւելի շատ անգամ ևս ճշմարիտ խելօքութիւնը խօսքի մէջ նորանուան է, որ մարդ գիտենայ տեղին ու ժամանակին լսել:

Որչափ որ ճշմարտասիրութիւնը քրիստոնէի զարդըն է, նոյնչափ ևս նորա անունը կոտորում է ու իւր պատուից ձգում նորա ծայրայեղ նախանձախնդրութիւնը ճշմարտութեան համար, կամ ճշմարտամոլութիւնը:

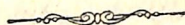
Թիւնն, որպէս և ասելն, առանց պահելու և առանց աջ ու ձախ նայելու՝ այն ամեն բանն, ինչ որ գիտէ, ու մտածում է: Ճշմարտութիւնը մի անեղծելի սրբութիւն է, մի ազնիւ ծաղիկ է, որոյ քնքոյշ ու գեղեցիկ բաղադրութիւնը կոշտ ձեռքով բռնողից շուտ աւերվում է: Այնտեղ պէտք է ճշմարտութիւնը խօսել միայն, ուր որ խօսքի նպատակը արդարութիւն ու խաղաղութիւնը պիտի լինի, Բայց իսկոյն այդ ճշմարիտ խօսքի տեղ պէտք է բռնի լուծութիւնը՝ երբոր խօսելով վնաս պիտի յառաջանայ, ուր որ ընտանիքների կամ մասնաւոր մարդոց հանգստութիւնը զուր տեղը պէտք է կորչի. այնտեղ ևս պարտականութիւն է խօսք բերնից չհանել, ուր որ մեր խօսելը մեր արժանաւորութիւնը պէտք է ստորացնի: Երբոր Յիսուս Հրէից մեծ ատենի առաջը կանգնած էր և իւր վերայ ամեն կողմից ու շատ բերաններից զրպարտութեան խօսքեր էր, որ իւր դէմը կտեղային, ասում է Սուրբ Գիրքը՝ նա լուռ էր, ամենեւին չէր խօսում: Նորա լուրը այսպիսի բոլորէի մէջ՝ իւր անմեղութեան ամենաճշմարտախօս վկայութիւնն էր, Բայց երբոր նորան քահանայապետը վերջապէս ստիպեց խոստովանել իւր առաքման մասին իբրեւ Մեսիա, այն ժամանակն ասաց նա արձակ համարձակ՝ ես եմ. թէ և իւր բերնից հանած այդ խօսքը նորան մատնեց չփրկուելու և ամենաչարաչար մահուան:

Կեանքի ամեն մի զրութեան մէջ՝ մեր անելիքը, սորվեցնում է մեզ մեր քրիստոնէական զգացմունքը: Մի բան մարդուս համար անհամեմատ կերպով աւելի

Յ Ա Ն Կ

Երես

Ա. Աշխարհիս մարդոց խելօքութիւնն ու քրիստոնէի իմաստութիւնն	3
Բ. Յաւիտենական կեանքի մասին ակնարկութիւններ	20
Գ. Վերջին կամք	38
Գ. Յանկաճ մեռնելն է լաւ, թէ երկար հիւանդութիւններ ու նեղութիւններ քաշելուց յետոյ	53
Ե. Պատրաստ եղիւ միշտ	66
Զ. Ծշմարտութեան գօրութիւնը	78
Է. Խղճմտանքի գօրութիւնը	90
Ը. Խորականութիւն	104
Թ. Խորհմութիւն խօսքի մէջ	120

914
915
916
917
918

կր. Յ

<< Ազգային գրադարան

NL0027650

0027650

կր. Թ

<< Ազգային գրադարան

NL0027649

0027649

կր. Ը

<< Ազգային գրադարան

NL0027648

0027648

կր. Զ

<< Ազգային գրադարան

NL0027647

0027647

կր. Գ

<< Ազգային գրադարան

NL0027646

0027646

